

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra sociální a charitativní práce

Disertační práce

VLIV DRUHÉHO VATIKÁNSKÉHO KONCILU NA POSTOJ CÍRKVE KE SVĚTU.
ILUSTRACE NA TEOLOGII DĚJIN CÍRKVE V ČESKÝCH ZEMÍCH V DOBĚ
KOMUNISMU.

Školitel: doc. Michal Opatrný, Dr.theol.

Autor práce: ThLic. et Mgr. Petra Otýpková

Studijní obor: Teologie

Forma: Kombinovaná

2023

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne: 25. 11. 2023

Podpis.....

Děkuji svému školiteli, doc. Michalu Opatrnému, Dr.theol., za odborné vedení a velmi cenné podněty a připomínky k mé disertační práci. Rovněž děkuji svojí mamince za její podporu, kterou mi během celého studia poskytovala.

Obsah

ÚVOD	6
a) Volba tématu	6
b) Cíle práce	7
c) Metoda	8
d) Struktura a východiska práce	9
e) Zdroje	17
f) Citační normy	21
1. Klíčové pojmy Druhého vatikánského koncilu	22
1.1. Svět	24
1.1.1. Kritéria koncilu pro reflexi světa	24
1.1.2. Členění dokumentů Druhého vatikánského koncilu z hlediska působení církve	26
1.1.3. Svět podle Druhého vatikánského koncilu	29
1.1.3.1. Nekatolická a nekřesťanská náboženství jako svět	29
1.1.3.2. Ateismus a komunismus: svět mimo církev a všechna ostatní náboženství	30
1.1.3.3. Člověk jako svět	32
1.1.3.4. Svět uprostřed církve	33
1.2. Čtení znamení času	37
1.3. Aggiornamento	38
2. Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu	40
2.1. Stěžejní témata Druhého vatikánského koncilu z hlediska sebevyjádření i postoje církve ke světu	40
2.1.3. Liturgické reformy	41
2.1.4. Církev - ekumenismus a mezináboženský dialog	51
2.1.4.2. Církev a ekumenismus	51
2.1.4.3. Církev a mezináboženský dialog	52
2.1.5. Církev ve světě – mimonáboženském prostředí	53
2.1.5.2. Válka a mír	53
2.1.5.3. Církev a stát	53
2.1.5.4. Manželství a rodina	54
2.2. Základní charakteristiky postojů církve ke světu na Druhém vatikánském koncilu	55
2.2.1. Autonomie a univerzalita	56
2.2.1. Autonomie a univerzalita u konzervativního křídla	56
2.2.2. Autonomie a univerzalita u progresivního křídla	59
2.2.3. Kompromisní řešení	62
2.3. Přístup církve ke světu v době Druhého vatikánského koncilu	67
2.4. Vliv Druhého vatikánského koncilu na působení církve ve světě	71

2.4.1.	Naplnění koncilních idejí jako ukazatel vlivu Druhého vatikánského koncilu..	71
2.4.1.1.	Trvalé výsledky.....	72
2.4.1.2.	Ambivalentní výsledky.....	74
2.4.1.3.	Nenaplněná očekávání a zklamání	75
2.4.2.	Nástroje k naplnění závěrů koncilu jako ukazatel vlivu Druhého vatikánského koncilu	79
2.4.2.1.1.	Vliv Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii.....	81
2.4.2.1.2.	Metody pastorační práce a pastorální teologie.....	85
2.4.2.2.1.	Metoda vidět-posoudit-jednat a Druhý vatikánský koncil.....	88
2.4.2.2.2.	Metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie a Druhý vatikánský koncil...	92
3.	Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v českých zemích v době komunismu	97
3.1.	Svět jako prostředí odlišné od církve	98
3.1.1.	Vztah církve a státu	98
3.1.2.1.	Realizace jednotlivých oblastí života církve	101
3.2.	Druhý vatikánský koncil a české země	108
3.2.1.	Přístup státu k Druhému vatikánskému koncilu.....	108
3.2.2.	Vliv Druhého vatikánského koncilu na život církve	111
3.2.2.1.	Liturgie	113
3.2.2.2.	Teologické vzdělávání.....	117
3.2.2.3.	Církev jako společenství Božího lidu.....	119
3.2.2.4.	Ekumenismus	124
3.2.2.5.	Církev a stát.....	127
3.2.3.	Vliv Druhého vatikánského koncilu v českých zemích	133
3.2.3.1.	Možnosti recepce a interpretace koncilu	133
3.2.3.2.	Vliv koncilu na církev a její postoj ke světu v českých zemích	136
3.2.3.3.	Kontinuita a diskontinuita s Druhým vatikánským koncilem	143
3.2.3.3.1.	Kontinuita	144
3.2.3.3.2.	Diskontinuita.....	146
	ZÁVĚR.....	149
	BIBLIOGRAFIE	154
	SEZNAM ZKRATEK.....	173
	ABSTRAKT.....	174
	ABSTRACT	175

ÚVOD

a) Volba tématu

Druhý vatikánský koncil je v dějinách církve považován za přelomový.¹ Jedná se o první koncil, který je ve své podstatě charakterizován jako pastorální.² Na rozdíl od předchozích koncilů, jež také nepostrádají pastorální rozměr, nevyhlásil žádné nové dogma, ani veřejně neodsoudil konkrétní blud.³ Nepostrádá však ani dogmatickou dimenzi, protože zdůrazňoval věrnost evangeliu a nauce církve.⁴

Druhý vatikánský koncil má proto i po více než padesáti letech od ukončení své zastávky i radikální odpůrce.⁵ Nenechává lhostejným. Příznivci jej považují za otevření cesty k reformám, které už církev, aby mohla dobře plnit své poslání ve světě, nevyhnutelně potřebovala.⁶ Odpůrci naopak tvrdí, že koncil církev zesvětštil a přivedl ji ke zkáze.⁷

O samotném Druhém vatikánském koncilu, jeho interpretaci a recepci byla napsána celá řada prací. Citujeme je či zmiňujeme v samotném textu naší disertační práce. Žádná z nich nám však nenabídla uceleněji a systematicky zpracovaný vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu, což se proto snažíme přinést v naší disertační práci sami. Abychom se nepohybovali pouze v abstraktní rovině, snažíme se ilustrovat vliv koncilu na postoj církve ke světu v českých zemích. Vzhledem ke skutečnosti, že církev působí v průběhu dějin, zvolili jsme období komunismu. K volbě této dějinné etapy nás přivádí rok 1989 a léta devadesátá, která do církve i společnosti přinesla zásadní změnu. Církvi umožnila uvádět myšlenky i závěry Druhého vatikánského koncilu do svého působení i u nás.⁸

¹ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1966, s. 32, 108; srov. PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 68nn.

² Srov. ALBERIGO, G. *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barister&Principal, 2008, s. 29, 33.; srov. AMROS, P. *Pastorace a recepce koncilu. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 6; srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 90.; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1968, s. 225-226.

³ Srov. ALBERIGO, G. *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*, s. 29.; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79.; srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 90.

⁴ Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil. *Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 4, s. 133.; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 31,78.; srov. SKALICKÝ, K. *Geneze koncilního dokumentu o zjevení. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 22.

⁵ Srov. např. časopis *Duše a hvězdy*. Dostupné na WWW: <<https://duseahvezdy.cz/>>; *Kněžské bratrstvo svatého Pia X.* Dostupné na WWW: <<http://fsspx.cz/>>.

⁶ Srov. AMBROS, P. *Pastorace a recepce II. Vatikánského koncilu. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 5-8.

⁷ Srov. např. časopis *Duše a hvězdy*. Dostupné na WWW: <<https://duseahvezdy.cz/>>; srov. *Kněžské bratrstvo svatého Pia X.* Dostupné na WWW: <<http://fsspx.cz/>>.

⁸ Srov. OPATRŇÝ, A. *Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 31.

b) Cíle práce

Jak jsme uvedli výše, postoj církve i prostředí mimo ni je vůči Druhému vatikánskému koncilu i po více než polovině staletí diametrálně odlišný. Buď je koncil vítaný jako impuls k reformě církve, která už byla nevyhnutelná nebo je zatracovaný, protože odpůrci v něm vidí zkázu a zesvětštění církve. Což nabízí otázku, zda a jakým způsobem Druhý vatikánský koncil ovlivnil přístup církve ke světu? To s sebou přináší další otázky: co konkrétně si pod pojmem svět představít? Jestliže se církev a svět od sebe liší, najdeme konkrétní a současně výrazný příklad těchto odlišností?

Zde považujeme za nevyhnutelné vyjasnit si, co v rámci našeho tématu chápat a zahrnout do obsahu pojmu vliv? Změny, které nastaly po koncilu a církev tak vyjádřila jiný postoj vůči světu, než proklamovala v minulosti? Nebo se naopak jednalo o změny, které probíhaly ještě před samotným koncilem, ale ten je přijal, začlenil do svých závěrů a dal jim tak oficiální rámec?

Odpověď se snažíme najít a přinést v naší disertační práci *Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu. Ilustrace na teologii dějin církve v českých zemích v době komunismu*.

Na tomto místě pokládáme za důležité zdůraznit, že se nejedná ani o historickou studii, ani sociologickou sondu. Naše práce, zejména část věnovaná českým zemím a Druhému vatikánskému koncilu, je teologickou interpretací dějin, v nichž církev působila a byla jimi sama ovlivňována.

Pokud teologii dějin budeme nahlížet jako reflexi identity a působení církve v proměnách času,⁹ odpověď na otázku po vlivu koncilu na postoj církve vůči světu hledáme prostřednictvím interpretace čtení znamení času a realizace *aggiornamenta*.

⁹ Srov. POSPÍŠIL, C. V. Teologie dějin a česká teologie. *Teologické texty*, 2009, roč. 11, č. 1. Dostupné na WWW: < <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2009-1/Teologie-dejin-a-ceska-teologie.html> >.

c) **Metoda**

Odpovědi na výše položené otázky jsme hledali pomocí několika metod.

Velmi často jsme využívali metodu dedukce. Nejdříve jsme nastínili konkrétní pojem, například svět, čtení znamení času, aggiornamento, v rovině obecnější.

Následně jsme je aplikovali na konkrétní témata Druhého vatikánského koncilu, obsažené v jeho dokumentech. Volbu témat ovlivňovala míra blízkosti či vzdálenosti církve vůči světu ať už v rovině obecné nebo přímo v českých zemích. Tímto jsme užívali i metodu srovnání.

Metoda dedukce se ponejvíce projevuje ve druhé kapitole naší práce, věnované přístupu Druhého vatikánského koncilu ke světu, kde rozvíjíme témata, jímž koncil v souvislosti se světem věnoval největší pozornost. Neopomíjíme ji ani ve třetí kapitole, věnované českým zemím. Zvolili jsme oblasti, kterými se zabýval i koncil a zároveň odrážely postoj církve ke světu v našich podmínkách.

Metoda srovnávání je patrná ve druhé a třetí kapitole, konkrétně oddílech, kde vývoj koncilních témat zkoumáme nejen v průběhu koncilu, ale ještě před jeho uskutečněním a po skončení. Nechybí ani v podkapitole, věnované stěžejním tématům koncilu, kde je pro nás zásadní sebevyjádření církve a jejího postoje ke světu. Metoda srovnání v našem případě spočívá v prezentaci a interpretaci různých autorů, jejichž pohledy jsme na zvolená témata měli k dispozici. Způsob vyhledávání a volby zdrojů nabízíme v podkapitole věnované bibliografii naší disertační práce.

Metoda indukce je použita při samotné volbě témat, neboť jejich společným východiskem je čtení znamení času. Užíváme ji i při charakteristice postojů Druhého vatikánského koncilu. Zde vycházíme z konkrétních cílů koncilu, kdy církev usilovala o vyjádření své podstaty způsobem, který bude pro svět srozumitelný a přijatelný, což předpokládá porozumění světu i sobě samé.

Z hlediska metodologického je naše disertační práce analýzou. Což se projevuje už v první kapitole, věnované klíčovým pojům. Za účelem analýzy pojmu svět nejprve hledáme kritéria koncilu, která koncil užíval. Z hlediska působení církve ve světě se snažíme analyticky zachytit i členění koncilních dokumentů, které nám slouží jako nejzákladnější zdroj.

Analytičnost nechybí ani v kapitole druhé, nazvané „Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu“. Zabýváme se stěžejními tématy Druhého vatikánského koncilu z hlediska sebevyjádření církve i jejího postoje ke světu. U témat se vždy snažíme postihnout jejich jádro. Analyzujeme také charakteristiky postojů koncilu, v nichž se tematické okruhy koncilu odráží. Nahlížení témat z různých úhlů pohledu tak vede k jejich opakování.

Analytický postup ve třetí kapitole, věnované situaci v českých zemích, se projevuje při reflexi světa jako prostředí odlišného od církve. Nejprve v rovině obecné, kdy základním kritériem je totalitní režim jako takový, následně konkrétní z hlediska Druhého vatikánského koncilu a jeho vlivu na jednotlivé oblasti života a působení církve.

Podkapitoly, věnované vlivu Druhého vatikánského koncilu v českých zemích, jeho kontinuitě a diskontinuitě, a také vlivu Druhého vatikánského koncilu na působení církve koncilu ve světě v obecné rovině, jsou syntézou, neboť shrnují témata i klíčové pojmy koncilu, přestože se snaží vyjádřit jejich realizaci především v pokoncilní praxi.¹⁰

d) Struktura a východiska práce

V naší disertační práci se věnujeme především vlivu koncilu na postoj církve ke světu. Vycházíme zejména ze skutečnosti, že církev a svět sice mají odlišné cíle a stav,¹¹ ale existují společně,¹² a proto nelze úplně vylučovat a ignorovat ani jejich vzájemné působení. Což se snažíme ilustrovat zejména na životě církve v českých zemích v období komunismu, neboť svět, který tehdejší režim reprezentoval, byl diametrálně odlišný od prostředí církve. Komunistický stát jako prostředí, které bylo vůči církvi nepřátelské, církev tvrdě pronásledoval a tím ovlivňoval i její vnitřní život. Církev na intervence a represe státu různými způsoby reagovala a vyjadřovala tak svůj postoj ke společnosti. Na tomto místě je pro nás zásadní otázka, zda a jak se projevil vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke společnosti, která jí vůbec nebyla nakloněna?

Uvedené otázky ovlivnily strukturu i východiska naší disertační práce.

1. Kapitola: „Klíčové pojmy Druhého vatikánského koncilu“ má za úkol objasnit jejich obsah z hlediska postoje církve vůči světu, abychom je dále mohli adekvátně používat při zkoumání vlivu koncilu na postoj církve ke světu, jímž se v naší práci zabýváme.

1.1.Svět.

Jestliže se zabýváme postojem církve ke světu, pojmu svět v pojetí Druhého vatikánského koncilu se nelze se zcela vyhnout, a proto se mu věnujeme nejdříve. I když se koncil jednoznačné definici světa záměrně vyhýbal, doporučoval věnovat mu jako fenoménu pozornost a sám se jím zabýval.¹³

¹⁰ Srov. ČAPEK, R. *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnotících metod*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 244.

¹¹ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog – duše koncilní obnovy. Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 151.

¹² Srov. Tamtéž, s. 151.; srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 104.

¹³ Srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 116.; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 243.

Abychom mohli vyjádřit nahlížení světa ve světle Druhého vatikánského koncilu, pokládáme za nezbytné odpovědět si na otázku, zda a jaká měl uvedený koncil pro svoji reflexi světa kritéria? Současně se velmi krátce zamýšlíme, zda Druhý vatikánský koncil byl skutečně první, kde se církev zabývala svým postojem a přístupem ke světu? V čem spočívalo jeho prvenství? Odpověď na tyto otázky začínáme stručným exkurzem do typů předchozích koncilů, kdy se zároveň snažíme nastínit i charakter vnějších podmínek, v nichž církev tehdy působila.

Protože dokumenty Druhého vatikánského koncilu jsou jeho zásadním výstupem, zamýšlíme se následně nad jejich členěním z hlediska působení církve, neboť považujeme za klíčovou otázku, zda církev i na koncilu svět reflektovala odděleně od naplňování svého vlastního poslání?

Poté přistupujeme k otázce, co si pod samotným pojmem svět vlastně představit? Odpověď hledáme pomocí kritérií, která jsme si na základě reflexe samotného Druhého vatikánského koncilu i působení církve ve světě stanovili. Vycházeli jsme především z Karla Skalického, jenž upozorňoval na znovuobjevení významu Kristova lidství,¹⁴ Heinze Schürmanna, neboť Krista označuje za duchovní střed koncilu,¹⁵ a Karla Lehmana, který věnuje pozornost evangelium jako zásadnímu předpokladu pro dialog církve se světem.¹⁶

Protože evangelium je pro církev, její učení i naplňování jejího vlastního poslání, prvním zdrojem učení a působení Ježíše Krista, zvolili jsme si je jako základní kritérium. Z evangelia a Ježíše Krista vyplývá i jednota, která je důležitá neméně. Jednota je pro naše nahlížení světa ve světle Druhého vatikánského koncilu měřítkem, zda a nakolik se od církve a především obsahu evangelia odlišuje. Odlišností myslíme zejména způsob uvažování a z něj vyplývající životní styl. Na tomto místě v zásadě užíváme srovnávací metodu.

Obsah koncilních dokumentů i samotný koncil nám ukázaly, že mezi církví a světem existují různé nuance i stupně. Proto zvažujeme, co znamená pojem svět i vzhledem k ostatním křesťanským církvím, nekřesťanským náboženstvím a také prostředí, které se s žádným náboženstvím neidentifikuje vůbec.

Rovněž se snažíme najít odpověď na otázku, zda světem v konečném důsledku není samotný člověk, který se v určitém prostředí, včetně církve, pohybuje a zároveň je utváří. Zde

¹⁴ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 217-219.

¹⁵ Srov. SCHÜRMAN, H. *Duchovní střed koncilu*, s. 148-150.

¹⁶ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog – duše koncilní obnovy*, s. 151-154.

nám jako základní východisko slouží monografie Karla Skalického *Radost a naděje*, kde se nad člověkem jako světem zamýšlí přímo.¹⁷

Nechybí proto ani zvažování, zda se svět nevyskytuje i uprostřed samotné církve, neboť člověk je její součástí, což se projevilo i v koncilních diskusích.¹⁸ Otázku světa uprostřed církve tak můžeme později rozvinout konkrétněji na životě církve v českých zemích v době komunismu, kdy usilovala o možnost existovat a co nejlépe působit v nepříznivých podmínkách.

1.2. Čtení znamená čas

Dalším klíčovým pojmem je čtení znamená čas, které má za úkol zmapovat a pojmenovávat aktuální situaci v daném místě a čase.

1.3. Aggiornamento

Aggiornamento má na starosti praktickou realizaci nejzákladnějšího cíle koncilu, jímž bylo hlásání evangelia a sebevyjádření podstaty církve způsobem, který bude srozumitelný a dostupný pro soudobý svět.¹⁹

2. Kapitola: „Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu“. Zde se věnujeme samotnému vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu.

2.1. Stěžejní témata Druhého vatikánského koncilu z hlediska sebevyjádření i postoje církve ke světu.

Nejdříve prezentujeme témata, jimiž se koncil zabýval, odráží se v nich postoj církve ke světu, korespondují s dokumenty Druhého vatikánského koncilu a vychází ze čtení znamená čas. Jsme si plně vědomi, že témata představujeme velmi stručně. Současně tím otevíráme cesty k jejich podrobnému zkoumání. Naším cílem je postihnout jejich jádro, v čem u nich spočívaly klíčové body koncilních diskusí. Největší pozornost věnujeme liturgickým reformám, protože liturgie je vrchol a střed duchovního života církve.²⁰ Dalším důvodem je skutečnost, že liturgické reformy snad jako jediné byly realizovány celoplošně, tedy napříč všemi místními církvemi, bez ohledu na geopolitické uspořádání zemí, kde tyto církve v době koncilu i po jeho skončení působily. Čerpáme především z monografie Jaroslava V. Polce

¹⁷ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1968.

¹⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 282-336; srov. ŠKARVADA, J. Nejdiskutovanější koncilní dokument. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 24-26.

¹⁹ Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79.

²⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221-223; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1981, s. 244nn.

Posvátná liturgie,²¹ která je velmi přehledná, a proto se při mapování liturgických reforem, včetně její stručné historie, držíme i Polcovy struktury.

Základním východiskem volby témat pro nás byly samotné dokumenty Druhého vatikánského koncilu a také diskuse nad nimi. Jako základní zdroj jsme vedle koncilních dokumentů zvolili monografii Otto Hermanna Pesche *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh a odkaz*. Autor nám podává historicko-kritickou analýzu koncilu i jeho dokumentů s odstupem zhruba třiceti let. Současně jsme si plně vědomi, že i on sám čerpá z děl dalších teologů, například Rahnera, Ratzingera, Vorgrimlera, kteří se Druhého vatikánského koncilu sami účastnili nebo jej po čase také reflektovali. Z dalších publikací, které nám posloužily jako východisko, také hojně čerpáme z monografie Karla Skalického *Radost a naděje*, neznámého autora *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, jež byly sepsány krátce po skončení Druhého vatikánského koncilu a zachycují i jeho atmosféru.

Tytéž zdroje nám posloužily i pro nahlížení zvolených témat z hlediska základních charakteristik postojů koncilních otců, které byly často protichůdné a projevovaly se zejména během diskusí. Neopomíjíme ani zvolené kompromisní řešení, jehož cílem bylo nastolit závěr, alespoň trochu přijatelný pro konzervativní i progresivní názorovou skupinu nejen účastníků koncilu.

Následují podkapitoly věnované přímo vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj i přístup církve ke světu.

Nejdříve uvádíme výsledky koncilu, jak je reflektují různí autoři. V první řadě Otto Hermann Pesch, dále český teolog a historik Tomáš Petráček ve svém díle *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, který i z Pesche vychází, a Klaus Schatz ve své monografii *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, kde se dějinami koncilů zabývá obecně a přitom je třídí na základě jejich zaměření a podle příslušných etap církevních i profánních dějin.

Poté se opět vracíme ke čtení znamení času a aggiornamentu.

Obsah obou pojmů nás přivádí k otázce, zda jsou dostačující samy o sobě nebo jestli potřebují nástroje, které mohou pomoci je účinně naplňovat?

Určitou odpověď nacházíme v metodách pastorační práce a pastorální teologie. Studium materiálů nám ukázalo, že se čtením znamení času a aggiornamentem zabývají, a můžeme je proto pokládat za nástroje jejich realizace.²²

²¹ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1981.

²² Srov. AMBROS, P.. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Mgr. Jiří Burget, 1996, s. 9-12; srov. OPATRNÝ, M. Krizové situace jako výzva pro křesťanskou

Nejprve se věnujeme vlivu Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii jako vědní obor, protože metody pastorační práce a pastorální teologie popisuje a reflektuje. Důvodem je skutečnost, že koncil sám sebe definuje jako pastorální a že přispěl i výraznějším rozvoji pastorální teologie jako oboru v rámci teologických disciplín.

Zvoleným metodám pastorační práce a pastorální teologie se věnujeme velmi stručně a nejdříve v obecné rovině, protože cílem naší disertační práce není jejich podrobná analýza. Kritériem pro jejich volbu je pro nás časové zařazení jejich vzniku a vztah k Druhému vatikánskému koncilu. Protože cílem naší disertační práce není podrobná analýza metod pastorační práce a pastorální teologie, zvolili jsme metodu vidět-posoudit-jednat a kriteriologie-kairologie-praxeologie, která na předchozí metodu navazuje a reflektuje ji. Obě uvedené metody považujeme za základní, z nichž ostatní metody vychází.

Oběma metodám však věnujeme pozornost i konkrétněji, z hlediska Druhého vatikánského koncilu, kde se snažíme nastínit, zda jsou jeho plodem nebo jestli už je církev intuitivně užívala dříve a koncil pouze neotevřel cestu k jejich definici.

Jako základní zdroje nám v první řadě posloužila skripta či jiné práce vysokoškolských pedagogů, kteří se pastorální teologií a pastorační praxí zabývají. Důvodem je ucelenost a přehlednost uvedených pojmů i metod. Vycházeli jsme z *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, kde Pavel Ambros konkrétní metody nejen představuje, ale reflektuje i vliv koncilních papežů Jana XXIII. a Pavla VI. na pastorační práci a do své reflexe zahrnuje i pojmy čtení znamení času a aggiornamento.²³ Dále jsme čerpali ze skript Michala Opatrného *Přehled metod pastorační práce*, určené pro studenty teologie, kde jsou jednotlivé metody jasně a srozumitelně popsány.²⁴ Ze stejného důvodu jsme vycházeli i z kapitol „Krizové situace jako výzva pro křesťanskou službu druhým“ a „Pracovní metody duchovní služby“, které jsou součástí publikace *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*, a jejich autorem je také Michal Opatrný.²⁵ Posloužily nám i přednášky pastorálního teologa Paula M. Zulehnera, publikované na jeho vlastních webových stránkách, který se zabývá především metodou

službu druhým In OPATRŇÝ, M. et al. *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012, s. 52-64; OPATRŇÝ, M. Pracovní metody duchovní služby. In Tamtéž, s. 105-126; srov. OPATRŇÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorační práce*. Dostupné na WWW: < <https://docplayer.cz/23617890-Prehled-metod-pastoracni-prace.html> >; srov. ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*. Dostupné na WWW: < <https://www.zulehner.org/dl/KLsoJKJkNJqx4KJK/FP.pdf> >.

²³ Srov. AMBROS, P.. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.* 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Mgr. Jiří Burget, 1996.

²⁴ Srov. OPATRŇÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorační práce*. Dostupné na WWW: < <https://docplayer.cz/23617890-Prehled-metod-pastoracni-prace.html> >.

²⁵ Srov. OPATRŇÝ, M. *Krizové situace jako výzva pro křesťanskou službu druhým*, s. 52-64; OPATRŇÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 105-126.

kriteriologie-kairologie-praxeologie. Zde jsme našli i praktickou souvislost mezi čtením znamením času a reflexí pastorační praxe, neboť autor stručně předkládal pastorační situaci církví ve východoevropských zemích koncem 80. let minulého století.²⁶ Článek polského teologa Ryszarda Kamińskiego „Teologia pastoralna w okresie posoborowym“²⁷ nám nabídl ucelenější náhled na pastorační teologii jako vědu po Druhém vatikánském koncilu, a příspěvek jeho kolegy Wiesława Przygody „Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej“²⁸ předkládá konkrétnější pokoncilní pohled na metodu vidět-posoudit-jednat. Příspěvek Aleše Opatrného *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*²⁹ pokládáme za velmi cenný a stěžejní pro naši reflexi vlivu koncilu na metody pastorační práce i pastorační teologie, protože se této otázce věnuje přímo. Monografie Vladimíra Boublíka *Boží lid*³⁰ nám slouží jako zdroj co do obsahu i struktury při náhledu na předpoklady pro vytváření dlouhodobějších pastoračních plánů, neboť zde zohledňuje roli jednotlivých životních stavů v rámci církve i jejího působení mimo své základní prostředí.

Ani zde však neopomíjíme koncilní dokumenty. Protože se v naší disertaci primárně zabýváme postojem církve ke světu, upřednostňujeme pastorační konstituci *Gaudium et spes*, kde je také vyjádřen. Abychom nevyklučovali ani dokumenty ostatní, zejména ty, které výše uvedenou konstituci prohlubují, používáme v práci i formulace typu „i další dokumenty“.

3. Kapitola: „Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v českých zemích během komunismu“ je věnována otázce vlivu Druhého vatikánského koncilu na církve v českých zemích v průběhu uvedeného období.

3.1. Svět v českých zemích jako prostředí odlišné od církve.

Nejdříve se věnujeme otázce světa, co tento pojem během uvedené etapy našich dějin obsahoval. Nahlížíme jej z hlediska vztahu církve a světa. Krátce, spíše v rovině obecné, předkládáme odezvu církve na komunistický režim, která nebyla homogenní, a proto se na tomto místě přidržíme členění zejména Karla Skalického, jak je předkládá v předmluvě druhého vydání své monografie *Radost a naděje*³¹ a neopomíjíme ani klasifikaci postojů

²⁶ Srov. ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*. Dostupné na WWW: <<https://www.zulehner.org/dl/KLsoJKJkNJqx4KJK/FP.pdf>>.

²⁷ Srov. KAMIŃSKI, R. *Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982)*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>.

²⁸ Srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

²⁹ OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>.

³⁰ BOUBLÍK, V. *Boží lid*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

³¹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

církve uvedenou v práci Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše *Katolická církev v Československu 1945-1989*.³²

Poté se zabýváme konkrétními oblastmi života církve, jaké měly postavení ve světě, tedy v komunistických českých zemích. Nejprve předkládáme přístup státu a následně odezvu církve. Naše charakteristika je velmi stručná, důležité je pro nás jádro postoje a následného přístupu církve a státu. Prvním důvodem je skutečnost, že v naší disertaci má situace v českých zemích roli ilustrační. Další příčinou je fakt, že tuto tematiku podrobněji zpracovali jiní autoři a systematicky se jimi zabývá i projekt *Paměť národa*.³³ Konkrétní oblasti volíme z hlediska čtení znamení času a následného agghiornamenta, v zásadě se tedy držíme struktury, kterou jsme použili v první kapitole. Vycházíme především ze svědectví pamětníků, které nám nejuceleněji předkládají Helena Havlíčková v monografii *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*,³⁴ a Drahomíra Venkrbcová v diplomové práci *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*,³⁵ aniž bychom vylučovali další zdroje, věnované této části naší práce.

Na tomto místě také považujeme za zásadní upozornit, že vztah světa a církve, jejich jednotlivých aspektů života v podmínkách komunistického režimu, v této podkapitole nahlížíme bez krátkého období Pražského jara. Důvodem je jeho nástup a trvání až po skončení Druhého vatikánského koncilu, takže se jím zabýváme v další podkapitole naší disertace, kdy už ilustrujeme vliv koncilu na postoj církve ke světu u nás.

Samotný Druhý vatikánský koncil v českých zemích nahlížíme, stejně jako v předchozí kapitole, nejdříve z hlediska postoje církve ke státu, neboť přístup režimu ke koncilu se odrážel ve všech jeho ohledech.

Nejdříve se stručně zabýváme informovaností věřících i zájemců z řad veřejnosti o koncilu. Hodnotíme přístup státu a nastiňujeme způsob shánění dalších informací, které se koncilu týkaly.

Poté přistupujeme k účasti našich otců. Stejně jako autoři monografie *Letnice dvacátého století. České země a Druhý vatikánský koncil* věnujeme pozornost nejdříve možnosti jejich osobní přítomnosti na samotném koncilu. Poté reflektujeme projevy, které naši otcové na

³² Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013.

³³ Církev a náboženská společenství. In *Paměť národa*. Dostupné na WWW: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/cirkev-nabozenska-spolecenstvi>>.

³⁴ HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Nakladatelství Poznání, 2008.

³⁵ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra pastorální a spirituální teologie. Vedoucí práce M. Altrichter.

koncilu pronesli. Hledáme odpověď na otázku, zda se nějakým způsobem dotýkaly režimu? Jak je komunistický stát hodnotil?

Následně se věnujeme jednotlivým oblastem života církve. Zde se snažíme zjistit, zda Druhý vatikánský koncil na ně měl vliv nebo jestli jen potvrdil změny, které již probíhaly. Nejprve velmi stručně charakterizujeme klíčové mezníky, jež nové prvky v životě a praxi církve odstartovaly, v obecné rovině. Za ně považujeme období první republiky, dále padesátá šedesátá léta, rovněž i období normalizace a roky následující.

Poté věnujeme pozornost, jak se tyto milníky projevíly v konkrétních oblastech, kritériem jejich volby pro nás bylo čtení znamení času. Změnami se zabýváme velmi stručně, snažíme se postihnout jejich stěžejní charakteristiku.

Nejdříve se věnujeme liturgii, jejíž reformy byly schváleny a uskutečněny celoplošně. Poté přecházíme k teologickému vzdělávání. Jsme si plně vědomi, že na studium bohosloví se na tomto místě zaměřujeme velmi okrajově, spíše se zabýváme dostupností teologického vzdělávání pro laickou veřejnost, neboť zde spatřujeme posun největší. Pokračujeme společenstvím církve, ptáme se, jak se proměňovalo sebechápání a sebezpůsobování církve. Zda se už před koncilem přibližovala, byť mimo oficiální a celoplošný rámec, pojetí společenství Božího lidu. Pak se věnujeme ekumenismu a nakonec vztahu církve a státu. Protože ekumenismus i stát řadíme mezi prostředí, mentálně odlišná od katolické církve, řadíme je spíše do oblasti světa, na nějž církev reagovala.

Jako hlavní východisko, zejména pro strukturu podkapitoly, nám slouží článek Aleše Opatrného „Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě“, kde se zabývá recepcí a interpretací Druhého vatikánského koncilu a hodnotí je v kontextu jednotlivých fází našich dějin od let šedesátých přes normalizaci až po začátek třetího tisíciletí.³⁶

V poslední podkapitole naší disertační práci se snažíme zjistit, zda a kde postoj církve v českých zemích vůči světu vykazoval rysy kontinuity a diskontinuity s *Druhým vatikánským koncilem*. Hlavní východisko tvoří příspěvky věnované prožívání koncilu v komunistických žalářích, především článek Antonína Bradny „Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil“³⁷ a také práce věnované Druhému vatikánskému koncilu v českých zemích, v první řadě *Letnice Dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*.³⁸

³⁶ Srov. OPATRNÝ, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 28-31.

³⁷ BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 163-164.

³⁸ BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vyd. Brno: CDK, 2012.

e) Zdroje

Zdroje pro naši disertační práci jsme vyhledávali a volili podle několika kritérií.

Prvním kritériem byla snaha získat informace o samotném Druhém vatikánském koncilu, jeho přípravy, průběhu a následné recepci a interpretaci nejdříve v rovině obecné a poté ve vztahu k českým zemím.

Druhým kritériem pro vyhledávání byla klíčová slova: svět, církev, koncil, aggiornamento, čtení znamení času.

Třetím kritériem zjišťování a volby zdrojů byla témata, jimiž se Druhý vatikánský koncil zabýval, a obsahovala postoj církve ke světu.

Neméně důležitým vodítkem pro nás byly i odkazy na další prameny a literaturu v aktuálně používaných zdrojích, které nám pomohly do zkoumané problematiky proniknout hlouběji.

Všechny zdroje v naší disertační práci čteme a interpretujeme z hlediska postoje církve vůči světu a otázky, zda jej Druhý vatikánský koncil ovlivnil nebo je potvrdil a dal jim tak oficiální rámec.

Z hlediska charakteru můžeme zdroje naší disertační práce rozdělit do několika okruhů a jejich kompletní seznam předkládáme v bibliografii.

První tvoří archivní prameny a převážně písemná nebo i osobní svědectví pamětníků, kteří byli přímými svědky recepce *Druhého vatikánského koncilu* v Českých zemích nebo se na ní dokonce sami podíleli. Do této skupiny řadíme zejména osobní svědectví Mgr. Michaely Freiové, dcery byzantologa a katolického aktivisty dr. Josefa Myslivce, který byl zároveň blízkým spolupracovníkem P. Jiřího Reinsberga,.

Na druhé místo klademe Dokumenty Druhého vatikánského koncilu³⁹ a jejich komentáře. Tvoří ucelený výstup, kde jsou obsaženy závěry a ideje koncilu. Ponejvíce odkazujeme na věroučnou konstituci *Lumen gentium* a pastorální konstituci *Gaudium et spes*, které jsou považovány za klíčové,⁴⁰ aniž bychom opomíjeli ostatní koncilní dokumenty, které na ně navazují.

Třetí okruh tvoří studie a ucelené práce, které se týkají samotného Druhého vatikánského koncilu. První z nich je monografie Otto Hermanna Pesche *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*.⁴¹ Monografie Pesche předkládá historicko-kritickou analýzu

³⁹ *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1995.

⁴⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 85; srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 33.

⁴¹ PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996.

samotného koncilu i geneze jeho dokumentů ve všech fázích, a je z ní patrný třicetiletý odstup od koncilu, kdy už bylo snadnější reflektovat, které závěry koncilu byly realizovány a kde se naopak jejich uvedení do života zatím příliš nezdařilo. Studie neuvedeného autora *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*⁴² má charakter spíše reportáže o průběhu samotného koncilu a jejím úkolem bylo umožnit čtenáři seznámit se s koncillem ve všech jeho fázích a se stručnou genezí dokumentů. Monografie Karla Skalického *Radost a naděje*⁴³ a Vladimíra Boublíka *Boží lid*,⁴⁴ nám předkládají podrobnější historii pastorální konstituce o působení církve ve světě *Gaudium et spes* a věroučné konstituce o církvi samotné *Lumen gentium* a také je obsahují. Práce Tomáše Petráčka *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*,⁴⁵ je podobně jako výše uvedená monografie Otto Hermanna Pesche, historicko-kritickou analýzou širšího dějinného období církve, jehož byl koncil vyústěním.

Do čtvrtého okruhu řadíme práce věnované metodám pastorační práce a pastorální teologie, které v naší práci uvádíme v souvislosti s realizací *aggiornamenta*.

Patří sem skripta pastorální teologie, určená studentům teologických fakult, kde jsou metody pastorální teologie přehledně a uceleně popsány. Konkrétně se jedná o práci Pavla Ambrose *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*,⁴⁶ skripta Michala Opatrného *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorage*,⁴⁷ a v neposlední řadě vybrané kapitoly z knihy *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*,⁴⁸ i když je primárně určena pro pracovníky policie a pastorační pracovníky, kteří je na jejich duchovní a profesní cestě doprovází. Za velmi důležité pokládáme i materiály německého pastorálního teologa Paula M. Zulehnera a jeho kolegů, určené pro studenty teologie, neboť i oni sami se metodami pastorální teologie zabývali a Zulehner je navíc autorem jedné z nich.⁴⁹ Nevyhýbáme se ani dalším článkům a příspěvkům, které se týkají vlivu koncilu na pastorální teologii a jsou uvedeny v seznamu bibliografie.

⁴² Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1966. ISBN neuvedeno.

⁴³ SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1968; SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

⁴⁴ BOUBLÍK, V. *Boží lid*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

⁴⁵ Tomáš PETRÁČEK. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2016.

⁴⁶ AMBROS, P.. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Mgr. Jiří Burget, 1996.

⁴⁷ OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorage*. Dostupné na WWW: <<https://docplayer.cz/23617890-Prehled-metod-pastoracni-prace.html>>.

⁴⁸ OPATRNÝ, M. Krizové situace jako výzva pro křesťanskou službu druhým. In OPATRNÝ, M. et al. *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012, s. 52-64; OPATRNÝ, M. Pracovní metody duchovní služby. In Tamtéž, s. 105-126.

⁴⁹ ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*. Dostupné na WWW: <<https://www.zulehner.org/dl/KLsoJKJkNJqx4KJK/FP.pdf>>.

Pátý okruh tvoří práce věnované *Druhému vatikánskému koncilu*, jeho recepci a interpretaci v českých zemích.

Monografie Stanislava Balíka, Jiřího Hanuše, Pavla Hradílka a Karla Rechlíka *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*,⁵⁰ i disertační práce Petra Slouka *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen Interview mit Zeitzeugen*⁵¹ jsou založeny na kvalitativním výzkumu, a koncil v českých zemích mapují systematicky a v kontextu života církve u nás.

Monografie Aleše Opatrného *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*⁵² na základě desetiletých etap dějin naší církve a zejména na postavě kardinála Tomáška mapuje měnící se podmínky recepce koncilu, které církev u nás měla, má charakter historicko-kritické analýzy a vychází ze studia archivních pramenů a jiných dostupných materiálů.

Do šestého okruhu řadíme práce a příspěvky mapující život církve v českých zemích během komunistického režimu. Společenské klima, v němž církev v českých zemích působila a existovala, vedle výše uvedených prací Opatrného či Slouka nejuceleněji ilustrují monografie *Katolická církev v Československu 1945-1989*,⁵³ monografie a studie Václava Vaško,⁵⁴ a také předmluva novějšího vydání monografie Karla Skalického *Radost a naděje*,⁵⁵ i příspěvek Jiřího Skoblíka „Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe)“⁵⁶ Do této kategorie prací začleňujeme i svědectví pamětníků zachycená v některých absolventských pracích, zejména Drahomíry Venkrbcové,⁵⁷ která je založená na kvalitativním výzkumu a Magdaleny Srovnalové, jež je postavena zejména na zkušenosti

⁵⁰ BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vyd. Brno: CDK, 2012.

⁵¹ SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen Interview mit Zeitzeugen*. Wien, 2001. Disertační práce. Universität Wien. Katholisch-Theologische Fakultät. Institut für Pastoraltheologie. Vedoucí práce P. M. Zulehner.

⁵² OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.

⁵³ BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013.

⁵⁴ VAŠKO, V. *Dům na skále III. Církev vězněná*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008; VAŠKO, V. *Neumlčená I. Kronika katolické církve v Československu po 2. světové válce*, 1. vyd. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1990.

⁵⁵ SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

⁵⁶ SKOBLÍK, J. „Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe)“. In (ed). NOVOTNÝ, V. *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 47-72.

⁵⁷ VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra pastorální a spirituální teologie. Vedoucí práce M. Altrichter.

vlastní rodiny.⁵⁸ Řadíme sem i rozhovory, které zpracovala Helena Havlíčková⁵⁹ a poskytla rodina Muchova⁶⁰ a mají spíše popularizační charakter. Za důležité pokládáme i článek Antonín Bradny „Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil“⁶¹ a svědectví pamětníka Bohumila Koláře v rámci projektu *Paměť národa*, které pro nás byly stěžejní při hodnocení časové souslednosti životních podmínek církve a Druhého vatikánského koncilu.

Jako základní východisko pro reakci církve na společenské zřízení jakožto svět, nám posloužila zejména předmluva druhého vydání monografie Karla Skalického *Radost a naděje*, a také vybrané kapitoly z knihy *Katolická církev v Československu 1945-1989*,⁶² protože systematicky předkládají odlišné reakce církve na životní podmínky, které ji obklopovaly. Neméně důležitý pro nás byl i sborník věnovaný české ekleziologii druhé poloviny dvacátého století, zejména jeho úvodní kapitola, která mapuje vývoj postoje církve vůči světu,⁶³ a stejně zaměřená monografie Vojtěcha Novotného *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*.⁶⁴

Další materiály z této oblasti uvádíme v seznamu bibliografie.

Sedmý okruh zdrojů tvoří práce, týkající se teologie dějin, které samy o sobě spočívají v interpretaci událostí, jež se odehrávají v prostoru a čase,⁶⁵ což do značné míry koresponduje i s cílem koncilu zvěstovat evangelium dobovému člověku srozumitelným způsobem.⁶⁶ Což obnáší dobrou znalost prostředí, včetně jeho historie, která utvořila jeho současnou podobu.

⁵⁸SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel. Tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce M. Ryšková.

⁵⁹HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Nakladatelství Poznání, 2008.

⁶⁰MUCHOVÁ, M. et al. Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny. *Teologické texty* 2003, roč. 14, č. 2, s. 74-78.

⁶¹BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 163-164; srov. Bohumil Kolář (1924). Životopis. In *Paměť národa*. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>.

⁶²BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013.

⁶³Srov. NOVOTNÝ, V. Česká katolická ekleziologie na počátku druhé poloviny 20. století. In (ed.) NOVOTNÝ, V. *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, s. 9-46.

⁶⁴NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2007.

⁶⁵Srov. POSPÍŠIL, C. V. Teologie dějin a česká teologie. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2009-1/Teologie-dejin-a-ceska-teologie.html>>.

⁶⁶Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 69, 148.

Obecný vzhled do teologie dějin v českém prostředí podává Ctirad Václav Pospíšil v příspěvku „Teologie dějin a česká teologie“.⁶⁷ Konkrétněji se jimi zabývá Vojtěch Novotný a jím založené *Centrum dějin české teologie*.⁶⁸

Novotný mapuje vývoj sebechápání církve v českých zemích jak v rovině obecnější, například v úvodní kapitole sborníku *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*,⁶⁹ monografii *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*,⁷⁰ tak konkrétněji na životě a dílech osobností, z nichž některé, jako například Josef Zvěřina⁷¹ či Bonaventura Bouše,⁷² zažili a zakusili nejen nástup komunismu, ale i období Druhého vatikánského koncilu a podoby jeho interpretace i recepce v době Pražského jara a následné normalizace.

f) Citační normy

Formální úpravy vychází z aktuálního vydání *Metodické pomůcky ke zpracování závěrečných prací* na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Poznámkový aparát je vytvářen podle normy ČSN ISO 960.

⁶⁷ POSPÍŠIL, C. V. Teologie dějin a česká teologie. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2009-1/Teologie-dejin-a-ceska-teologie.html>>.

⁶⁸ Srov. *Centrum dějin české teologie*. Dostupné na WWW: <<https://ktf.cuni.cz/KTF-1243.html>>.

⁶⁹ NOVOTNÝ, V. Česká katolická eklesiologie na počátku druhé poloviny 20. století, s. 9-46.

⁷⁰ NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2007.

⁷¹ NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913-1967*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2014.

⁷² NOVOTNÝ, V. *Běda církvi... Bonaventura Bouše burcující*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2012.

1. Klíčové pojmy Druhého vatikánského koncilu

Jan XXIII. ve svém zahajovacím projevu Druhého vatikánského koncilu odmítnul špatné proroky, kteří moderní svět nahlíží jako zkázu pro církve, a naopak vyjádřil touhu hledat takové formy hlásání evangelia, které odpovídají požadavkům doby.⁷³

Na první pohled by se proto mohlo zdát, že církve se zabývala svým přístupem ke světu a svou rolí v něm až na Druhém vatikánském koncilu.

Než se začneme zamýšlet nad vlivem samotného Druhého vatikánského koncilu na postoj i přístup církve k dobovému světu, považujeme proto za vhodné položit si nejdříve otázku, zda se rolí církve a jejímu postavení ve světě přímo či nepřímo, nezabývaly i koncily předchozí?

Připomínáme, že exkurz do postoje církve vůči světu není historickou či sociologickou sondou, ale snahou zachytit čtení znamení času. Pokoušíme se tedy o určitou teologickou interpretaci dějin působení církve.

Koncily prvních staletí byly věnovány formulaci dogmat a pravd víry, což spočívalo v hledání terminologie a užití pojmů, které znali současníci prvních křesťanů. Současně reagovaly na hereze, jejichž zdrojem bylo často neporozumění vyjádření obsahu víry.⁷⁴ Pokud hereze pronikly až mezi vládní špičky, církve musela hledat účinné nástroje pro obhajobu i šíření víry, aniž ohrozila spásu duší, a aby současně zamezila působení hereze.⁷⁵

Navíc tyto koncily, teologové hovoří o prvních osmi,⁷⁶ svolával císař, který určoval i jejich řád a závěry koncilů pak včlenil do obecného zákonodárného systému své země.⁷⁷

Následovala etapa koncilů, kdy křesťanství přestávalo být jednotné a štěpilo se na různé denominace. Ostatní křesťanské církve, ať už reformační nebo ortodoxní, už kvůli odlišné věrouce i disciplíně od církve katolické, tvořily jiné, tedy ne zcela identické myšlenkové prostředí.⁷⁸ Což pro katolickou církve znamenalo definovat svůj vztah k odloučeným křesťanům a definovat, byť formou apologie založené v určitých etapách dějin na striktní disciplíně, svoji věrouku a postoj. Církve současně byla ovlivněna i dobovým a místním

⁷³ Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79.

⁷⁴ Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*. 2. vyd. Brno: CDK, 2014, s. 20-93.

⁷⁵ Nástroje spočívaly v pečlivém rozlišování, kdy volit akribii, tedy přísnost a disciplinární přístup a kdy upřednostnit ekonomii, která spočívala spíše v citlivém až diplomatickém jednání s těmi vládci, kteří se přikláněli k hojně rozšířené herezi či ji dokonce sami vyznávali (srov. METALLINOS, G. „Vyznávám jeden křest. Výklad kánonu a ustanovení In *Fórum pastorálních teologů VIII. Křest a iniciace*. 1. vyd. Olomouc-Velehrad: Centrum Aletti-Refugium, 2011, s. 259-260.

⁷⁶ Srov. JEDIN, H. *Malé dějiny koncilů*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 12-29; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 40; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 139-251.

⁷⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 40.

⁷⁸ Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 77-204.

právním systémem ve světě, kde působila,⁷⁹ nebo mimocírkevní, tedy státní a politické struktury dokonce sama pomáhala utvářet.⁸⁰

Místo a doba působení ovlivňovaly i život uvnitř církve, což dokládají zejména ty koncily, kde se řešily otázky typu, zda autorita papeže má být realizována na stejném principu jako absolutního světského monarchy nebo jestli by neměla být posílena pravomoc biskupů či kardinálů, kteří by v rámci církve fungovali podobně jako parlament v konstituční monarchii či republice.⁸¹

Kromě konfesijních rozdílů v rámci křesťanství byla církev, zejména v 19. století, alespoň v rámci Evropy, vystavena poměrně silnému vlivu řady myšlenkových proudů jako racionalismus, nihilismus, liberalismus, marxismus, ateismus, které vyplývaly i z poměrně rychle měnícího se životního stylu, jež přinesl stále rozšířenější industriální systém. Církev tak byla postavena před otázkou a úkol, jak adekvátně na výše uvedené změny reagovat a současně neztratit své místo ve společnosti, kdy, zejména v technicky rozvinutých zemích, začínala nastupovat sekularizace. Zda se vůči světu a vnějším podmínkám striktně vymezit a vybudovat tak okolo sebe pevnost nebo s ním hledat společnou řeč.⁸²

Stručný exkurz do historie koncilů před Druhým vatikánským koncilem ukazuje, že církev na vnější podmínky vždy reagovala. Pokud měla a chtěla co nejúčinněji plnit své poslání ve světě, musela k němu zaujímat určitý postoj a podle toho hledat a volit svůj přístup.

Svět, postoj a přístup církve k němu tak můžeme považovat za společné jmenovatele i těch koncilů, které proběhly před Druhým vatikánským, přestože se jimi nezabývaly tak otevřeně.

Prvenství Druhého vatikánského koncilu naopak spočívá v tom, že se zabývá světem jako fenoménem záměrně. Zcela otevřeně hovoří o postoji a přístupu církve ke světu, v němž církev působí a nadále v něm chce naplňovat své poslání.⁸³ Zásadní je i skutečnost, že církev svůj postoj ke světu na tomto koncilu také reviduje a vyjadřuje ochotu svůj přístup změnit.⁸⁴

⁷⁹ Srov. *Dokumenty tridentského koncilu*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2015.

⁸⁰ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 19; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 230.

⁸¹ Srov. JEDIN, H. *Malé dějiny koncilů*, s. 47-61; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 40; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 139-251.

⁸² Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 252nn.

⁸³ Srov. Tamtéž, s. 252nn.

⁸⁴ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog*, s. 151; srov. MÁDR, O. *Jan XXIII. zahajuje koncil*, s. 133; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 30nn.

I když se koncil jednoznačné definici světa samotného záměrně vyhýbal,⁸⁵ popisoval jeho obecné charakteristiky i aktuální situaci otevřeně.⁸⁶ Současně vyjádřil touhu církve světu porozumět a hledat cesty k působení církve v něm.⁸⁷

Proto se nyní ve světle Druhého vatikánského koncilu budeme zabývat samotným pojmem svět.

Následně se zaměříme na nástroje, které církve na Druhém vatikánském koncilu pojmenovala a mají posloužit jako prostředek k porozumění světu a působení v něm.

1.1. Svět

Jestliže se Druhý vatikánský koncil jednoznačné definici světa záměrně vyhýbal,⁸⁸ nabízí se otázka, jak svět samotný vlastně chápal a jakým způsobem jej vyjadřoval? Měl pro svoji reflexi světa nějaká kritéria?

Nahlížel koncil svět odděleně od církve a jejího vlastního působení v něm?

1.1.1. Kritéria koncilu pro reflexi světa

Jan XXIII. uvedl, že je nutné, aby církve nahlížela svět jinak než dříve.⁸⁹ Dobový svět, jeho aktuální problémy, papež reflektoval nejen ve svých předkoncilních encyklikách *Pacem in terris*⁹⁰ a *Mater et magistra*,⁹¹ ale i v osobních rozhovorech se svým sekretářem Tardinim, které vyústily ve vyřčení záměru svolat koncil.⁹²

Co ale znamená nahlížet svět jinak než dříve? Podle Jana XXIII. bylo zásadní svět vidět, poznávat a přijímat takový jaký je.⁹³

Jaká kritéria vidění, poznávání a hlavně přijetí světa takového, jaký ve skutečnosti je, byly ze strany církve zapotřebí?

Za prvořadé kritérium nahlížení světa je považován Ježíš Kristus. Což, jak uvádí Karel Skalický, znamená, že svět má být reflektován ve světle Ježíšova božství. Ježíšovo lidství, jeho význam, mají být znovu objeveny a oživeny. Zároveň nemá chybět rozměr

⁸⁵ Srov. OPATRŇY, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 116.; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 243.

⁸⁶ Srov. především GS

⁸⁷ Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133.

⁸⁸ Srov. OPATRŇY, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 116.; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 243.

⁸⁹ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 77-79.

⁹⁰ Srov. Jan XXIII. *Pacem in terris*. Dostupné na WWW: <<https://henryklahola.nazory.cz/JAN23PIT1963CZ.htm>>.

⁹¹ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*. Dostupné na WWW: <<https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>.

⁹² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 31.

⁹³ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog*, s. 152; srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 66.

velikonočního tajemství vykupitelské oběti.⁹⁴ Ježíš Kristus je nahlížen i jako duchovní střed koncilu, což v případě pohledu církve na svět znamená, že Ježíše bude viděn a vnímán v každém bližním bez ohledu na jeho příslušnost a postoj k církvi.⁹⁵

Za neméně klíčové kritérium považujeme i evangelium, neboť je ve své podstatě zvěstováním Ježíše Krista, jeho působení a vykupitelské oběti. Karl Lehmann v souvislosti s Druhým vatikánským koncilem o evangeliu hovoří jako o radostné zvěsti, která vychází z Ježíše Krista a je s ním nerozlučně spjata. Evangelium vyzdvihuje také jako měřítko celé církve, která je za jeho hlásání zodpovědná, a jehož prostřednictvím se má ona sama láskyplně vyrovnat se světem, jemuž se odcizila.⁹⁶

Lze považovat za kritérium koncilního vyjádření světa i jednotu? Jednotu, která je v souvislosti s Druhým vatikánským koncilem nahlížena prakticky jako jeho základní cíl? Jednotu, jejímž výsledkem má být sjednocení celé lidské rodiny do Kristovy církve? Jednotu, které Druhý vatikánský koncil chtěl dosáhnout prostřednictvím rozhovoru se světem a hlásáním evangelia?⁹⁷

Jan XXIII. o jednotě hovoří především v souvislosti se sjednocením křesťanů. Za základní předpoklad pro její dosažení pokládal spolupráci s protestanty spolupracovat a východní nekatolické církve důkladněji poznat.⁹⁸

Dále vyjádřil nezbytnost hlásat evangelium a nauku církve ve formách, které budou srozumitelné a tím i přijatelné pro soudobého člověka, jež není součástí katolické církve a ani se s ní neidentifikuje.⁹⁹

Uvedené pojetí v zásadě nevyklučuje ani Otto Hermann Pesch, který poukazuje na nutnost hledat takové formulace, které budou srozumitelné jak pro nekatolické křesťany, tak i pro ty, kdo vyznávají nekřesťanská náboženství nebo se neidentifikují s žádným.¹⁰⁰

Budeme-li tedy jednotu nahlížet jako hledání společného jazyka už v průběhu komunikace s prostředím mimo katolickou církev, můžeme ji tímto také považovat za kritérium koncilní reflexe světa.

Dalším důvodem pro zařazení jednoty jako kritéria nahlížení světa je skutečnost, že byla základním požadavkem i při zrodu pastorální konstituce *Gaudium et spes*, která se světem zabývá přímo a uceleněji. Koncil zde řešil zásadní otázku, jak sjednotit nahlížení světa,

⁹⁴ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 218, 246.

⁹⁵ Srov. SCHÜRMAN, H. Duchovní střed koncilu. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, číslo 5, s. 150.

⁹⁶ Srov. LEHMANN, K. Evangelium a dialog, s. 152.

⁹⁷ Srov. LG 1nn.

⁹⁸ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 97, 190nn.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 113nn.

¹⁰⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 67, 300nn.

zejména jeho aktuální problémy, které podléhají změně, a neměnný obsah evangelia. I když byla prvořadě zachovat právní nárok *Gaudium et spes* jako konstituce v situaci, kdy nebylo vyhlášeno žádné nové dogma.¹⁰¹ Jak si ukážeme později, zejména diskuse nad citlivými tématy ukázaly, že určité napětí mezi reflexí aktuální podoby světa a jejich uchopením ve světle evangelia bylo na koncilu přítomno vlastně neustále.

1.1.2. Členění dokumentů Druhého vatikánského koncilu z hlediska působení církve

Jak jsme nastínili výše, světem samotným se přímo zabývá pastorální konstituce *Gaudium et spes*, která má dvě části. První je nauková a druhá se aktuálními otázkami světa zabývá ve světle evangelia, jež lze tímto vedle stěžejní poznámky v samotné konstituci vnímat jako spojovací článek obou částí dokumentu.¹⁰²

Teologové zároveň upozorňují, že pastorální konstituce *Gaudium et spes* tvoří jeden celek s ostatními koncilními dokumenty a ty že mají být čteny v kontextu všech čtyřech konstitucí, které jsou stěžejní. Deklarace a dekreta se ke konkrétním ožehavým tématům vyjadřují ve formě doporučení podrobněji. I když dokumenty odrážejí pastorální charakter koncilu, nechybí v nich naukový rozměr.¹⁰³

Samotné dokumenty Druhého vatikánského koncilu jsou zároveň charakterizovány jako soubor směrnic a podklad pro vytváření instrukcí na úrovni partikulárních církví pro řešení konkrétnějších situací v rámci církve i jejího postoje vůči světu.¹⁰⁴

Výše uvedená obecná charakteristika koncilních dokumentů a také záměr Jana XXIII. hlásat evangelium soudobému světu vybízí k otázce, zda lze striktně oddělovat reflexi světa od církve samotné? Není naopak nutné svět nahlížet v kontextu působení církve?

Určitou odpověď nám může dát členění dokumentů Druhého vatikánského koncilu, které odrážejí působení církve ad intra a také ad extra.

Karl Rahner společně s Herbertem Vorgrimlerem u skupiny dokumentů, týkajících se církve ad intra rozlišuje mezi sebepojetím (*Lumen gentium*) a vlastním životem církve (posvěcování: *Sacrosanctum Concilium*, řízení: *Christus Dominus*, učitelský úrad: *Orientalium Ecclesiarum*, *Dei verbum*, *Gravissimus educationis*, stavy v církvi: *Perfactae caritatis*, *Optatam totius*, *Presbyterorum ordinis*, *Apostolicam actuositatem*). Ke skupině

¹⁰¹ Srov. Tamtéž; srov. OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1995, s. 183.

¹⁰² Srov. Tamtéž.

¹⁰³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 83- 85; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221-223.

¹⁰⁴ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 84.

dokumentů, týkajících se působení církve ad extra řadí vedle *Gaudium et spes*, i *Unitatis redintegratio*, kde je vyjádřen vztah k nekatolickým křesťanům, *Orientalium Ecclesiarum*, který odráží postoj k východním nekatolickým církvím, *Nostra aetate*, vztah k nekřesťanským náboženstvím, *Ad gentes*, *Inter mirifica*, *Dignitatis humanae*, které jsou v první řadě orientované na zcela mimonáboženské prostředí.¹⁰⁵

Otto Herman Pesch se od Rahnerova pojetí příliš neodchyluje: k *Lumen gentium* se podle něj vztahují *Orientalium Ecclesiarum*, *Unitatis redintegratio*, *Christus Dominus*, *Presbyterorum ordinis*, k *Dei Verbum* zase *Optatam totius*, *Ad gentes*, *Nostra aetate*, *Dignitatis humanae*, ke *Gaudium et spes* především *Inter mirifica*, *Apostolicam actuositatem*, *Gravissimus educationis*. Nejvíce vnímá vazbu mezi konstitucemi *Dei Verbum*, která je místem víry a klíčem k novodobému teologickému uvažování, *Sacrosanctum Concilium*, jenž je podstatná pro chápání církve jako Božího lidu a *Lumen gentium* jako klíči k pochopení církve, její podstaty, aby následně mohla působit mimo své prostředí, podrobně popsané v *Gaudium et spes*.¹⁰⁶

Karel Skalický se shoduje s Karlem Rahnerem v označení sebepojetí církve, kam rovněž zařazuje *Lumen gentium*, hovoří i o vnitřním životě církve, který spíše vnímá jako reformující a zde uvádí podskupiny: posvěcující *Sacrosanctum Concilium*, učitelský úřad *Dei verbum*, *Gravissimus educationis*, jednotlivé stavy v církvi *Perfactae caritatis*, *Christus Dominus*, *Presbyterorum ordinis*, *Apostolicam actuositatem*. Dokumenty, týkající se poslání církve ad extra Skalický třídí na ty, které se věnují nekatolickým křesťanům *Unitatis redintegratio*, *Orientalium Ecclesiarum*, nekřesťanským náboženstvím *Ad gentes*, *Nostra aetate*, světu profánnímu *Gaudium et spes*, *Inter mirifica*. Jako samostatnou podskupinu dokumentů, kde se odráží postoj církve ke světu a působení v něm, Skalický vyčleňuje *Dignitatis humanae*, kde je vyjádřen světonázorový pluralismus.¹⁰⁷

Vedle stávající klasifikace církevních dokumentů, které odráží postoj církve ke světu, nabízíme i vlastní členění. Církev, její podstatu, jednoznačně vyjadřuje *Lumen gentium*. Úkoly i charakteristika jednotlivých stavů v církvi je obsažena v *Christus Dominus*, *Optatam totius*, *Presbyterorum ordinis*, *Perfactae caritatis*, *Apostolicam actuositatem*. Život církve ve viditelné formě v *Sacrosanctum Concilium*, přičemž *Dei Verbum* dává látku *Sacrosanctum Concilium*. *Sacrosanctum Concilium* a *Apostolicam actuositatem* zároveň pokládáme za

¹⁰⁵ Srov. OPATRŇY, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze* s. 34-35; srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen konzils durch die tschechische Kirche im spiegel von 31 qualitativen interview mit zeitzeugen*, s. 31.

¹⁰⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 85; srov. OPATRŇY, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*, s. 33.

¹⁰⁷ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221-223.

mezičlánky mezi prostředím církve a světa. Liturgie probíhá v národních jazycích. V zemích, kde není náboženství obzvlášť tvrdě potlačováno, systematicky vytěšňováno a pronásledováno, je proto dostupná široké veřejnosti.¹⁰⁸ Stejně dostupné je i Boží slovo obsažené v Písmu svatém, které bylo rovněž přeloženo do národních jazyků.¹⁰⁹ Laici tvoří stav v církvi a zároveň žijí i pracují v prostředí, které je mimo náboženský život a evangelijní hodnoty.¹¹⁰ Jestliže svět budeme nahlížet jako prostředí mimo katolickou církev, za spojovací články můžeme pokládat i dokumenty: *Unitatis redintegratio*, *Orientalium Ecclesiarum*, kde převládá snaha o jednotu křesťanů, kdy je prvořadě odloučené bratry poznat a poté s nimi navázat těsnou spoluprací.¹¹¹ Katolická církev zde vystupuje ze svého vlastního prostředí a přichází k ostatním křesťanům. Jestliže ostatní náboženství jsou vnímána jako příprava na přijetí evangelia, za mezičlánek lze považovat i dokumenty *Ad gentes*, *Nostra aetate*. Zatímco *Nostra aetate* hovoří především o postoji k židovství a islámu jako k mimokřesťanským náboženstvím, *Ad gentes* už zahrnuje i zcela mimonáboženskou oblast a blíží se proto obsahově ke *Gaudium et spes*. Dokument *Inter mirifica* lze řadit ke všem čtyřem konstitucím. Sdělovací prostředky, které většinou předávají informace z ryze světského života, mohou církvi sloužit jako nástroj například pro přenášení liturgie, jíž se věnuje konstituce *Sacrosanctum Concilium*, a jejíž součástí je předávání Božího Slova a Tradice, o nichž pojednává konstituce *Dei verbum*. *Gaudium et spes* věnuje pozornost hlavně aspektům pozemského života, časných skutečností, aniž by byla vyloučena samotná církev, kterou se zabývá konstituce *Lumen gentium*. Konstituce *Gaudium et spes* časné skutečnosti nejdříve jasně pojmenovává a poté vyjadřuje postoj církve k nim. Za obsahově nejbližší *Gaudium et spes* pokládáme *Dignitatis humanae*, *Gravissimus educationis*: i v těchto dokumentech je poukázáno na pronásledování náboženského života ze strany diametrálně odlišného prostředí, a to zejména formou apelování na vládcy a odpovědné činitele, aby nebránili věřícím praktikovat víru a jednat tak proti svému svědomí.

¹⁰⁸ Srov. SC 36, 40, 54

¹⁰⁹ Srov. DV 22

¹¹⁰ Srov. LG 33; AA 1, 7, 13-14; AG 21

¹¹¹ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 20, 31-32, 46, 113nn, 190nn.

1.1.3. Svět podle Druhého vatikánského koncilu

Nyní se pokusíme najít odpověď na otázku, jak Druhý vatikánský koncil svět chápal? Lze ji vyčíst či vypořádat, i když se koncil jednoznačné definici světa záměrně vyhýbal? ¹¹²

Karl Lehmann a Otto Hermann Pesch, stejně jako Jan XXIII., hovoří o koncilu jako události, jejímž cílem byla vnitřní reforma církve podle požadavků doby, jednota křesťanů a změna postoje ke světu, aby církev mohla hlásat evangelium v souladu s požadavky moderní doby. ¹¹³

Určité vodítko spatřujeme i ve výše uvedeném členění dokumentů. Do určité míry vyjadřuje, které skutečnosti a do jaké míry je církev považuje jako existující mimo její vlastní prostředí.

Všichni autoři se jednoznačně shodují na pastorální konstituci *Gaudium et spes* jako vodítku pro plnění poslání církve ve světě, aniž je svět jednoznačně specifikován.

1.1.3.1. Nekatolická a nekřesťanská náboženství jako svět

Rozdíly, byť jemné, ale vnímáme v zařazení těch dokumentů, které se týkají jednoty křesťanů a vztahu katolické církve k nekřesťanským náboženstvím.

Karl Rahner tyto dokumenty jednoznačně řadí do oblasti působení církve ad extra. ¹¹⁴ Stejně členění nabízí i Karel Skalický, jen více rozlišuje mezi zaměřením církve na nekatolické křesťany, jiná náboženství a svět, který se neidentifikuje s žádným náboženstvím. ¹¹⁵

Otto Hermann Pesch naopak dokumenty, týkající se odlišných denominací i náboženství, jednoznačně vztahuje k věroučné konstituci *Lumen gentium*, neboť je svým způsobem nahlíží jako určitý nástroj k sebeidentifikaci církve katolické, která má být připravena na působení ve zcela odlišném prostředí, popsaném v *Gaudium et spes*. ¹¹⁶

Velmi stručně popsané nuance v řazení koncilních dokumentů, jež se týkají jiných křesťanských církví a náboženství nabízí otázku, zda můžeme odlišné denominace a nekřesťanská náboženství řadit jednoznačně do kategorie světa?

¹¹² Srov. OPATRŇY, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 116.; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 243.

¹¹³ Srov. Autor neveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 77-79; srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog*, s. 152; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 65nn.

¹¹⁴ Srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im spiegel von 31 qualitativen interview mit zeitzeugen.*, s. 31.

¹¹⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221-223.

¹¹⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 85.

Jestliže odpověď budeme hledat v kritériích pro nahlížení světa, zjistíme, že katolická církev a východní nekatoličtí křesťané i protestanté společně přijímají evangelium a tím i osobu Ježíše Krista, včetně jeho vykupitelské oběti.

Budeme-li se snažit najít odpověď v jednotě, tak evangelium a s ním i Ježíš Kristus, jsou v tomto případě pro nás jednotící prvky mezi katolickou církví a ostatními křesťanskými denominacemi i východními církvemi.

Svět zde naopak představují odlišnosti v nauce, obřadech, organizační struktuře a životním stylu církevních obcí nebo sborů.¹¹⁷

Co se týká nekřesťanských náboženství, určitá jednota může být uvažována výrazněji v případě židovství a islámu, kdy pojítkem je monoteistická víra v jednoho osobního Boha a Ježíš Kristus je uznáván jako příslušník vyvoleného národa, přestože je vnímán jako člověk a prorok.

Náboženství, která stojí mimo židovství a islám, mají společné hledání pravdy a katolická církev je vnímá jako cestu a přípravu k přijetí evangelia v budoucnu.

Svět na tomto místě tak spočívá ve zcela odlišné interpretaci Boha a skutečností, které nás přesahují, a promítají se i do náboženské praxe a životního stylu těch, kdo se s nekřesťanskými náboženstvími, i mimo židovství a islám, identifikují.¹¹⁸

1.1.3.2. Ateismus a komunismus: svět mimo církev a všechna ostatní náboženství

Jak je to ale podle Druhého vatikánského koncilu se světem coby oblastí, která se neztotožňuje ani s římskokatolickou církví, ani s žádným jiným náboženstvím či je dokonce odmítá?

Pastorální konstituce *Gaudium et spes* hovoří o světě jako o lidské rodině, která má být v budoucnu sjednocena v Kristu. Což implicitně ukazuje na přítomnost lidí, kteří do církve začlenění (dosud) nejsou.¹¹⁹ Můžeme v koncilních dokumentech i jejich genezi nacházet konkrétnější témata, která nás na svět jako na mimocírkevní a současně nenáboženskou oblast odkazují?

Ucelenější odpověď nacházíme u Karla Skalického v jeho monografii *Radost a naděje*, a Otto Hermanna Pesche v kapitole věnované pastorální konstituci o církvi v dnešním světě.

Karel Skalický v rámci teologické reflexe výše uvedené konstituce poukazuje na příklady z dějin, obecněji zejména na přelom devatenáctého a dvacátého století, v Čechách konkrétně

¹¹⁷ Srov. OE, UR

¹¹⁸ Srov. NAe

¹¹⁹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 228; GS 1nn.

na období první republiky, kdy sílily myšlenkové proudy, které se se stávající podobou církve neztotožňovaly a mnohdy ji dokonce i odmítaly.¹²⁰ Což pokračovalo a bylo aktuální i v době koncilu a vzniku jeho dokumentů, které poukazují na přítomnost ateismu, jenž v některých zemích vyústil v systematické a cílené pronásledování církve a potlačování náboženského života.¹²¹

Skalický upozorňuje i na zrychlený vývoj, napětí mezi civilizačním pokrokem a nadějí na věčný život, která je vlastní křesťanům. Schopnost člověka zajistit si materiální blahobyt a usnadnit si tak život, může naopak vést k tendencím spoléhat se pouze na své vlastní síly. Což v konečném důsledku může vést až k sebezničení lidstva a nelze vyloučit ani podíl na systematickém potírání religiozity.¹²²

Otto Hermann Pesch se tématům jako je náboženská svoboda a ateismus ve své analýze pastorální konstituce *Gaudium et spes* nevyhýbá. Více pozornosti ale věnuje koexistenci církve a státu, otázce války a míru. Pesch časné záležitosti světa a církev vnímá jako dvě odlišné skutečnosti, i když jsou přítomny ve stejném prostoru a čase. Na roli církví v budování občanské společnosti a v otázkách přípustnosti války tak ukazuje, že světské skutečnosti nejsou vždy v souladu s obsahem evangelia.¹²³

Za svět v tomto případě můžeme chápat takové skutečnosti a jednání, která evangelium neodpovídají nebo jsou s ním dokonce v rozporu.

Výše uvedené nám ukazuje, že skutečnosti a konání, odporující evangelium v době Druhého vatikánského koncilu velkou měrou představovaly ateismus a komunismus.

Ateismus spočívá v popírání Boha a tím v konečném důsledku i samotného náboženství. Sám o sobě je založen na materialismu a na tezi, že svět i člověk jsou produktem přírody jako takové, z níž je jako tvůrce vyloučen Bůh. Zásadním rysem ateismu je také skutečnost, že člověk se zodpovídá jen sobě samému a nikomu jinému. Bůh je z této odpovědnosti rovněž zcela vyloučen.¹²⁴

Komunismus vychází z dialektického materialismu, jehož princip spočívá ve skutečnosti, že základem všeho je materie. Člověk neexistuje jako individualita, ale součást společnosti, která je beztřídní a založená na výrobních vztazích a společenském vlastnictví výrobních prostředků. Podstatným rysem komunismu je i přerozdělování výrobků podle potřeby ze strany společnosti. Je to však stát, který v konečném důsledku určuje potřeby člověka a míru

¹²⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 230-231.

¹²¹ Srov. Tamtéž, s. 231; srov. DH, GE

¹²² Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 238-241, 244.

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 327-334.

¹²⁴ Srov. STÖRRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Zvon, 1996, s. 437.

jejich naplňování. Což se promítá i do postoje k religiozitě a tím i samotné církvi, které tímto spadají do kategorie ideologické nadstavby, a proto je nutné je podřizovat materiálnímu základu. Pokud společnost usoudí, že pro člověka je tato ideová nadstavba zbytečná, začne ji z jeho života systematicky vylučovat.¹²⁵

1.1.3.3. Člověk jako svět

Jestliže jako měřítko pro určité vyjádření světa vezmeme církev, její nauku, která má základ v Ježíši Kristu a tím i evangeliu, zjišťujeme, že za svět můžeme pokládat prakticky všechno, co se od ní větší či menší měrou liší.

Odlíšnosti světa od církve, které jsme popsali v předchozích podkapitolách, nám ukazují, že ve své podstatě spočívají ve způsobu myšlení a následného jednání. Výsledkem je mentální prostředí v daném čase a místě, kde církev žije a působí. Koncilní dokumenty v této souvislosti hovoří o proměnlivosti a dějinnosti,¹²⁶ jejichž základním projevem je množství různých národů, kultur, zvyklostí,¹²⁷ a ty nemusí být ve shodě s naukou církve a obsahem evangelia.

Což nabízí otázku, zda rozdíly mezi církví a světem mají svého původce i nositele, který je vytváří a zároveň je jimi sám ovlivňován?

Jako odpověď se nabízí člověk, s ním je někdy ztotožňován i samotný svět.¹²⁸ Člověk je v koncilních dokumentech i Písmu svatém nahlížen jako jediný tvor, který byl stvořen k obrazu Božímu,¹²⁹ a proto disponuje nejen hmotným tělem, ale i rozumem a svobodnou vůlí, a je mu svěřena i správa nad veškerým ostatním stvořením¹³⁰ a vše v rámci světa k němu směřuje jako ke středu a vyvrcholení.¹³¹ Protože přirozenost člověka byla narušena hříchem, je ve světě přítomno i zlo, které člověku brání náležitě a v souladu s Božím záměrem spravovat vše stvořené a mít i nezkreslený a ničím nenarušený přístup k Bohu jakožto ke svému Stvořiteli.¹³²

Odtud tedy vyplývá, že člověk jako svět uskutečňuje vše, co je v souladu i v rozporu s obsahem evangelia a naukou církve.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 359-360.

¹²⁶ Srov. SC 21, GS 2; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 254.; srov. METZ, J. B. *Úvahy o politické teologii*, 1. vyd., Praha: Oikúmené, 1993, s. 20nn.

¹²⁷ Srov. např. GS, AG, SC

¹²⁸ srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 245.

¹²⁹ Srov. GS 12, 17

¹³⁰ Srov. GS 12-17, 34, 39, 53, 57, 63, 69, 91; NAe 5, AG 7

¹³¹ Srov. GS 12

¹³² Srov. GS 13

1.1.3.4. Svět uprostřed církve

Vyjdeme-li ze skutečnosti, že člověk může být součástí církve a zároveň jako rozumová bytost se svobodnou vůlí vytváří i diametrálně odlišné prostředí, které jej i formuje, nabízí se otázka, zda se lze setkat se světem i v rámci církve? Můžeme pozorovat svět uprostřed církve i na samotném Druhém vatikánském koncilu?

Rozdíly mezi prostředími, z nichž jednotliví účastníci koncilu pocházeli nebo se v nich trvaleji pohybovali,¹³³ a měli proto odlišné názory, jaká cesta je pro uskutečnění důstojnosti i spásy člověka a tím i obecného dobra nejlepší, se projevily v první řadě během diskusí nad rodičimi se dokumenty. Klíčová byla otázka, zda alespoň do určité míry zachovat stávající praxi nebo hledat jinou, která však může v sobě nést větší riziko zesvětštění církve?

Okruhy diskutovaných otázek řadíme podle intenzity diskusí a citlivosti témat.

- Náboženská svoboda. Nejdiskutovanějším tématem a jemu věnovaný dokument byla náboženská svoboda.¹³⁴ Základní otázka zněla, zda komunismus, ateismus, jednoznačně odsoudit nebo s nimi vstoupit do dialogu.¹³⁵ Jednoznačné odsouzení požadovali účastníci ze zemí komunistického bloku.¹³⁶

- Manželství a rodina. Nejcitlivějším bodem byla otázka regulace porodnosti formou přirozeného plánování rodičovství. Proti přirozeným metodám měli námitky otcové, kteří sami pocházeli z velmi početných rodin, často i z devíti nebo více dětí, a patřili mezi nejmladší.¹³⁷

- Válka a mír. Zásadní otázka zněla, zda odsoudit válku jako takovou, a jestli je přípustná obranná forma války jako válka spravedlivá. Zde se jistě promítla skutečnost, že účastníci koncilu zažili druhou světovou válku, mnozí i první, věděli o shoení atomových bomb na města Hirošimu a Nagasaki, o Kubánské krizi, kdy se svět ocitl na pokraji ničivé atomové války. Zároveň byla reflektována povinnost vojenské služby, zda ji může nebo dokonce musí katolík odmítnout, když je v rozporu s jeho vlastním svědomím.¹³⁸ Byla to encyklika Jana XXIII. *Pacem in terris*, která ukončila dřívější pojetí jakékoliv války, včetně obranné, jako spravedlivé.¹³⁹

¹³³ Srov. RAHNER, K.; VORGRIMLER, H. *Teologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 151.

¹³⁴ Srov. ŠKARVADA, J. Nejdiskutovanější koncilní dokument, s. 24-26.

¹³⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 69-71, 120-123, 248; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 316, 323-326.

¹³⁶ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 287-289.

¹³⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 316nn; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 76nn; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 271nn.

¹³⁸ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 283; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 329nn.

¹³⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 330.

- Sociální a hospodářský život. Biskupové z rozvojových zemí měli obavy, že sociální otázky, které se promítly v největší míře v pastorální konstituci *Gaudium et spes*, budou nahlíženy takřka výlučně z hlediska západoevropského myšlení¹⁴⁰ a řešit se tak budou hlavně dobové problémy euroatlantické nebo západoevropské civilizace.¹⁴¹

Biskupové z Latinské Ameriky se více zabývali otázkou chudoby a solidaritou bohatých zemí s chudými nikoliv ve smyslu symbolické materiální pomoci čili almužny, ale požadovali spíše odstranění příčin chudoby a zajištění pokroku zemí třetího světa.¹⁴² Zabývat se sociální otázkou prosazoval belgický kardinál Cardijn, který působil mezi dělníky, především dělnickou mládeží.¹⁴³

- Vztah církve a státu. Úzce souvisí s hospodářskou a sociální otázkou. Kardinálové ze zemí komunistického bloku požadovali, aby bylo jasně řečeno, že liberalismus, kapitalismus ani socialismus a komunismus nemohou sociální problémy a nerovnost mezi lidmi vyřešit.¹⁴⁴ Katolíci zároveň mají mít možnost plurality názorů v politických otázkách, církev je má pouze nabádat, aby rozlišovali, co z politického spektra je slučitelné s křesťanstvím a co mu naopak odporuje.¹⁴⁵

- Nekřesťanská náboženství. Postoj katolické církve k nekřesťanským náboženstvím, zejména židovství a islámu bylo nutno vyjádřit velmi taktně. Vzhledem k napjaté politické situaci mezi Izraelem, Palestinou a Arabskými emiráty, bylo nutné postupovat nanejvýš obezřetně, aby se situace mezi oběma zeměmi nevyostřila ještě více. Se stejným záměrem papež Pavel VI. podnikl diplomatické návštěvy do Izraele s mezipřistáním v Bejrútu, hlavním městě Libanonu.¹⁴⁶ Kritickým bodem, který výše uvedená setkání vyvolala, byla diskuse, zda Židovstvo lze i nadále obviňovat z ukřižování Ježíše Krista. Konzervativní proud katolické církve nejdříve prosazoval, aby mimo obviněné stáli současní Židé, což vyvolalo vlnu nevole na straně Arabů.¹⁴⁷ Obě náboženství proto byla nakonec vyzdvižena jako monoteistická, kde

¹⁴⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 46.

¹⁴¹ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 195.

¹⁴² Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 218-219; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 329-334.

¹⁴³ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 280.

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 284.

¹⁴⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 328.

¹⁴⁶ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 269.

¹⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 269; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 288nn.

pojítkem s křesťany je víra v jediného Boha.¹⁴⁸ Zřejmě z téhož důvodu se koncil obrací ve svém prohlášení ke všem nekřesťanským náboženstvím jako celku.¹⁴⁹

- Postoj katolické církve k nekatolickým křesťanům. Římská kurie, do níž spadali především konzervativní otcové, chtěla odsunout práce na ekumenické otázky do pozadí. Průlom způsobil dopis Lukase Vischera, generálního sekretáře komise „Věra a řád“ (Faith and Order) *Ekumenické rady církví*, který se koncilu účastnil jako pozorovatel. Dopis obsahoval návrh k přístupu rodičího se dokumentu o církvi v dnešním světě, jak by uvedený dokument zpracovala *Ekumenická rada církví*, kdyby byla o to požádána. Podle protokolu měl být tento dopis zaslán *Sekretariátu pro jednotu křesťanů*, nikoliv přímo biskupu Guanovi. Biskup Guan v souladu s protokolem přijal dopis jako soukromý a zároveň rozeslal fotokopie listu nemalému počtu zájemců. Evangeličtí pozorovatelé se tak nepřímou stali spoluvůrci dokumentu a také otevřeli cestu ke vzniku Dekretu o ekumenismu (*Unitatis redintegratio*).¹⁵⁰

Vedle výše uvedených diskusí je otazníkem také možnost a míra účasti na Druhém vatikánském koncilu.

Ohledně účasti na samotném koncilu a možnosti aktivního zapojení pozorujeme několik paradoxů.

Prvním z nich je skutečnost, že členové ostatních křesťanských denominací i pravoslavní mohli být přítomni na koncilních jednáních jako pozorovatelé, počítalo se s nimi prakticky během příprav koncilu.¹⁵¹ Zatímco laici, kteří jsou součástí církve, se přípravných fází koncilu neúčastnili vůbec a nebyli pozváni ani jako pozorovatelé. K účasti je přizval až papež Pavel VI. v roce 1964, prakticky ke konci koncilu.¹⁵² Přestože již dříve byla legitimizována *Katolická akce*, která měla více zviditelnit roli laiků v církvi, byť byli stále vnímáni jako pasivní pomocníci hierarchie, vázaní poslušností.¹⁵³ Přestože koncil církev definoval jako Boží lid, kde se služby navzájem rovnocenně doplňují a jsou dány charismaty,¹⁵⁴ takže laici mají tímto už z podstaty stejnou důstojnost jako kněží a řeholníci či řeholnice.

Za další paradox považujeme fakt, že laici jsou označeni jako most mezi církví a světem, s nímž církev chce vést dialog, ale nebyli zpočátku přizváni ani oni sami,¹⁵⁵ aby mohli fundovaně a bezprostředně koncilní otce informovat, čím se prostředí mimo církev, kde se

¹⁴⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 288nn; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 269.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 292.

¹⁵⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 203nn.

¹⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 91nn; Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 48nn.

¹⁵² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 91.

¹⁵³ Srov. SVOBODA, R. Josef Hlouch a *Katolická akce. Studia theologica*, 2013, roč. 15, č. 3, s. 184-196.

¹⁵⁴ Srov. LG 9, 12-13.

¹⁵⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 306nn.

intenzivně a průběžně pohybují, od církve samotné liší. Ze stejného důvodu můžeme pokládat za určitý rozpor, že na koncil byli přizváni zástupci jiných církví, ale ne lidé, kteří se s žádnou křesťanskou církví ani jiným náboženstvím neidentifikují.

Určité vysvětlení popsaných i dalších paradoxů spatřujeme v několika skutečnostech.

V první řadě v dotaznících, které v přípravné fázi koncilu měli dodat biskupové, univerzity a odborníci jednotlivých zemí a diecézí.¹⁵⁶ Koncilní otcové v tomto případě s největší pravděpodobností logicky vycházeli z faktu, že diecézní biskupové mají intenzivní kontakt se svojí diecézí, zejména kněžími, a ti zase velmi dobře znají region, kde působí. Což na samotném koncilu v podstatě potvrdil například kardinál Josef Beran, který ve svém projevu podal ucelený přehled situace církve ve své vlasti, včetně jejího postavení ve společnosti.¹⁵⁷

Dalším důvodem byl zřejmě i fakt, že koncilní otcové, včetně papeže, v minulosti působili v pastoraci jako řadoví kněží. Za konkrétní příklad zde můžeme pokládat belgického kardinála Cardijna, účastníka koncilu, který působil mezi dělnickou křesťanskou mládeží a byl zakladatelem *Mezinárodního hnutí katolické dělnické mládeže*.¹⁵⁸

Vzhledem k tomu, že většina z koncilních otců se narodila, vyrůstala a začala svoji kněžskou dráhu v první polovině dvacátého století, byla poměrně intenzivně konfrontována s dobovými myšlenkovými proudy, které se s učením církve neslučovaly a byly s ním v přímém či skrytém rozporu. Což potvrzuje například Tomáš Petráček v prvních kapitolách své monografie *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, kde předkládá obecnější historickou analýzu církve, její reakce na svět a vliv světa na její vnitřní život prakticky od doby Velké francouzské revoluce, přes devatenácté století až po samotný Druhý vatikánský koncil. Nevyhýbá se ani názorovým střetům a následným disciplinárním postihům v řadách samotné církve.¹⁵⁹

Tímto se dostáváme k dalšímu paradoxu, a sice k napětí mezi progresivisty a konzervativisty. Paradox spatřujeme ve skutečnosti, že k napětí až střetům docházelo v rámci téže církve. Aktéry navíc byli vesměs teologové, kteří se před Druhým vatikánským koncilem i během něj rekrutovali výlučně z řad kněží a řeholníků. Tedy lidé, jež spojoval stejný nebo velmi blízký typ služby v církvi.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 25-26.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 287-289.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 258; srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 163.

¹⁵⁹ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 15-115.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 15-115, 191, 196; srov. Autor neuveden. K případu profesora Künga. *Teologické texty*, 1981, č. 3, samizdat, s. 3.

Uvedené napětí se projevovalo i na samotném Druhém vatikánském koncilu. Konzervativisté koncil prakticky odmítali, považovali jej dokonce za ohrožení církve. Měli obavu, že církev se zcela přizpůsobí světu, a rozmělní tak v něm svoji nauku a především disciplínu.¹⁶¹

Stoupenci koncilu naopak hovořili o nutnosti reforem, neboť model církve jako pevnosti považovali za neudržitelný a nepřijatelný. Což stvrdil i samotný papež Jan XXIII. ve svém zahajovacím projevu, kde jasně vyjádřil nesouhlas s pesimistickým viděním světa a současně odhodlání zachovat věrnost evangeliu a nauce.¹⁶²

Diskuse nad rodícími se dokumenty tak lze vnímat jako určité napětí mezi snahou o zdůrazňování nauky, disciplíny a úsilím najít takové formy, přístupy a postupy, které budou přijatelné v podmínkách místa a času, kde církev působila.

Oběma stranám jistě ve skutečnosti šlo o zachování jednoty s Kristem a jeho učením, obsaženém v evangeliu, jen se lišily v chápání způsobu jejího naplňování.

Protože rozdílné názorové proudy reprezentovali lidé, svět uprostřed církve v tomto případě můžeme chápat jako člověka, který tytéž skutečnosti vnímá a interpretuje odlišným způsobem než jiný člověk. I když oba mají před očima tentýž cíl.

1.2. Čtení znamení času

V předchozích podkapitolách jsme svět nahlédli v podstatě jako člověka, který se pohybuje v určitém mentálním prostředí a zároveň je sám vytváří.

Jako metodu jsme zvolili srovnání s církví. Kritériem pro nás byla osoba Ježíše Krista a evangelium, z nichž vychází i nauka církve.

Obsah evangelia a Ježíš Kristus byli zvoleni jako měřítko reflexe církve a světa i na samotném koncilu, na což upozorňuje zejména Karel Skalický, kdy hovoří o významu Kristova lidství.¹⁶³ Za jejich zásadní znak můžeme považovat neměnnost v čase. Obsah evangelia a jeho poselství zůstává stále stejné.

Životní podmínky člověka však podléhají změně, na což reaguje i církev. Druhý vatikánský koncil si uvědomoval rychlost změn v nejrůznějších končinách světa, zejména v euroatlantickém prostoru.¹⁶⁴

Církev se tak intenzivněji než v minulosti ocitla před otázkou, jak tuto proměnlivost reflektovat, aby na ni mohla adekvátně reagovat?

¹⁶¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 56nn.

¹⁶² Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133.

¹⁶³ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 217-219, 228, 237.

¹⁶⁴ Srov. PESCH, O. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 300nn; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 238-242.

Na Druhém vatikánském koncilu se hovořilo o čtení znamení času a také o návratu k pramenům, tedy Písmu svatému a tradici, jež měly pomoci zajistit jednotu časných skutečností s obsahem evangelia a naukou církve.¹⁶⁵

Co si pod pojmem čtení znamení času ale představit?

Čtení znamení času spočívá v tom, že církev naslouchá, vnímá, co je pro daný čas a vlastně i místo typické, klíčové, bolestivé, co se s ní jako takovou neztotožňuje, ale ona sama se snaží tuto skutečnost jasně pojmenovat a interpretovat ji z hlediska víry a ve světle evangelia.¹⁶⁶

Čtení znamení času je nahlíženo jako pastorální citlivost ze strany církve vůči aktuálním otázkám světa, aniž by se vzdala svého vlastního poslání.¹⁶⁷

Což vypovídá o tom, že církev sama o sobě má odlišnou identitu, cíle i stav než ostatní prostředí. Chce si je i nadále uchovat, zároveň však prostředí, která se od ní samotné liší, nezavrhuje. Naopak je chce lépe poznávat a spolupracovat s nimi.¹⁶⁸

Teprve, pokud možno, kvalitní, poznání oblastí, které se od církve liší, jí umožňuje najít takový způsob, jímž bude později účinněji zvěstovat obsah nauky a evangelia.

Čtení znamení času tak můžeme v podstatě nahlížet jako analýzu prostředí v prostoru a čase, kde církev působí.

1.3. Aggiornamento

Čtení znamení času jsme nahlédli jako předpoklad nebo dokonce podmínku pro pochopení prostředí, které se od církve liší a jeho životní styl mnohdy není ani v souladu s obsahem evangelia.

Jestliže církev na Druhém vatikánském koncilu hledala i cesty k vyjádření své podstaty, svojí nauky a šíření evangelia, co vnímala jako zásadní předpoklad?

Koncil v podstatě hovořil o nutnosti najít takový způsob sebevyjádření církve a hlásání evangelia, které budou srozumitelné a přijatelné pro dobového člověka.

Což je vyjadřováno pojmem aggiornamento.¹⁶⁹ Co konkrétněji obsahuje?

¹⁶⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 206-208; srov. PRZYGODA, W. Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej In *Teologia Praktyczna*. Tom 10, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2009, s. 35. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

¹⁶⁶ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 5; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 307, 310; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 184; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 60.

¹⁶⁷ Srov. AMBROS, P. Pastorační rozlišování – reformní vize papeže Františka pro církev 21. století v kontextu recepce pojmu znamení času. *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 2.

¹⁶⁸ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog*, s. 151.; srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 104; srov. GS 44

U autorů, kteří se Druhým vatikánským koncilem, především jeho interpretací a recepcí zabývají, spatřujeme různé nuance chápání *aggiornamento*, které spočívají v kontextu jejich vlastního nahlížení koncilu samotného i jeho dokumentů.

Michal Opatrný na základě Agostina Marchetta *aggiornamento* nahlíží jako syntézu mezi tradicí, tedy naukou, a obnovou církve.¹⁷⁰

Henri Tineq *aggiornamento* interpretuje jako naději na změnu, reformu církve.¹⁷¹

Otto Hermann Pesch na základě myšlení Jana XXIII. *aggiornamento* nazírá jako vnitřní obnovu církve ve smyslu obnovy a oživení víry a života společenství v církvi tak, aby bylo patrné, že církev je záležitostí každého dne, nikoliv pouhá konzervátorka tradice.¹⁷²

Pavel Ambros pojem *aggiornamento* nahlíží jako kultivaci církve, kdy se věrnost spojuje s novostí.¹⁷³

Karel Skalický výraz *aggiornamento* používá pro zesoučasnění v kontextu dobového myšlení, které spočívalo i v přijetí jiných než teologických vědeckých disciplín, jejich přístupů a metod, což se promítlo do samotného koncilu a jeho dokumentů.¹⁷⁴

Vladimír Boublík výraz *aggiornamento* výslovně neužívá, ale odráží se u něj v objasňování obsahu takových pojmů jako svatost, hřích, tajemství, které jsou pro vztahy jak uvnitř církve, tak i postoj vůči církvi ze strany světa jakožto vnějšího prostředí, klíčové a citlivé.¹⁷⁵

Výše popsaná vyjádření obsahu pojmu *aggiornamento* nám ukazují, že se v zásadě jedná o samotný proces sdělování podstaty církve a také předávání obsahu evangelia jak v rámci samotné církve, tak i mimo ni.

¹⁶⁹ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*, s. 9; srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 215, 221; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 66, 307; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 51, 60-61.

¹⁷⁰ Srov. OPATRŇY, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 95.

¹⁷¹ Srov. TINEQ, H. Deset klíčových slov Druhého vatikánského koncilu, s. 11.

¹⁷² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 66.

¹⁷³ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 12.

¹⁷⁴ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 205nn.

¹⁷⁵ Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 119-188.

2. Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu

V předchozí kapitole jsme se snažili nastínit základní pojmy Druhého vatikánského koncilu, jež se týkaly zejména působení církve ve světě. Nad jejich obsahem jsme se zamýšleli vždy z hlediska výše uvedeného koncilu, měli jsme na zřeteli zejména jeho cíle a ideje.

Nyní se pokusíme zamyslet nad tím, zda Druhý vatikánský koncil postoj církve ke světu skutečně ovlivnil nebo jen schválil či potvrdil, popřípadě usměrnil změny, které v církvi samotné i jejím postoji a přístupu ke světu už nějakou dobu probíhaly a dal jim tak oficiální rámeček.

2.1. Stěžejní témata Druhého vatikánského koncilu z hlediska sebevyjádření i postoje církve ke světu

Nyní se zaměříme na stěžejní témata, jimiž se Druhý vatikánský koncil zabýval, a na nich se pokusíme ilustrovat vliv koncilu na postoj církve vůči světu. Témata volíme podle zaměření konstitucí jako klíčových a na ně navazujících dokumentů koncilu.¹⁷⁶ Věřoučná konstituce o církvi *Lumen gentium*, dekrety *Unitatis redintegratio* i *Orientalium Ecclesiarum* a deklarace *Nostra aetate* nás přivedly k tématům, které se týkají postoje katolické církve k ostatním křesťanským církvím i nekřesťanským náboženstvím. Pastorální konstituce *Gaudium et spes* a deklarace *Dignitatis humanae* pro nás byly námětem k volbě témat, jež souvisí s postojem a působením církve ve světě jako prostředí, které se s žádným náboženstvím neidentifikuje nebo je dokonce odmítá. Ve srovnání s liturgií, jejímž stěžejním koncilním dokumentem je konstituce *Sacrosanctum Concilium*, vyzní popis dalších témat stručně, což je dáno tím, že liturgická reforma byla nejvíce „hmatatelným“ výsledkem koncilu.¹⁷⁷ Vždy se snažíme postihnout jádro zvolených témat a podstatu koncilních diskusí.

¹⁷⁶ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 22; srov. Karel SKALICKÝ. *Radost a naděje*, s. 229-231.

¹⁷⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 340nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 185nn.

2.1.3. Liturgické reformy

Liturgie téměř vždy patřila mezi nejviditelnější formy života církve, které jsou za standardních podmínek dostupné i pro ty, kdo se v církevním prostředí nepohybují vůbec či jen velmi zřídka. Navíc liturgie a její podoba je nejvýraznějším prvkem sebevyjádření církve. Proto začínáme liturgickými reformami.

Reformě liturgie předcházelo liturgické hnutí, které má kořeny v období reformace. Tridentský koncil sice kněžím nařizoval, aby lidem vysvětlovali význam a obsah mše svaté,¹⁷⁸ ale v praxi se tak nedělo. Kněz vysluhoval mši u oltáře, ostatní účastníci bohoslužby se modlili nebo zpívali lidové písně, které odpovídaly biblickým čtením.¹⁷⁹

Věřící nebyli uváděni do liturgie paradoxně kvůli reformaci, která měla spíše pastorální a praktický charakter. U katolíků vyvolávala obranný apologetický postoj, jenž měl za následek ustrnutí vývoje liturgie prakticky na dvě až tři staletí.¹⁸⁰

Liturgické hnutí začalo ve Francii už na přelomu sedmnáctého a osmnáctého století, v Německu, kde bylo nejsilnější, ve století devatenáctém. Úzce souviselo se skutečností, že při nedělní mši se farní obec shromažďovala na jednom místě a v nejhojnějším počtu. Ustrnulá a nesrozumitelná podoba liturgie, postavená výhradně na církevní kázni a disciplíně, však už nebyla dostačující, protože lidem nenapomáhala k živému a osobnímu setkání s Kristem v eucharistii.¹⁸¹

Po Velké francouzské revoluci se právě ve Francii začaly objevovat tendence k individualismu, kdy hlavním až jediným měřítkem nejrůznějších místních misálů a jiných liturgických knih, často v rámci jedné diecéze, byly knihy Písma bez jakýchkoliv vazeb na tradici církve.¹⁸²

Jaroslav V. Polc upozorňoval na hlavní cíl liturgického hnutí, kterým byla aktivní účast všech věřících na bohoslužbě. Záměr se snažili a do značné míry zvládali naplnit Prosper-Louis Pascal Guéranger a Henri M. Lacordaire, zpočátku diecézní a později řeholní kněží, kteří původní římskou liturgii v duchu mnišské benediktinské tradice přivedli do Francie a katolickou Francii, negativně ovlivněnou Velkou francouzskou revolucí a zároveň individualistickou liturgií, tak znovu sjednotili s autoritou papeže.¹⁸³

¹⁷⁸ Srov. *Dokumenty Tridentského koncilu*, s. 167; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 113, 132.

¹⁷⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 111, 113-114.

¹⁸⁰ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 131; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 112.

¹⁸¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 113-114; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 131.

¹⁸² Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 134.

¹⁸³ Srov. Tamtéž, s. 137-139.

Zásluhu na liturgickém hnutí měl i nový zájem o patristiku, studium Bible, dějin, a obnova řádů, které byly poznamenány sekularizací. Do mše byl začleněn i zpěv, zpočátku jen gregoriánský chorál. Objevovaly se i nové dvojjazyčné misálky, kdy vedle latinského textu byl zařazen i překlad do mateřského jazyka.¹⁸⁴

Samotné liturgické hnutí mělo zpočátku spíše regionální charakter. Hojně bylo v Německu, což kvůli výstřednostem oproti zaběhnutým zvyklostem, vyvolalo znepokojení v Římě. Němečtí biskupové proto založili liturgickou radu s příslušnou komisí a tím toto hnutí zastřešili. Encyklika Pia XII. *Mystici corporis Christi* z roku 1943 podpořila obraz církve, která za liturgickým hnutím stála. O několik let málo později byly založeny Liturgicko-pastorační ústav a Liturgický institut. Definitivně liturgické hnutí jako záležitost celé církve podpořil papež Pius XII. encyklikou *Mediator Dei*. Což byl jen krůček k pozdější koncilní obnově liturgie.¹⁸⁵

Pius XII. také vytvářel komise, které se měly zabývat působením církve ve světě, protože si intenzivněji uvědomoval, že svět nelze ignorovat a odmítat beze zbytku, což se promítlo i do oblasti liturgie. Změny, které tento papež inicioval a prováděl ve spolupráci s biskupy, byly povoleny v prvních letech po druhé světové válce. Pius XII. tak v nejednom případě oficiálně stvrdil praxi, která už stejně probíhala a byla legitimní na úrovni místních církví: večerní mše v Belgii a za určitých podmínek ji mohli vysluhovat i biskupové v Japonsku, svátost biřmování mohou při nebezpečí smrti biřmovance udělovat i kněží, ve Francii možný dvojjazyčný rituál, postupné povolení překladů modliteb a rituálů do národních jazyků v asijských zemích i v Německu, dostačující vložení rukou světitele a předepsaná slova modlitby při svěcení kněze i jáhna.¹⁸⁶

Ještě před koncilem proběhla reforma i velikonoční liturgie. Samotné velikonoční obřady svatého týdne byly zjednodušeny a bylo povoleno slavit je i odpoledne,¹⁸⁷ oslava o Bílé sobotě probíhala v noci, nikoliv už ráno.¹⁸⁸ Večerní mše byla platná i v neděli, eucharistický půst zmírněn, mateřština při udílení svátostí povolována ve větším rozsahu. Což přivedlo více věřících a prohloubilo jejich duchovní život.¹⁸⁹ Kongregace obřadů krátce před smrtí Pia XII. roku 1958 vydala předpisy pro užívání zpěvu hymnů a žalmů při mši svaté v národním

¹⁸⁴ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 115.

¹⁸⁵ Srov. Tamtéž.

¹⁸⁶ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 191-192.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 193.

¹⁸⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 116.

¹⁸⁹ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 193.

jazyce.¹⁹⁰ Odpůrci chrámové hudby prosazovali aktivní účast lidu pouze v latině, jejich cílem bylo vyhnout se revizi chorálu při mši a orchestrálním mším.¹⁹¹

V předkoncilních změnách v oblasti liturgie pokračoval i papež Jan XXIII. Sestavil komisi, která se věnovala liturgickým otázkám. V podstatě navazovala na činnost odborníků liturgického hnutí, kteří v různých částech světa už dříve formou průzkumu zjišťovali, co je či není pro dané místo vyhovující. Poukazovali především na strnulost posvátných obřadů a nepřijatelné podoby liturgie pro současníky i z hlediska její pastorační hodnoty.¹⁹²

O svátku Neposkvrněného početí Panny Marie roku 1958 sloužil mši svatou v bazilice Svátého Petra zcela veřejně, což bylo dlouhou dobu předtím prakticky nemožné. Poprvé po staletích se lidé mohli do bohoslužby aktivně zapojit hlasitou modlitbou a zpěvem. Papež jim osobně podával svaté přijímání. Navštěvoval i římské farnosti, zejména chudinské čtvrti, kde v místních kostelích rovněž vysluhoval bohoslužby s přítomností lidu, což dříve bylo zcela nemyslitelné.¹⁹³

Liturgické hnutí i předkoncilní změny, které povolil už papež Pius XII.,¹⁹⁴ a navázal na ně Jan XXIII.,¹⁹⁵ se staly platformou pro obnovu liturgie na Druhém vatikánském koncilu a následné liturgické reformy.¹⁹⁶ Jaroslav V. Polc poukazuje na dekret *Christus Dominus*, který nejkonkrétněji ukazuje na schopnost církve reagovat na podmínky doby: jiný životní styl v misijních oblastech, pracovní dobu dělníků v továrnách, matky s malými dětmi, jimž dosavadní předpisy bránily účastnit se mše a přijímat eucharistii co nejčastěji,¹⁹⁷ a vytvářet tak společenství církve kolem svátostného Krista a mít s ním živý vztah.¹⁹⁸

Samotný Druhý vatikánský koncil tak i v oblasti liturgie kontinuálně řešil otázku, jak skloubit zachování slavení tajemství vykupitelské činnosti Krista v eucharistii s požadavky a potřebami doby.

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž.

¹⁹¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 116.

¹⁹² Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 200nn.

¹⁹³ Srov. Tamtéž, s. 200.

¹⁹⁴ Srov. Tamtéž.

¹⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 200nn.

¹⁹⁶ Srov. Tamtéž.

¹⁹⁷ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 192

¹⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 183-193.

2.1.3.2. Základní prvky liturgických reforem

Jestliže bylo nutné, aby církev neumenšovala důstojnost a úctu k tajemství Kristovy smrti a vykoupění při slavení liturgie a zároveň je přiblížila dobovému člověku, na jaké stěžejní prvky se na Druhém vatikánském koncilu zaměřovala? Co bylo kromě liturgického hnutí východiskem pro nové chápání liturgie a navrhované či realizované změny?

Primární, alespoň dle Otto Hermanna Pesche, je koncilní ekleziologie, kdy církev je chápána jako společenství Božího lidu, které je subjektem liturgie. Kněz při bohoslužbě předsedá, není jediný vysluhující před pasivní tváří obce. Kněz už není vládce, ale služebník a správce, který evangelium zvěstuje a žije je stejně jako jeho farníci.¹⁹⁹

- Životní podmínky. Neméně důležitým zdrojem pro návrhy liturgických reforem byly životní podmínky prostředí, kde církev působila a byla jimi sama ovlivňována (viz. kapitola 2.1.1.).²⁰⁰

Jaké prvky jako nástroje pro návrhy liturgických reforem tedy musely být zvoleny a sehrály klíčovou úlohu?

- Národní jazyk. Otto Hermann Pesch a také Jaroslav V. Polc jej kladou na první místo.

Stěžejní otázka na koncilu zněla, zda či do jaké míry povolit národní jazyk? Konzervativní otcové se obávali, že latina jako univerzální jazyk bude z liturgie zcela vyloučena a svátostné obřady, včetně bohoslužeb, vysluhované v lidovém jazyce, umenší rozměr mystéria Kristovy vykupitelské činnosti a věřící tak budou vystaveni nebezpečí ztráty víry.²⁰¹

Druhý vatikánský koncil zvolil kompromisní řešení. Latina měla zůstat v určité míře zachována, nebyl však stanoven její rozsah, ten byl svěřen do pravomocí národních biskupských konferencí a představených řádů. Národní jazyk měl dostat v liturgii větší prostor, opět nebyla nařízena jeho míra. Protože klíčové je duchovní dobro účastníků bohoslužby, mateřský jazyk převážil. Větší prostor k užívání lidového jazyka měl být dán při udílení svátostí.²⁰²

Přítomnost mateřštiny v liturgii je vnímána jako realizace teologického základu, kdy liturgie je souhrnným zvěstováním celé církve. Což obsahuje vykupitelskou smrt Krista, vyznání víry a přijímání svátostí. Liturgie je tímto ještě intenzivněji vnímána jako pramen i vrchol života a jednání církve. Lidový jazyk navíc zajišťuje srozumitelnost pro všechny

¹⁹⁹ PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 108.

²⁰⁰ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 220nn.

²⁰¹ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 228, 236.

²⁰² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 121-123; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 224-237.

účastníky a podporuje aktivní účast celé farní obce.²⁰³ Mateřština má také napomáhat k poznání církve, skrze niž Bůh člověka oslovuje jako svůj obraz a svého syna.²⁰⁴ Současně je nezbytné zrevidovat obsah příslušných pasáží liturgických knih a vypustit nebo pozměnit ty, které se staví nepřátelsky vůči světu nebo tělu, protože odporují požadované otevřenosti církve vůči světu i při liturgii.²⁰⁵

Jaroslav V. Polc navíc upozorňuje, že člověk v době koncilu i nějakou dobu před ním, už nežil automaticky v prostředí, které by bylo křesťanské a respektovalo jeho důstojnost. Srozumitelnost a aktivní účast na bohoslužbě tak má posílit i vědomí vlastní důstojnosti.²⁰⁶

- Uspořádání liturgického prostoru. Oltář měl být situován tak, aby kněz byl v kontaktu s farní obcí, tedy čelem k lidu. Čtení příslušných pasáží z Bible, včetně evangelia a promluvy se odehrávají u ambonu, aby celá obec slyšela obsah a také bylo snadnější čtení přímluv nebo recitace či zpěv žalmů, které lze delegovat na farníky. Kněz nemusel při tom stát u oltáře, ale měl vyhrazené křeslo, jež dle Pesche mělo symbolizovat trůn arcibiskupa, což mělo smířit s liturgickými reformami i jejich odpůrce.²⁰⁷

- Sakrální umění. Architektura i výzdoba kostelů, zejména moderních, měla být inspirována samotnou liturgií, Písmem svatým a hagiografií. Moderní chrámy by měly být už na první pohled odlišné od obytných a funkčních domů a jejich úkolem je povznášet duši. Umělci, ať už architekti nebo autoři výzdoby, mají mít v první řadě před očima oslavu Boha jako stvořitele a dárce. V chudých oblastech nemá být vybavení sakrálního prostoru okázalá, prostředky mají být použity zejména na péči o nuzné a potřebné.²⁰⁸

- Liturgická hudba a zpěv. Důležitá součást bohoslužebných úkonů, především mše svaté. Zásadní otázka zněla, zda ponechat pouze gregoriánský chorál nebo jestli zařadit i moderní rytmickou hudbu. Výsledkem diskusí bylo soužití obou stylů hudby a do zpěvu by měli být zapojeni všichni účastníci liturgie. Do problematiky zařazení lidového jazyka se stejně jako v jiných aspektech liturgie, promítla situace konkrétního působiště koncilních otců. Afričtí biskupové upozorňovali na nepřežítelnost gregoriánského chorálu do lidového jazyka nejen kvůli slovní zásobě, ale i množství dialektů, což by působilo zmatení jazyků. Evropští biskupové, například polský biskup Kowalski z Chelмна, vyzdvihoval tradici lidového zpěvu, která polské církvi pomáhala odolávat mnoha nástrahám Zlého. V zásadě se všichni shodovali, že zpěv, obsah písní v mateřském jazyce, je také nástroj předávání pravd

²⁰³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 123-124.

²⁰⁴ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 235.

²⁰⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 123-124.

²⁰⁶ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 235.

²⁰⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 124.

²⁰⁸ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 291-296.

víry. Koncilní otcové se shodli, že zpěv má odpovídat důstojnosti liturgie i jejího prostoru a být inspirován texty z Písma. Může odrážet východní i západní tradici a současně musí být ve shodě s katolickou naukou.²⁰⁹

- Zjednodušení. Zpřístupnění liturgických úkonů současnému člověku spočívalo také ve zjednodušení. Zásadní byl požadavek srozumitelnosti a přijatelnosti pro místní podmínky, a v oblasti svátostí i v jejich dostupnosti. Současně měla být respektována jejich důstojnost.

Liturgické oděvy měly mít jednodušší střih a být ušity z materiálů, které více odpovídaly běžným textiliím. Současně měla zůstat zachována jejich důstojnost a odpovídat vkusu místa a doby.²¹⁰

I bohoslužebné předměty měly být zhotovované z běžně dostupných, nikoliv vzácných materiálů. Což mělo více přiblížit církev ideálu chudoby i ve vnější, hmatatelné oblasti, která se od ní očekávala. Biskupské konference získaly pravomoc rozhodnout, z čeho budou liturgické předměty vyrobeny a jaké prvky, odrážející místní zvyklosti a tradice mohou obsahovat. Dodržena musela být jejich použitelnost při liturgii.²¹¹

Primice, svatby, pohřby, kdy mohou být do očí sociální rozdíly, by proto měly být méně okázalé.²¹²

Aby byl srozumitelnější i samotný obřad mše svaté, upouštělo se od nadměrného opakování některých gest a slovních obrátů, které liturgii prodlužovaly a ubíraly jí na srozumitelnosti. Stejně tak mělo být upouštěno od osobních prvků v modlitbách, které poukazovaly na soukromou přípravu kněze na mši svatou.²¹³

Bohoslužbě slova měla být naopak věnována větší pozornost. Bohoslužba slova měla probíhat u ambonu. Důraz měl být více kladen na Boží slovo, což se promítlo například do výběru biblických čtení, jejichž cílem bylo zpřístupnit účastníkům bohoslužby dějiny spásy a křesťanskou nauku. Účastníci koncilu apelovali na povinnost homilie, která měla přiměřeně vysvětlit čtení z Písma i obsah evangelia. Zdůrazňovali její roli při předávání náboženské nauky, protože mnohdy jiné možnosti neexistovaly nebo byly prakticky nedostupné. Otcové upozorňovali, že odklon k materialismu či lhostejnosti pramení z neznalosti náboženství.

Koncilní otcové se věnovali i otázce přímluv po homilii, které byly běžné v době křesťanského starověku ve druhém století, a eucharistické modlitbě. Příkladně se k tomu, aby slova o ustanovení eucharistie při Poslední večeři Páně a preface byla pronášena nahlas.

²⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 286-291.

²¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 281.

²¹¹ Srov. Tamtéž, s. 241, 253, 281.

²¹² Srov. Tamtéž, s. 267.

²¹³ Srov. Tamtéž, s. 241-242.

- Dostupnost svátostí, zejména eucharistie. Laici měli dostat možnost přijímat eucharistii co nejčastěji, i dvakrát denně. Východiskem bylo koncilní chápání laika, který má podíl na všeobecném kněžství a přináší tak Bohu obět' společně se služebným knězem. Proto se řešila i otázka podávání svatého přijímání laikem. Tuto službu neměl vykonávat každý, ale primárně katecheta. Pokud kněz či misionář onemocněl a neměl k dispozici spolubratra v kněžské službě, měl mít možnost podávat si svaté přijímání sám.

Se svatým přijímáním byla nevyhnutelně spojena i problematika eucharistického půstu, kdy otcové navrhovali jeho zkrácení, a knězi, který jezdil tuto svátost vysluhovat i do velmi vzdálených oblastí, mělo být povoleno vypít si na povzbuzení kávu.

Dále se řešila otázka podmínky účasti na bohoslužbě slova, kterou nelze od eucharistie zcela oddělovat. Nemocným, kteří neměli možnost přijmout eucharistii v rámci osobní účasti na bohoslužbě nebo návštěvy nemocných, měla být poskytnuta plnohodnotná možnost přijímat pouze duchovně při liturgii, která je přenášena rozhlasem či televizí.²¹⁴

Neméně stěžejní otázkou bylo přijímání pod obojí. Z teologického hlediska byly námitky, že přijímá-li pod obojí jen kněz, nejedná se o plnohodnotné přijímání věřících, protože Kristus při Poslední večeři stanovil jíst chleba a pít z kalicha u všech bez rozdílu. Vzhledem k problémům praktického rázu jako například cenová nedostupnost vína v některých oblastech, stopy z otisku úst na kalichu při větším množství komunikantů apod. bylo přistoupeno ke kompromisnímu řešení: podávat svaté přijímání pod obojí se doporučuje při závažných událostech v životě církve jako svěcení, sňatek, na Zelený čtvrtek, kdy je zřejmé a velmi zdůrazňované, že je uzavírána smlouva mezi Bohem a člověkem. V ostatních případech záleží na místních podmínkách, zda bude svaté přijímání probíhat jen pod způsobem chleba nebo i vína.²¹⁵

Křest. U svátosti křtu, zejména dospělého, byla zásadní otázka délky katechumenátu. Ponechat delší dobu na přípravu, aby byl katechumen do křesťanské víry i postupně uváděn nebo křest udělit co nejrychleji? Účastníci koncilu dále na základě svých praktických zkušeností doporučovali zjednodušit praxi samotného obřadu udílení křtu, za což se přimlouvali zejména biskupové z rozvojových zemí, kdy na jednoho kněze vycházel enormní počet farníků a tím i velké množství lidí, jimž byl udělován hromadný křest. Stejně tak byl požadavek na zkrácení obřadu pro katechisty a laiky, kteří by udíleli křest v oblastech s velkým nedostatkem kněží.²¹⁶

²¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 243-245.

²¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 249-251.

²¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 254-256.

Biřmování. Stěžejní otázky zněly: udílet tuto svátost při mši, která se tímto prodlouží, což je komplikované při velkém množství biřmovanců? Trvat na přítomnosti kmotra, který žije svátostným životem? Má biřmovanec obnovovat křestní slib už sám z vlastního rozhodnutí, protože při křtu tak za něj učinili rodiče a kmotři? Jsou stávající gesta, zde políček, při udílení této svátosti v dnešní době vhodná? Užívat starou složitou latinskou formuli nebo ji nahradit novou?

Návrhy, stejně jako v případě udílení svátosti křtu, vycházely z praktických zkušeností. Políček má být nahrazen vztažením ruky a biřmovanec, zejména v zemích s velmi teplým podnebím, má mít možnost po obřadu odejít. Nesrozumitelná latinská formule měla být nahrazena jednodušší a křestní slib slibem věrnosti Kristu, neboť svátost biřmování zavazuje k apoštolátu, tedy šíření víry. Neméně klíčovou otázkou byl nejnižší věk biřmovance. Sedmý rok života byl příliš raný, doporučovala se taková hranice, kdy už si mladý, dospívající člověk uvědomuje odpovědnost za sebe i za druhé.

V zemích, kde jsou diecéze velmi rozlehlé a především pro staré a nemocné biskupy cestování už příliš namáhavé se zvažovala otázka povolení udílet tuto svátost kněžími.²¹⁷

Pomazání nemocných. Předmětem diskusí byla změna jejího názvu na „pomazání nemocných.“ Odpůrci nového názvu argumentovali, že v listě Jakubově, kde je tato svátost ustanovena, se hovoří o nebezpečí smrti. Současně tvrdili, že riziko úmrtí je u nemocných vyšší vždy, přestože nehrozí bezprostředně. Zastánci nového označení svátosti naopak argumentovali, že se týká nemocných, což nemusí vždy znamenat brzký odchod na věčnost. Zároveň požadovali, aby tuto svátost bylo možné udílet pacientovi například před chirurgickou operací nebo jiným lékařským zákrokem. Svátost tak bude moci projevit své účinky zavčas a pozitivně ovlivnit i tělesné uzdravení. Katechisté a kněží měli mít zejména v misijních zemích prostor vysvětlovat nemocným podstatu a význam této svátosti. Řada koncilních otců se přimlouvala i za zjednodušení udílení této svátosti, kdy by nemocný byl pouze pomazán na čele a dlaních nebo jenom na čele. Někteří naopak měli obavy, aby časté udělování svátosti pomazání nemocných tuto svátost nedevalvovalo, a neumenšoval se tak rozměr vědomí účasti nemocného na Kristově utrpení a smrti.²¹⁸

Jáhenské, kněžské, biskupské svěcení. Zde bylo návrhů a připomínek nejméně, zůstalo jen o otázky, zda latina či mateřština a jestli by na svěcení, především na biskupa, neměli vkládat ruce i ostatní biskupové.²¹⁹

²¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 256-258.

²¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 259-261.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 262.

Manželství. Návrhy, týkající se samotného obřadu, vycházely nejen z životního stylu, který byl rozšířený v době koncilu a nějakou dobu před ním, ale i z podstaty manželství. Rozdílný postoj byl v otázce, zda svatební obřad zahrnovat do mše svaté, která se tímto prodlouží a svatebčané ne vždy přijdou včas, či jej vykonávat samostatně. Dále zaznívaly názory, aby požehnání nedostávala pouze nevěsta, ale oba manželé současně, protože sňatek uzavřeli dva rovnocenní lidé. Apelovali na zdůraznění manželství jako svazku, který je sice primárně určen k plození a výchově dětí, ale zároveň je společenstvím, kde si oba partneři poskytují vzájemnou pomoc a podporu, posvěcování jeden druhého a cesty ke svatosti. Rovněž se hovořilo o přizpůsobení obřadu životní situaci obou snoubenců: pokud do manželství vstupují lidé ve vyšším věku, kdy už vůbec není reálné počítat děti, mají se vypustit prosby o hojné potomstvo a dožítí se třetí nebo i čtvrté generace.²²⁰

Svätostiny. Konkrétní návrhy opět měly základ v životním stylu země, kde koncilní otcové působili. Obecně se přimlouvali za posílení svátostin, aby byla upevněna či více rozšířena víra u místních obyvatel. Stejně jako u svátostí, zejména křtu, se ozývaly hlasy, aby v oblastech s nedostatkem kněží mohli i svátostiny udílet katechisté nebo další laici.²²¹

Životní situace bez svátostného charakteru. Zde máme na mysli především pohřby. Otcové se stále ve větším měřítku setkávali s účastí nevěřících nebo nepraktikujících pozůstalých, kteří se v církevním prostředí nepohybovali vůbec nebo jen velmi sporadicky. Proto navrhovali zkrácení samotných obřadů a také používání jen těch žalmů a textů, které na pozůstalé, kteří nemají znalost dějinného kontextu obřadů a jednotlivých prvků, beznadějně a depresivně. Koncilní otcové se přikláněli k takovým textům, které vyjadřují velikonoční tajemství a naději na vzkříšení. Ze stejného důvodu žádali o možnost užívat fialová roucha, jejichž barva vyjadřuje smutek a zároveň i naději. Rovněž doporučovali zpěvy písní v lidovém jazyce, k nimž se budou moci připojit i pozůstalí a další smuteční hosté.²²²

Řeholní sliby. Zde se názory různily s ohledem na zkušenosti v jednotlivých řeholích a oblastech, kde působily. Někde požadovali zařazení radostnějších prvků, zjednodušení oděvu, ponechání volnosti, aby si samotné řehole mohly určit podobu svých obřadů a jejich společným prvkem byla jen střízlivost a důstojnost. Jiní účastníci z řad řeholníků naopak požadovali, aby si řehole styl obřadů samostatně volit nemohly. Jako argument uváděly oděvy

²²⁰ Srov. Tamtéž, s. 262-263.

²²¹ Srov. Tamtéž, s. 263-264.

²²² Srov. Tamtéž, s. 266-267.

zejména u ženských řádů, které už neodpovídaly životnímu stylu moderní doby a naopak působily velmi výstředně až bizardně.²²³

Modlitba hodinek. Hlavním požadavkem bylo povolení užívání lidového jazyka pro všechny, tedy i kněze, protože v mnoha školách byla výuka latiny postupně omezována až vyškrtávána z osnov, takže modlitba breviáře v latině by mnohdy vedla k formalismu na úkor proniknutí do hloubky tajemství. Častým požadavkem bylo zařazení úryvků z Písma svatého a z děl církevních otců křesťanského starověku. Dále zazněl požadavek, aby obsah modlitby odpovídal poslání kněze, závazek modlitby hodinek zůstal zachován a současně nebyl stanovován pod těžkým hříchem.²²⁴

Liturgický kalendář. Důležité bylo, aby neděle a Velikonoce měly přednost před svátky světců. Protože si koncilní otcové uvědomovali, že účastníci bohoslužeb mnohdy nerozumí obsahu liturgického kalendáře, doporučovali, aby liturgický rok byl průběžně věřícím i ostatním vysvětlován a oni tak mohli společně s církví, jejími světci a především Pannou Marií a Ježíšem Kristem hlouběji prožívat i svůj každodenní život. Což se promítlo i do návrhů, aby například v době postní byla více zdůrazňována nutnost a význam svátosti pokání. Také doporučovali, aby se hovořilo i o dalších možných formách postu a sebezáporu jako je almužna, odřeknutí si rozhlasu či televize.

Předmětem diskusí bylo také sjednocení církevního kalendáře celosvětově a dále volba světců do všeobecného liturgického kalendáře. Do vypracování návrhu jednotného kalendáře byli přizváni i laici a výsledek měl být předložen nejen papeži, ale i OSN.²²⁵

²²³ Srov. Tamtéž.

²²⁴ Srov. Tamtéž, s. 268-269.

²²⁵ Srov. Tamtéž, s. 273nn.

2.1.4. Církev - ekumenismus a mezináboženský dialog

Druhý vatikánský koncil věnoval pozornost i ekumenismu a mezináboženskému dialogu, kde se odrážel postoj katolické církve nejen k nekatolickým církvím, ale i vůči nekřesťanským náboženstvím, zejména židovství a islámu. Což dokazuje i první předloha dokumentu, jež se těmto otázkám zamýšlel věnovat souhrnně a spíše okrajově.²²⁶

2.1.4.2. Církev a ekumenismus

Přestože se nekatolické církve o Druhý vatikánský koncil zajímaly velmi živě²²⁷ a samotné ekumenické snahy probíhaly ještě před koncilem,²²⁸ ekumenismus mezi priority koncilu zpočátku nepatřil.

Ačkoliv model strnulého postoje katolické církve k ostatním křesťanům, podle něhož měli bezpodmínečně přijmout církev katolickou a opustit vlastní církevní obce, byl neudržitelný, ekumenickým otázkám, stejně jako koncilu samotnému, nebyli nakloněni konzervativní otcové římské kurie. Itálie navíc byla zemí, kde protestantské církve byly zastoupeny minimálně.²²⁹

Průlom v tomto směru učinil Jan XXIII., který zřídil Sekretariát pro jednotu křesťanů a dal tak této otázce patřičnou váhu.²³⁰ Neméně klíčovým okamžikem byl také dopis, který sepsala Ekumenická rada církví jako soukromý a adresovala jej biskupu Guanovi, vlivnému členu komise pro laický apoštolát.²³¹

Obě uvedené iniciativy tak oficiálně odstartovaly ekumenismus, kdy všechny církve, tedy i katolická, usilují o jednotu křesťanů, která je založená na osobě Ježíše Krista jako nositeli víry, naděje a lásky. Samotný proces sjednocování opouští model nesmiřitelnosti, naopak vychází ze vzájemné spolupráce,²³² poznávání jednotlivých církví a uznávání nutnosti vnitřní reformy všech církví bez rozdílu.²³³ Což v praxi znamená, že katolická církev se má inspirovat ostatními křesťanskými církvemi a ony společně s ní a ve vzájemné úctě hledat odpovědi na sporné otázky, které jednotě křesťanů bránily.²³⁴

Vladimír Boublík, který se detailněji zabývá věroučnou konstitucí o církvi *Lumen gentium*, vidí plody koncilu ve stylu, jakým je tento dokument vypracován. Vyzdvihuje

²²⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 203- 205.

²²⁷ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 48nn.

²²⁸ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 211.

²²⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 73, 203.

²³⁰ Srov. Tamtéž.

²³¹ Srov. Tamtéž, s. 203.

²³² Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 17.

²³³ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 212.

²³⁴ Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 17-18.

ekumeničnost jazyka, aby konstituce byla srozumitelná i pro nekatolické křesťany. Spatřuje zde i inspiraci ze strany protestantských církví, což se odráží ke zdůraznění důležitosti Písma, a neopomínají ani církve křesťanského východu, jež se promítly do článků o jednotě věřících se svým biskupem.²³⁵

Z hlediska obsahového jsou v oblasti ekumenismu vedle příslušných článků konstituce *Lumen Gentium*²³⁶ plodem *Unitatis redintegratio*, tedy *Dekret o ekumenismu*, kde se odráží postoj katolické církve vůči církvím protestantským, a *Orientalium Ecclesiarum*, tedy Dekret o katolických východních církvích, kde katolická církev na koncilu vyjadřuje postoj k církvím křesťanského východu. Ačkoliv název dekretu hovoří o katolických východních církvích, nevyhýbá se otázce sjednocení všech církví křesťanského východu.²³⁷ V praktické rovině římskokatolická církev a církve křesťanského východu vyjádřili postoj vzájemného přijetí a a zájem o jednotu prostřednictvím papeže Pavla VI. a cařihradského patriarchy Athenagory, kteří veřejně zrušili vzájemnou exkomunikaci z roku 1054.²³⁸

2.1.4.3. Církev a mezináboženský dialog

V předchozí podkapitole, věnované ekumenismu, jsme se zmínili, že postoj katolické církve k židovství a islámu byl původně zahrnut do první předlohy dokumentu o ekumenismu a nepatřil tak původně mezi primární témata Druhého vatikánského koncilu.

Napjatá geopolitická situace mezi Izraelem a Arabským poloostrovem však přispěla ke změně postoje k otázce nekřesťanských náboženství, konkrétně židovství a islámu. Důvodem byla především skutečnost, že katolická církev působila i v této části světa. Druhý vatikánský koncil, stejně jako aktuální dění ve světě, byl veřejně sledovanou událostí. Církev si byla proto vědoma, že svět od ní očekává vyjádření postoje k židovství a islámu.²³⁹

Výsledkem koncilu bylo samostatné *Prohlášení o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím* čili *Nostra aetate*, kde jsou vyzdviženy monoteismus jako jednotící prvek židovství, islámu i katolické církve, což mělo zmírnit napětí mezi oběma nekřesťanskými náboženstvími i samotnou katolickou církví.

Přístup církve na Druhém vatikánském koncilu i k nekřesťanským náboženstvím tak můžeme chápat jako projev čtení znamení času a *aggiornamenta*.²⁴⁰

²³⁵ Srov. Tamtéž, s. 21.

²³⁶ Srov. LG 15-16.

²³⁷ Srov. OE 24-30.

²³⁸ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 163; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 20.

²³⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 206.

²⁴⁰ Srov. Tamtéž.

2.1.5. Církev ve světě – mimonáboženském prostředí

Nyní se zamyslíme nad tématy, které se týkají působení církve ve světě. Svět zde vyjadřujeme jako prostředí, které se s žádným náboženstvím otevřeně neidentifikuje a představují jej časné a současně palčivé záležitosti daného místa a doby. Základním východiskem volby dílčích témat je pro nás pastorální konstituce *Gaudium et spes* a také encykliky.

2.1.5.2. Válka a mír

Druhý vatikánský koncil se konal v době Kubánské krize, kdy celý svět stál na prahu a před hrozbou jaderné války, která by s největší pravděpodobností zničila veškerý život na zemi. Účastníci koncilu, většina z nich, navíc zažila obě světové války.

Církev na koncilu tak stála před otázkou, jaký postoj vůči válce jako takové zaujmout. Zda ji jednoznačně odsoudit a připustit i odmítnutí vojenské služby z důvodu hlasu svědomí odvedence nebo připustit obrannou válku, která však musí minimalizovat či vyloučit ztráty na životech a majetku civilního obyvatelstva.

Neméně zásadní byla i otázka držení zbraní, především moderních, včetně atomových. Zda je mít ve svém arsenálu pro udržení pořádku nebo hledat spíše jiné cesty, které by udržely mír i bez použití jakékoliv zbraně a válečným konfliktům předcházely, o což se snažil i Pavel VI. během své návštěvy OSN.²⁴¹

2.1.5.3. Církev a stát

Církev na Druhém vatikánském koncilu stála před úkolem jaký postoj zaujmout vůči politickým zřízením, která neodpovídají hodnotám evangelia. Respektive hledat způsob vyjádření svého stanoviska, aby neztížila situaci zejména těch místních církví, které působily ve státech s ateistickým a zejména komunistickým režimem.

Otázka se však netýkala jen církve a států, kde bylo ve věci proticírkevně zaměřené společenské zřízení, ale jaký postoj má křesťan k politice zaujmout a zda se má v občanské společnosti, do níž také náleží, angažovat. Důvody spatřujeme v existenci různých myšlenkových proudů a z nich plynoucích politických názorů.

Dalším aspektem byla sociální a hospodářská situace v různých zemích, na něž upozorňovaly různé, zejména sociální, encykliky ještě před koncilem a posloužily jako základ koncilních diskusí a následných dokumentů, zejména pastorální konstituce *Gaudium et spes*.

²⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 329-333; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 167-182.

Konkrétně se jedná o encykliku *Mater et Magistra a Pacem in terris* papeže Jana XXIII., kde se církve ve světle evangelia zabývá i aktuálními hospodářskými otázkami.²⁴² Zdůrazňováno bylo právo na soukromé vlastnictví. Církve také apelovala na důstojnou mzdu pro dělníky, výdobytky ze zemědělské i průmyslové výroby pro zaměstnance. Nechyběl ani rozměr solidarity s chudými ve vlastním regionu nebo rozvojovými zeměmi a státy v tíživé ekonomické situaci.²⁴³

2.1.5.4. Manželství a rodina

Druhý vatikánský koncil se konal v době, kdy se mnohá tradiční uspořádání kmenů, rodin, společenství, alespoň v euroatlantickém prostoru, proměnila.²⁴⁴ Ženy už mnohde byly více zapojeny do chodu společnosti i samostatně výdělečně činné.

Což nabízelo otázku pojetí manželství a rodiny. Redukovat manželství pouze na smluvní závazek, jehož prvotním a hlavním cílem je plození a výchova potomků? Nebo zdůraznit spíše lásku muže a ženy, kterou ustanovil a posvětil Bůh? A neopomíjet tak ani další rozměr manželství jako společenství vzájemné pomoci a podpory?

Neméně klíčovou otázkou bylo plánování rodiny, nakolik je přípustné plánování počtu potomků a regulace jejich početí, byť přirozenými metodami, jestliže životní podmínky jako je ekonomická situace rodiny, zdravotní stav, aktuálně nejsou příhodné pro příchod dalšího dítěte do rodiny, má-li být navíc zajištěn důstojný život všech.²⁴⁵

²⁴² Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*, 1961. Dostupné na WWW: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>; srov. Jan XXIII. *Pacem in terris*. Dostupné na WWW: <http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm>.

²⁴³ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*, 1961. Dostupné na WWW: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>; srov. GS 63-72.

²⁴⁴ Srov. GS 5-8

²⁴⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 323-326; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 74nn.

2.2. Základní charakteristiky postojů církve ke světu na Druhém vatikánském koncilu

Pokud bychom měli krátce shrnout charakteristiky jednotlivých témat a následných koncilních diskusí, která jsme nastínili, jako nejzákladnější vnímáme poctivou snahu o vyjádření aktuálních problémů, s nimiž se svět potýká, a postoje církve k nim.

Lišily se pouze přístupy k otázce, jak skloubit požadavek otevřenosti vůči světu, jeho nejpálčivějším otázkám, a zachování věrnosti evangeliu? V situaci, kdy církev působí v rychle se měnícím světě, ale ona sama jej už neovlivňuje tolik jako v minulosti, kdy spoluvytvářela i světské společenské struktury a právní systém?²⁴⁶

Odlíšnosti spatřujeme v úhlu pohledu konzervativních a progresivních účastníků Druhého vatikánského koncilu, kdy takto můžeme hovořit o světě uprostřed církve. Rozdílný přístup obou výše uvedených směrů vidíme v míře přijetí světa jako zcela odlišného prostředí, kdy zásadní byla otázka, zda a do jaké míry použít jeho formy a zároveň církev nezesvětšit?

Z hlediska čtení znamená čas lze říci, že ani progresivní ani konzervativní účastníci koncilu existenci světa jako prostředí odlišného od církve nepopírali a vždy je konfrontovali s obsahem evangelia a naukou církve.

Lišilo se pouze jejich pojetí aggronamenta, které na tomto místě můžeme chápat jako míru včlenění prvků z profánního prostředí do církve jako nástroje evangelizace. Konzervativní část měla obavy ze zesvětštění církve, a proto žádala minimální či spíše nulové formy, pocházející z profánního prostředí. Progresivní část si naopak uvědomovala nutnost hovořit jazykem dobového člověka, jehož má církev oslovit.

Zde se nabízí otázka, jak Druhý vatikánský koncil skloubil často protichůdné návrhy a postoje konzervativního a progresivního proudů? Co je charakterizovalo?

Co se týká samotných dokumentů, uceleného výstupu, Druhého vatikánského koncilu, které zde můžeme považovat za určitý návod k řešení výše popsaných postojů, Otto Hermann Pesch hovoří o kompromisních formulacích, jež označuje jako řešení pro oba myšlenkové světy. Kompromisy však nespočívají jen ve slovním a stylistickém vyjadřování, ale také v jejich odložení na příhodnější čas.²⁴⁷

Nám se však nabízí otázka, zda lze najít základní charakteristiky koncilního přístupu k tématům, které s postojem církvi ke světu souvisí, a v čem spočívá jejich kompromis?

²⁴⁶ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 17; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 230.

²⁴⁷ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 93; srov. VOKOUN, J. K interpretaci 2. Vatikánského koncilu. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 3, s. 96; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 150-151, 304, 314-315.

Zde pokládáme za nutné upozornit, že svět v pojetí Druhého vatikánského koncilu i na tomto místě nahlížíme způsobem, jak jsme si jej stanovili v kapitole první a příslušných podkapitolách (viz. kapitola 1.1. – 1.1.3.3.).

2.2.1. Autonomie a univerzalita

Za první základní charakteristiku považujeme autonomii. Autonomie jako taková je charakterizována jako oblast, která má své vlastní zákonitosti.²⁴⁸ Zabýváme se postojem církve vůči světu. Můžeme církev a svět považovat za dvě různé autonomie? Za autonomie lze pokládat v případě, že je budeme nahlížet jako skutečnosti, které mají odlišné cíle i stav²⁴⁹ a představují zejména rozdílná mentální prostředí. Což v praxi znamená, že církev má působit nezávisle na světě, nemá být podrobována světské moci a o sepjetí se světskou správou za účelem získání mocenských pozic nemá ani usilovat.²⁵⁰

Můžeme vedle autonomie pozorovat i univerzalitu? V čem ta spočívá? Bernard Ugeux univerzalitu nahlíží jako vztah k jinakosti, která má být přijímaná a vnímaná jako inspirace. V případě církve a světa jde o hlásání evangelia do prostředí, jež se od církve liší. Což od církve vyžaduje otevřenost vůči formám jiných kultur, kterým radostnou zvěst přináší, a zároveň schopnost včlenit její obsah do těchto forem.²⁵¹ Za univerzalitu tak lze pokládat evangelium, jehož obsah zůstává neměnný.

Jak se autonomie a univerzalita projevovaly na Druhém vatikánském koncilu? Můžeme je pozorovat u konzervativních a progresivních účastníků koncilu? Jak se promítly do jejich postojů?

2.2.1. Autonomie a univerzalita u konzervativního křídla

Konzervativní křídlo Druhého vatikánského koncilu, které se vůči světu prakticky neustále vymezovalo, z autonomie paradoxně vycházelo a lze i říci, že církev svým způsobem chtělo jako autonomii vůči světu zachovat tím, že odmítalo změny.

První oblastí, kde se autonomie u konzervativního křídla projevila, byla liturgie. Za nejtransparentnější příklad zde můžeme pokládat odmítání národního jazyka a také změnu obřadů.

Američtí biskupové, obklopení protestantským prostředím, naléhavě pociťovali potřebu uchovat identitu katolické církve. Podoba i struktura obřadů římskokatolické liturgie byla

²⁴⁸ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 294.

²⁴⁹ Srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog – duše koncilní obnovy*, s. 151.

²⁵⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 229.

²⁵¹ Srov. UGEUX, B. Univerzalita a diverzita kultur. *Teologické texty*, 2007, roč. 18, č. 3. Dostupné na WWW: <<https://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Univerzalita-a-diverzita-kultur.html>>.

stejná napříč všemi kontinenty. Lidový jazyk a zjednodušení obřadů i zařazení místních kulturních prvků tak logicky vnímali jako ohrožení identity samotné katolické církve a měli obavy z jejího rozmělnění ve světě, který zde prezentovalo profánní prostředí.²⁵²

Popsaný postoj zaujímal konzervativní křídlo nejen v řadách amerických biskupů. Ve změně obřadů a národním jazyce v liturgii spatřovalo narušení jednoty katolické církve, neboť potridentská liturgie byla napříč všemi zeměmi a kontinenty po tři staletí stejná a neměnná.²⁵³

Pokud bychom výše uvedené měli nahlédnout z hlediska univerzality, můžeme ji v pojetí konzervativní větve koncilních otců nahlížet jako uniformitu, která k dosažení cíle užívá neměnnou šablonu, což znemožňuje postupy, respektující aktuální situaci daného místa a času.

Druhou oblastí byla účast laiků na liturgii a životě církve obecně. Konzervativní otcové, kteří změnu obřadů odmítali, tímto laiky z aktivní účasti na liturgii vyloučili. Druhý vatikánský koncil sice oficiálně nastolil změnu chápání církve jako společenství Božího lidu, kde laik už není jen pasivním objektem pastorace,²⁵⁴ má naopak stejnou důstojnost jako zasvěcené či vysvěcené osoby, ale v praxi laici nebyli zpočátku na koncil přizváni vůbec, ani jako pozorovatelé.²⁵⁵

Což je paradox, protože zástupci jiných církví se Druhého vatikánského koncilu už od samého začátku alespoň jako pozorovatelé účastnit mohli.²⁵⁶ Změnu v tomto bodě provedl až papež Pavel VI., který laiky na koncil pozval, přestože až roku 1964, tedy přibližně rok před závěrečným zasedáním koncilu.²⁵⁷ Nabízí se samozřejmě otázka, zda šlo o dosud zažitý pohled na laika jako osobu vázanou v rámci církve pasivní poslušností, ve kterém koncil možná setrvačností či díky konzervativnímu křídlu dlouho pokračoval, nebo jestli tato praxe nebyla spíše důsledkem dotazníkového šetření ze strany diecézních biskupů v rámci přípravné fáze koncilu, kdy se předpokládala a očekávala znalost situace místní církve, včetně aktuální pozice a možného zapojení laiků (viz. kapitola 1.1.3.4.).

Zde se projevil svět uprostřed církve, kdy mentalita kléru a laiků byla odlišná a oni tak představovali dvě autonomie v rámci jednoho společenství.

Univerzalitu tak můžeme nahlížet jako uniformní šablonu konzervativních koncilních otců, kteří se z nejrůznějších důvodů vnímali jako mluvčí celého Božího lidu, tedy i laiků.

²⁵² Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 224nn.

²⁵³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 112.

²⁵⁴ Srov. SVOBODA, R. Josef Hlouch a *Katolická akce*, s. 184-196.

²⁵⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 306nn.

²⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 105; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 48nn.

²⁵⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 306nn.

Třetí oblastí je pro nás osobní příběh účastníků a jejich vlastní životní zkušenosti. Pozorujeme ji v diskusích nad citlivou otázkou regulace početí, zda je či není, byť není abortivní, vůbec přípustná. Dále se s ní setkáme při řešení témat ateismu, totalitních a diktátorských režimů, které náboženský život a církve samotnou ze společnosti záměrně vytěsňovaly. Také se objevuje v diskusích nad otázkami války a míru.²⁵⁸

Co považovat za autonomii a její projevy? Uvedli jsme, že u nejcitlivějších témat postoj výrazně ovlivňovala bytostná zkušenost účastníků koncilu. Ať už šlo o jejich vlastní životní příběh nejmladších dětí v početné rodině versus plánovaný počet potomků dle aktuálních okolností či osobní prožitek z války, nebo prostředí ateismu a komunismu, které svojí specifičností radikálně ovlivňovalo situaci i samotnou existenci místní církve nebo diecéze. Za autonomii zde tímto pokládáme niternou zkušenost jako takovou, která navíc proto byla natolik silná, že vedla k postojům, které můžeme označit za konzervativní. Přičemž konzervativní přístup tu znamená radikální až nesmiřitelný postoj. Univerzální konzervativní přístup je tak aplikací nekompromisního postoje způsobem, který nebere v potaz aktuální situaci daného místa a času.

Nyní si autonomii a univerzalitu v konzervativním pojetí ukážeme na konkrétních diskutovaných otázkách.

- Manželství a rodina. Laici, muži i ženy, se mohli účastnit diskusí v takových citlivých otázkách jako plánování rodiny. Základní otázka koncilu zněla, zda připustit jako dovolené přirozené plánování rodičovství a manželství tak i přes změněné životní podmínky neredukovat pouze na plození a výchovu potomků. Zde se jako autonomie projevovala popsaná konkrétní situace koncilních otců. Jakákoliv regulace početí, byť by se jednalo o neabortivní metody, byla niterně nepřijatelná pro ty účastníky, kteří sami pocházeli z velmi početných rodin a patřili mezi nejmladší děti.²⁵⁹ Za univerzalitu pak můžeme označit proces vznášení námitek proti regulaci početí, ať už je situace konkrétní rodiny jakákoliv.

- Ateismus a komunismus. Neméně závažným tématem byl ateismus a postoj k diktátorským režimům, které náboženský život a tím i církve systematicky potlačovaly.²⁶⁰ Zásadní otázka zněla, zda ateismus a komunismus jednoznačně a radikálně odsoudit? Za nekompromisní postoj koncilu a tím i celé církve se zasazovali otcové ze zemí, kde

²⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 327-334.

²⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 316nn; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 76nn, 138-146; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 271nn.

²⁶⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 69-71, 120-123, 248; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 316, 323-326.

protináboženské a proticírkevní režimy převládaly a ovládaly celou společnost.²⁶¹ Za konzervativní můžeme tento přístup považovat z toho důvodu, že vylučuje rozlišování mezi formami ateismu, kdy některé z nich připouští dialog s jejich zastánci.²⁶² Autonomii zde představují otcové ze zemí, kde vládne protináboženská diktatura. Univerzalitou je jejich prosazování celoplošného odsuzování nauk a proudů, které religiozitu a tím i církve systematicky vytěsňují, bez ohledu na to, zda odpůrci náboženství jsou nesmiřitelní nebo zda připouští možnost rozhovoru.

- Církev a stát. Problematika církve a státu zahrnovala nejen otázku angažovanosti křesťana na občanském životě, ale i otázky hospodářské. Z hlediska konzervativního přístupu Otto Herrmann Pesch upozorňuje především na kuriální otce, kteří odmítali přijmout samotnou teologii osvobození, včetně otázky chudoby a hospodářské nerovnosti.²⁶³ V oblasti politické Pesch nepřímou upozorňoval na existenci očekávání katolické jednomyslnosti, která vylučuje pluralitu názorů, jež mohou být ovlivňovány dynamikou vnějších okolností, což ve větší či menší míře můžeme vnímat a chápat jako snahu o piánskou izolovanost církve vůči odlišnému prostředí.²⁶⁴ Současně upozorňoval na proklamovanou mravní povinnost poslušnosti vůči zcela legální státní moci.²⁶⁵ Očekávanou názorovou uniformitu lze pak chápat jako autonomii ve smyslu uzavřenosti vůči odlišným názorovým proudům a univerzalitu jako odmítavé jednání s jejich nositeli a zastánci.

2.2.2. Autonomie a univerzalita u progresivního křídla

Progresivní koncilní otcové Druhého vatikánského koncilu naopak změny v církvi připouštěli a považovali je dokonce za nutnost, má-li církev účinně hlásat evangelium i mimo své vlastní prostředí. Autonomii světa naopak respektovali a přijímali ji jako inspiraci pro naplňování vlastního poslání církve ve světě a jejím cílem bylo najít vhodné formy.²⁶⁶ Univerzalita pak v tomto případě spočívala v zachovávání podstaty činnosti církve, tedy hlásání evangelia a neměnnosti jeho obsahu.

²⁶¹ Srov. Auto neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 287-289; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 69, 129-133.

²⁶² Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 121-122.

²⁶³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 327.

²⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 328; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 55nn.

²⁶⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 327.

²⁶⁶ Srov. GS 44

Nabízí se otázka, jakou představu o včlenění autonomie světa do života církve a naplňování jejího poslání ve světě progresivní účastníci koncilu měli? Jak chápali univerzalitu?

Odpověď se nyní pokusíme najít v tématech, kde se progresivní postoj projevil.

První oblastí byla liturgie. Progresivní účastníci koncilu byli otevření nejen užívání národního jazyka, ale i takovým projevům a formám, které byly typické pro dané místo a čas. Důvodem byla snaha zajistit srozumitelnost liturgie pro místní obyvatele a také zajistit, aby se do ní mohlo snadněji aktivně zapojit celé společenství. Proto byli otevření užívání hudebních prvků a dalších kulturních projevů, typických pro konkrétní region. Na tuto možnost osobitého projevu progresivní otcové apelovali zejména v misijních oblastech, kde bylo třeba místní obyvatele oslovit způsobem, který pro ně bude přijatelný, a liturgie se jevila jako jeden z vhodných nástrojů.²⁶⁷ Autonomií tak byl samotný region a jeho typické kulturní prvky. Univerzalitou byl samotný proces jejich včlenění do liturgie, jejíž podstata ale zůstává beze změny.

Druhou oblastí bylo manželství a rodina. Progresivní koncilní otcové vycházeli z aktuálních životních podmínek a jejich proměnlivosti. Měli na zřeteli intenzivnější proměnlivost světa oproti minulým staletím, která s sebou nesla mimo jiné například rozpad tradičního uspořádání rodových společenství, změnu postavení ženy v rodině i ve společnosti, ekonomická situace. Uvedené faktory zejména v technicky a ekonomicky vyspělejších částech světa však umožňovaly přijmout a vychovat menší počet dětí nebo příchod dalšího potomka pokud možno odložit na příhodnější čas. Rozvinutější civilizace a z ní plynoucí společenské změny vyvíjela větší tlak na rodiny nejen v oblasti finanční, ale i v rovině psychického a fyzického zdraví. Což byly a stále jsou okolnosti, jež mají zásadní vliv na výchovu dětí a tím i jejich celkové možné budoucí uplatnění ve společnosti a v životě.²⁶⁸ Za univerzalitu zde můžeme pokládat požadavek zůstat otevřenými životu, kdy dítě má být přijato i v případě otěhotnění navzdory přirozenému plánování rodičovství.

Třetí oblastí byl ateismus a komunismus. Otto Hermann Pesch upozorňuje na dvojí chápání ateismu. Existenciálního, které vychází z filosofie Paula Sartera a marxistického, militantního. Koncilní otcové, kteří mezi oběma formami ateismu rozlišovali, a s jeho existenciální podobou byli ochotni vést dialog, v tomto případě zvolili progresivní přístup. Opustili autonomii jednoznačného odsuzování ateismu a především ateistů bez rozlišování.

²⁶⁷ Srov. SC 37; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24nn, 113nn; srov. POLC, J. *V. Posvátná liturgie*, s. 231nn.

²⁶⁸ Srov. GS 47-52; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 79-80.

Progresivní autonomii zde tak můžeme chápat jako jejich snahu hledat cestu, která by ukazovala na otevřenost a službu církve jinému myšlenkovému prostředí, tedy všem bez rozdílu.²⁶⁹ Karel Skalický vedle rozlišování typů ateismu uvádí postoj kardinála Suenense, který žádal, aby osnova dostatečně pojednala o moderním bojovném ateismu. Suenens zároveň upozorňoval, že samotné odsuzování nic neřeší, naopak je nutné zkoumat, proč velké množství lidí bojuje proti víře a jakou mají vlastně představu o Bohu. Protože ve skutečnosti mnozí znají jen karikaturu Boha.²⁷⁰ Za univerzalitu pak můžeme pokládat samotný proces zjišťování příčin ateismu, které odráží postoj světa vůči církvi a Bohu, jež vedou k odmítání jednoty s nimi.

Čtvrtou oblastí byl vztah církve a státu. Otto Hermann Pesch se otázce církve a státu na Druhém vatikánském koncilu věnuje velmi stručně. V koncilních textech spatřuje zejména primát práce, která člověku pomáhá nalézt jeho smysl. Upozorňuje, že koncil vycházel z encykliky Jana XXIII. *Mater a magistra*, která vyjadřuje etické postoje církve k hodnotě lidské práce a hospodářským otázkám.²⁷¹ Neopomíjí ani další, navazující encykliky a pastýřský list amerických biskupů, které vznikaly po koncilu a podle Pesche jsou tak hned po liturgických reformách jeho trvalým výsledkem.²⁷²

Ve vztahu církve a státu Pesch upozorňuje v první řadě na obecné blaho. Charakterizuje je jako dynamickou, proměnlivou skutečnost v místě a čase, které má mít stát v první řadě na zřeteli. Obecné blaho mají podle něj zajistit samotní občané tím, že volí formu vlády, která je má zajišťovat nebo alespoň pro ně vytvářet podmínky.

S tím souvisí i právo na odpor, jestliže autorita a politická moc jsou zneužívány v neprospěch obyvatel státu. Obhajoba vlastních práv i práv spoluobčanů ale má probíhat v mezích přirozeného práva a zásad evangelia.²⁷³

Církev tímto uznává autonomii občanů ve světě, kteří mají právo určovat řízení státu a dbát na naplňování obecného blaha. Autonomie křesťana v rámci církve tak spočívá v právu na pluralitu názorů. Univerzalita naopak tkví v etickém jednání v duchu evangelia především v rámci občanské společnosti, neboť křesťan má mít na paměti, že je nejen občanem konkrétního státu, ale náleží i církvi, která má jiné cíle a stav.²⁷⁴

²⁶⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 322-323; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 234.

²⁷⁰ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 64, 69, 120nn.

²⁷¹ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*, 1961. Dostupné na WWW: <<https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>.

²⁷² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 327.

²⁷³ Srov. Tamtéž.

²⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 327, 329; srov. LEHMANN, K. *Evangelium a dialog – duše koncilní obnovy*, s. 151.

2.2.3. Kompromisní řešení

Autonomii a univerzalitu jsme vyhodnotili jako základní charakteristiky postojů Druhého vatikánského koncilu v tématech, kde se nejvýrazněji projevil postoj církve ke světu jakožto odlišnému prostředí.

Z hlediska konzervativního přístupu jsme autonomii pozorovali jako snahu oddělit církve od světa. Univerzalitu jsme tudíž nahlíželi jako tendenci vměstnat církve do ustrnulé šablony, která vylučuje jednotu v mnohosti a nepřipouští vliv světa na podobu a chod církve.

U progresivní větve účastníků koncilu jsme autonomii vnímali jako skutečnost, kdy si církve sice uvědomuje vlastní odlišnost od světa, ale je otevřená novým formám hlásání evangelia. Autonomie světa je zde respektována a přijímána jako inspirace pro naplňování poslání církve ve světě. Univerzalitu jsme zde vyjádřili jako stabilní jádro církve, jímž je obsah evangelia a nauka církve, kdy zůstává otevřenost jiným podobám jejich hlásání.

Najdeme kompromisní řešení, které by bylo přijatelné pro pojetí autonomie a univerzality u progresivního i konzervativního proudu účastníků koncilu? Jak se případné kompromisy promítají v jednotlivých tématech, která jsme nastínili výše (viz. kapitola 2.1.-2.1.3.3), popřípadě dalších? Jednalo se pouze o vstřícný krok vůči konzervativní větvi, která nebyla změnám nakloněná vůbec?²⁷⁵

- Liturgie. Přestože dokument *Sacrosanctum Concilium* byl schválen ze všech koncilních dokumentů nejdříve,²⁷⁶ prosazení liturgických reforem a jejich uvedení do praxe církve trvalo poměrně dlouho,²⁷⁷ ačkoliv Motum proprium pro zavádění liturgických reforem Pavla VI. bylo vydáno už 25. 1. 1964, tedy ještě v průběhu koncilu.²⁷⁸

Na samotném Druhém vatikánském koncilu, ještě před schválením konstituce o posvátné liturgii byly bohoslužby vysluhovány ve všech obřadech katolické církve. Účastníci koncilu tak slavili mši v ritu dominikánském, ukrajinském, arménském či maronitském. V některých případech se v liturgii vyskytly i prvky, které lze označit za regionální. V chorvatských diecézích se bohoslužba latinského ritu vysluhovala ve staroslověnině, a proto tento typ liturgie proběhl i na Druhém vatikánském koncilu. Arcibiskup z Addis Abeby nesl k oltáři evangeliář za doprovodu habešských bubínků.²⁷⁹

²⁷⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 120.

²⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 121; srov. *Autor neuveden. II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 63; srov. *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 127.

²⁷⁷ PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 120. Otto Hermann Pesch, který jako Němec reflektuje situaci ve své zemi, hovoří o roce 1974, kdy skončila improvizace vyplývající z možnosti zařadit prvky typické pro dané místo a čas (srov. Tamtéž, s. 125).

²⁷⁸ Srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 301.

²⁷⁹ Srov. Tamtéž, s. 121; srov. *Autor neuveden. II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 63; srov. *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, s. 127.

Církev zde vystoupila jako jednota v mnohosti. Univerzalitou bylo vyjádření pravd víry, jejich neměnný obsah. Autonomie představovala jednotlivé obřady, včetně popsanych regionálních prvků.

Což svým způsobem lze považovat za veřejné otevření cesty k liturgickým reformám, jejich projednávání na Druhém vatikánském koncilu a tím i celoplošná možnost změn v liturgii do budoucna.

Jak už jsme uvedli v předchozích podkapitolách (viz. kapitola 2.1.1.), kde jsme se věnovali i liturgii jako jednomu ze stěžejních témat, liturgické reformy, které spočívaly především v zavedení národního jazyka, včlenění místních kulturních prvků, zjednodušení obřadů a zapojení Božího lidu do liturgie, schváleny byly.²⁸⁰

Určité komplikace přinášelo uvádění liturgických reforem do praxe, kdy se zejména v počátku prosazovala autonomie spočívající v kultuře daného regionu na úkor podstaty samotné liturgie, která se tak stávala nejednotnou a nesrozumitelnou.

Za kompromis proto můžeme v tomto případě pokládat delegování pravomoci v uskutečňování reforem na jednotlivé biskupské konference, které však musely dodržet podmínku, že jakékoliv změny v obřadu oproti jednotnému misálu musí schvalovat papež. Dále bylo závazně stanoveno, že věřící mají být do nového způsobu slavení bohoslužeb postupně uváděni, aby změny pochopili a snadněji přijali.²⁸¹

Neméně kompromisním řešením bylo stanovení užívání národního jazyka v liturgii. Latina byla doporučována jako univerzální jazyk církve, což byl ústupek konzervativním účastníkům koncilu. Současně nebyl striktně stanoven rozsah jejího užívání.²⁸² Neméně kompromisním krokem bylo i postupné zavádění liturgických reforem do praxe.²⁸³ Což svědčí o respektu vůči konzervativní menšině koncilních otců a také věřícím ve farnostech, kteří tak získali čas, aby si na změny v liturgii postupně zvykli.

- Manželství a rodina. Kde můžeme najít kompromisní řešení v otázkách manželství a rodiny, když se i zde setkávaly dva protichůdné modely chápání? Zatímco konzervativní otcové prosazovali tridentské pojetí manželství jako smlouvy, tedy primárně právního aktu, progresivní účastníci koncilu na první místo stavěli lásku jako vztah mezi mužem a ženou, který ustanovil a posvěcuje Bůh.²⁸⁴ S tím úzce souvisela i otázka základních cílů manželství. Je-li plození a výchova potomků primárním cílem manželství, je přípustná regulace a

²⁸⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 108-111.

²⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 124nn.

²⁸² Srov. Tamtéž, s. 122.

²⁸³ Srov. Tamtéž, srov. *Autor neuveden. II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 64

²⁸⁴ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s.323nn.

plánování počtu dětí? Můžeme chápat pohlavní život i jen jako jednu z podob vyjádření manželského vztahu? Má vzájemná pomoc a podpora v ostatních oblastech společného života stejnou hodnotu?²⁸⁵

Otto Hermann Pesch za jasný kompromis považuje obecnou formulaci o nedovolených praktikách, kdy zároveň není specifikováno, které to vlastně jsou, protože rozhodující není jen technický úkon, ale i jeho načasování a také skutečnost, že lidskou sexualitu nelze beze zbytku regulovat pomocí čistě racionálního uvažování. Výslovně odsouzený je pouze potrat. Za kompromisní řešení lze považovat i skutečnost, že rozhodnutí ohledně počtu potomků je pouze na rodičích. Zároveň však zůstává v kompetenci učitelského úřadu církve vydávat v těchto otázkách směrnice.²⁸⁶ Stejně tak můžeme považovat za kompromisní řešení rovnocenné pojmání plození potomstva a manželské lásky, pojetí, které shodně vyzdvihují Pesch a Karel Skalický, neboť sexualita zredukováná na plození potomků může manželský vztah spíše narušit a poškodit.²⁸⁷

Autonomii tak představují věřící rodiče, kteří při plánování potomků berou v potaz podmínky místa a času světa, kde žijí a jsou pro ně stěžejní stejně jako i jejich zdravotní stav a celková aktuální situace. Církev zde zastupuje univerzální platnost nauky o manželství a rodině, kdy je zásadní otevřenost životu, aniž je sexualita redukována výlučně na plození potomků a umenšovány další stránky manželství jako vzájemná pomoc a podpora.

- Církev a stát. Otto Hermann Pesch hovoří o důrazu na mravní povinnost postavit se na odpor, jestliže politická moc je zneužívána a odporuje evangeliu. Současně upozorňuje na požadavek poslušnosti vůči legitimní státní moci. Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že jde spíš o paradox dvou tezí, které si navzájem více odporují. V čem hledat kompromis? Určité vysvětlení nám podává důraz na obecné blaho a především jeho proměnlivost. Obecné blaho je ve skutečnosti dynamické, podléhá tedy vývoji. Současně je to občan, který má mít právo volit, kdo bude stát v jeho čele a zastupovat stát, ve kterém žije. Křesťan coby občan státu, kde žije, a také náleží k církvi s její naukou a etikou, tak má rozlišovat a zvažovat, co je či není v souladu s obsahem a požadavky evangelia.²⁸⁸ Karel Skalický na tomto místě také poukazuje na nezbytnost pozitivního právního řádu, který jasně vymezí kompetence a nezbavuje jednotlivce odpovědnosti za chod společnosti a za vnášení pozitivních hodnot evangelia.²⁸⁹

²⁸⁵ Srov. Tamtéž; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 75.

²⁸⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 325-326.

²⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 325; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 78-79.

²⁸⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 327.

²⁸⁹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 274-275.

Pesch také upozorňuje, že koncil kladl důraz na demokracii jako jediný správný společenský systém a odvolává se přitom na encykliku Jana XXIII. *Pacem in terris*, která byla napsána v době existence komunistické diktatury, a rozhlasová poselství papeže Pia XII. v letech 1941 – 1944, jež pronášel během druhé světové války, tedy během nacistické a fašistické diktatury.

Za kompromis v tomto bodě lze pokládat respekt vůči názorové pluralitě křesťanů, kterou mají mít v úctě i u ostatních občanů společnosti, aniž sami opouští zásady evangelia. Kompromisem je zde i respekt a otevřenost církve k okolnímu světu, kam křesťan také náleží?²⁹⁰ Křesťan tak vzhledem ke světu zůstává svým způsobem autonomní, protože se mu nepřizpůsobuje beze zbytku, ale naopak do něj vnáší univerzální hodnoty evangelia, z nichž církev, kam on náleží, vychází.

- Ateismus a komunismus. Úzce souvisí s politickou otázkou a postojem církve. V době Druhého vatikánského koncilu byly země s církví jako silnou mocenskou strukturou, zasahující a ovlivňující život společnosti na straně jedné, a komunistické země, kde vůdčí ideou byl ateismus a tím i protináboženský a proticírkevní režim na straně druhé.²⁹¹

Kde tu najít kompromis? Když církev či stát se vůči sobě navzájem vymezují a vystupují jako dvě autonomie, stojící proti sobě?

Za kompromis proto můžeme pokládat v případě mocenských ambicí církve apel, aby respektovala autonomii státu, která spočívala v jeho pravomocích na spravování časných věcí, pokud nejsou v rozporu s evangeliem, a stát aby naopak respektoval většinovou katolickou společnost tím, že katolické náboženství prohlásí za státní a podle toho s ním bude jednat. V případě komunistického režimu měla církev od státu naopak požadovat, aby jí umožnil ve společnosti působit a šířit katolickou nauku.²⁹² Tímto má být respektována autonomie církve i autonomie státu, jež spolu existují na témže prostoru a ve stejném čase.

- Válka a mír. Nabízí se otázka, kde hledat kompromis, když válka jako taková byla koncilními otci odsouzená a použití jaderných zbraní nepřijatelné, protože by zničily život na celé planetě?

Za kompromisní můžeme pokládat už samotnou diskusi ohledně použití a držení zbraní jako takových, včetně jaderných. Koncilní otcové se přikláněli spíše k tomu, mít zbraně k dispozici pro udržení pořádku, aniž by byly použity nebo jen v nejkrajnějším případě, při obranné válce, která byla definována jako právo na obranu a vylučovala tím válku útočnou, i

²⁹⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 327-328; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 274-275.

²⁹¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 296.

²⁹² Srov. Tamtéž.

kdyby měla znovu nastolit právo a spravedlnost. Koncilní otcové spíše apelovali na vytváření takového řádu, který hrozbu války odvrátí nebo ji rovnou eliminuje.²⁹³

- Nekřesťanská náboženství. Neprojevili se ale kompromisní přístup koncilních otců i v hodnocení situace, která mohla, byť na lokální úrovni, konflikt vyostřit a válku vyvolat? Za takovou pokládáme i postoj k nekřesťanským náboženstvím, zejména židovství a islámu, jež byly zdrojem nepokojů zejména mezi Arabským státem a Izraelem.

Katolická církev, konkrétně Jan XXIII. už v roce 1959 nastolil kurz, kdy Židé už nemají být prohlašováni za věrolomný národ, ale vnímání naopak jako národ vyvolený, se kterým Hospodin uzavřel smlouvu a připravil tímto půdu křesťanství. Ačkoliv konzervativní otcové obecně vůči nekatolickému náboženství považovali za stěžejní uplatňovat tezi, že na existenci má právo jen pravda, nikoliv omyl, papež Jan XXIII. a progresivní otcové prosazovali pojetí náboženství samotného jako otevřené cesty ke spáse, neboť všechna vedou člověka ke vztahu s Bohem.

Postoj vůči Židovství, jeho vyjádření, jak jsme už naznačili výše, bylo velmi ožehavé už z geopolitického hlediska (viz. kapitola 1.1.3.1., 2.1.2.2.). Hrozilo nebezpečí, že nevhodně volená slova budou chápána jako vyslovení mimořádné sympatie ze strany katolické církve vůči státu Izrael, což Arabský stát pojme jako útok proti sobě.

Výsledkem je proto rovnocenné vyzdvižení obou náboženství jako monoteistických a důraz na Kristovu všeobjímající lásku, která nedělá rozdíly mezi jednotlivými náboženstvími a současně že to byly hříchy nás všech, jež na sebe vzal, a mají podíl na jeho smrti.²⁹⁴

Katolická církev na Druhém vatikánském koncilu tak uznala, že ostatní náboženství mají stejnou důstojnost jako ona sama. V důstojnosti všech náboženství bez výjimky tak spočívala univerzalita. Současně uznala jedinečnost i ostatních náboženství a respektovala tak autonomii jejich i svoji vlastní.

²⁹³ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 224-225; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 330-334.

²⁹⁴ PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 281-297.

2.3. Přístup církve ke světu v době Druhého vatikánského koncilu

V předchozích podkapitolách jsme věnovali pozornost postoji koncilu ke stěžejním tématům, která vycházela ze čtení znamení času a promítla se i do koncilních dokumentů (viz. kapitola 2.1.-2.2.3). Hledali jsme odpověď na otázku, jaký postoj k nim církev zaujímala? Na autonomii, univerzalitě jako základních postojích konzervativního i progresivního myšlenkových proudů koncilních otců jsme postoj koncilu ilustrovali a neopominuli jsme ani kompromisní řešení, které je u koncilu, dá se říci, stěžejní.

Výše uvedené postoje odrážely spíše koncilní diskuse a jejich výsledky v dokumentech. Nyní se nabízí otázka, jaký měl koncil ke světu jakožto odlišnému mentálnímu prostředí přístup?

Pavel Ambros i Tomáš Petráček hovoří o nezbytnosti přijetí dějinnosti vlastní i světa jako prostředí, které je velmi proměnlivé, a jemuž církev hlásá neměnné hodnoty.²⁹⁵

Michal Opatrný zdůrazňuje nutnost vzájemné pomoci mezi církví a světem, která spočívá v tom, že církev pomoc světu nejen poskytuje, ale také ji od něj sama přijímá, nechává se světem inspirovat.²⁹⁶

Otto Hermann Pesch spolu s dalšími autory ve své historicko-kritické analýze samotného Druhého vatikánského koncilu a jeho dokumentů poukazuje na jejich kompromisní formulace, což vypovídá o otevřenosti a vnímání světa jakožto odlišného mentálního prostředí, které může ztělesňovat jiná lidská osoba nebo smýšlející skupina lidí.²⁹⁷

Karel Skalický postoj koncilní církve ke světu vyjadřuje jako solidaritu církve s lidstvem z hlediska budoucího sjednocení celé lidské rodiny s Kristem, vstup církve do dialogu se světem, církev naslouchající, hledající, zkoumající, církev chudá a chudých, církev, která se nestranně otevírá všem a spolupracuje na budování lidštějšího světa, reprezentantku dialektiky křesťanské lásky. Souhrnně lze Skalického hodnocení postoje církve ke světu vyjádřit jako otevřenost církve ke světu a společné hledání pravdy, která se vytvářela postupně.²⁹⁸

Vedle výše uvedených postojů některých autorů, především v dokumentech Druhého vatikánského koncilu ze strany církve vůči světu spatřujeme přístup respektující, sebekritický, přijímající a upozorňující.

- Respektující přístup. Projevuje se hlavně v uznání autonomie oborů ryze světských činností. To je patrné nejvíce v článku věnovaném oprávněnosti autonomie lidských

²⁹⁵ Srov. AMBROS, P. *Pastorace a recepce II. Vatikánského koncilu*, s. 5nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 167, 181-183.

²⁹⁶ Srov. OPATRNÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*, s. 123nn.

²⁹⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 150nn; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 224-242.

²⁹⁸ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 224-242.

skutečností, který je zařazen v *Gaudium et spes*. Respekt je vyjádřen především k jejich vlastní zákonitosti. Zásadní je, aby nakládání s nimi neodporovalo Boží vůli. Církev zde navíc pokorně přiznává, že tyto autonomie ve svých dějinách neoprávněně potlačovala.²⁹⁹

Nabízí se otázka, co konkrétně si pod autonomiemi lze představit? Jak už naznačuje třicátý šestý článek konstituce *Gaudium et spes*, vědu a výzkum. Každý vědní obor, nebo jejich skupina má svoji vlastní metodologii. Článek čtyřicátý čtvrtý téže konstituce, kde církev je povzbuzována, aby se nebála přijímat pomoc od světa, protože sama jako putující, si uvědomuje své hranice a limity.

Do této skupiny můžeme zařadit i sociální a ekonomicko-hospodářské-politické vazby, v nichž se pohybují zejména laici, kteří jsou nejen členy občanské společnosti, ale zároveň ji spoluvytváří.

Dále sem včleňujeme existenci různých jazyků, kultur a zvyků. Církev je vůbec neodmítá, ale naopak požaduje, aby jim byl dán křesťanský rámec a ty, které nejsou v přímém rozporu s učením církve, byly včleněny zejména v misijních oblastech například do liturgie.³⁰⁰

Respektovat tedy znamená nezasahovat do odlišného prostředí, jeho konkrétních projevů v případě, že není v rozporu s evangeliem a učením církve.

- Sebekritický přístup. Částečně se prolíná i s respektujícím přístupem. Ten je patrný zejména v pasážích věnovaných ateismu. V devatenáctém článku konstituce *Gaudium et spes* církev připouští, že na ateismu mají podíl i samotní věřící, kteří svoji víru nežili vždy autenticky.³⁰¹ Můžeme jej vnímat také v dokumentech věnovaných ekumenismu, křesťanským východním církvím a nekřesťanským náboženstvím. Církev ve vztahu k protestantům již nehovoří o odpadlících, ale o odloučených bratřích.³⁰² Židé a židovské náboženství v jejích očích představují vyvolený národ, z něhož pocházel Ježíš Kristus, nikoliv národ, který se provinil tím, že Ježíše ukřižoval. Islám, který stejně jako křesťanství nevyznává polyteismus, je nyní vnímán jako náboženství, jenž stejně jako křesťanství a židovství věří jednoho Boha.³⁰³ Ostatní náboženství, jako například buddhismus, hinduismus, jsou vnímána jako příprava na přijetí evangelia a jejich přínos spočívá v hledání pravdy, odpovědi na otázky po smyslu života a lidské existence.³⁰⁴

²⁹⁹ Srov. GS 36

³⁰⁰ Srov. SC, AA, AG

³⁰¹ Srov. GS 19

³⁰² Srov. UR

³⁰³ Srov. NAe 3-5

³⁰⁴ Srov. NAe 2

Sebekritický přístup ze strany církve v tomto případě znamená zpytování svědomí, zda necitlivě nezasahuje do všeho, co se od ní samotné liší a nespadá do jejích aktuálních zvyklostí.

- Upozorňující přístup. Spočívá v pojmenování jevů, které jsou v rozporu s evangeliem. Nejvíce patrný je zejména v dokumentech věnovaných náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, *Gravissimus educationis*, kdy koncil otevřeně apeluje na veřejné činitele a na ty, kterým je svěřena vláda, aby nebránili náboženskému životu ve svých zemích, nediskriminovali občany, kteří chtějí žít víru aktivně a v souladu se svým svědomím, ale náboženský život, kam patří i výchova a vzdělávání, naopak podporovali. S upozorňujícím přístupem se setkáme také v pastorální konstituci *Gaudium et spes*, a to zejména v postoji k protivníkům, jímž byli v době konání koncilu především ateisté a politické režimy, které byly na ateismu postaveny a v konkrétních státech převládaly. Ateisty jako takové církev neodsuzuje, ale vstupuje s nimi naopak do dialogu, odmítá však jejich učení. Dále povzbuzuje věřící k rozvíjení časných dober jak na úrovni místní, tak i mezinárodní. Například bohaté národy nabádá k solidaritě s chudými. Především laikům zdůrazňuje, že jsou členy i občanské společnosti, a proto mají usilovat o vnášení evangelijních hodnot a ducha v prostředí, kde žijí.³⁰⁵ Velmi patrný je tento přístup také v *Sacrosanctum Concilium*: při přijímání jiných kultur, jejich včleňování do liturgie, církev nabádá, aby přitom nebylo zkresleno jádro církevní nauky a vše probíhalo v souladu s příslušnou autoritou a předpisy.³⁰⁶

Upozorňující přístup tak citlivě ukazuje, jaké jednání není v souladu s obsahem evangelia, co mu odporuje, a formou vlastního stanoviska nabízí řešení nežádoucí situace.

- Přijímající přístup. O přijetí světa církví nejvíce vypovídají články *Gaudium et spes*, kde se hovoří, že církev se obrací k celé lidské rodině, ke všem lidem bez rozdílu, sdílí její naděje a úzkosti.³⁰⁷ Církev tedy přijímá všechna mentální prostředí, ať už s ní souzní či nikoliv.

Známkou přijetí je tímto úcta k jiným ritům, kulturním zvyklostem jiných národů, které je církev schopna a ochotna včlenit především do liturgie: národní jazyk, hudba, prvky typické pro danou oblast aniž by byl narušen křesťanský obsah bohoslužby, sakrální umění.³⁰⁸

Při misijním působení, kdy misionář jako zástupce církve, který přichází především z euroatlantického prostředí, je zásadní, že nevnučuje národům v místě, kde působí, euroatlantický způsob života, ale nejdříve poznává především jejich životní styl, včetně

³⁰⁵ Srov. zejména AA

³⁰⁶ Srov. SC, AG

³⁰⁷ Srov. GS 1nn

³⁰⁸ Srov. SC, DV

způsobu uvažování a zvyklostí. Poté hlásá evangelium, nejlépe ve formě svědectví vlastního života. Následně evangelizuje slovem a v místě svého působení místnímu společenství zároveň ponechává prostor, aby samo v mezích legitimního pluralismu realizovalo život nově vzniklé místní církve. Důležitým prvkem je také výchova domácího kléru, který velmi dobře zná své vlastní prostředí a bude tam pokračovat v budování místní církve.³⁰⁹

O přijímajícím přístupu lze hovořit také v souvislosti s uznáním autonomie dalších vědních oborů, které jsou ve světě více či méně rozšířené: psychologie, sociologie, historie, filologie, přírodovědné a technické obory. Přijetí těchto i dalších oblastí ve světě se týká především respektování jejich vlastní existence a metod. Zásadním kritériem je, aby byly realizovány v souladu s mravním zákonem, který má každý člověk vepsaný ve svědomí.³¹⁰

Přijmout svět tak znamená zkoumat vše, co se od prostředí církve liší, reflektovat ve světle evangelia, které je základním kritériem pro rozlišování, co může církev použít k jeho hlásání a naplňování svého poslání ve světě.

³⁰⁹ Srov. zejména AG; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 193; srov. PLANNER, F. *Misijní činnost církve*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1796, s. 34nn.

³¹⁰ Srov. GS 36

2.4. Vliv Druhého vatikánského koncilu na působení církve ve světě

V předchozích podkapitolách jsme nastínili postoj církve k otázkám, které byly aktuální a klíčové v době Druhého vatikánského koncilu mimo její vlastní prostředí.

Nyní se zamyslíme, zda a jaké hmatatelné výsledky koncil přinesl a jestli postoj církve ke světu skutečně ovlivnil.

Protože vliv a jím vyvolané změny chápeme jako dlouhodobější proces, neopomíjíme ani nástroje, které církev na této cestě užívala. Což nás vede k otázce, jestli koncil ovlivnil jejich existenci a vývoj?

2.4.1. Naplnění koncilních idejí jako ukazatel vlivu Druhého vatikánského koncilu

Určitou odpověď spatřujeme v míře naplnění koncilních idejí, jak ji reflektují někteří naši i zahraniční teologové.

Otto Hermann Pesch a Tomáš Petráček, který z Pesche vychází, hodnotí koncil a jeho výsledky uceleněji, s velmi stručným hodnocením se setkáváme například u Klause Schatze.³¹¹ Pesch je dělí na uskutečněné či přesněji trvalé, ambivalentní a na ty, které dosud nebyly realizovány.³¹² Petráček a velmi zkráceně i Schatz hovoří o trvalých výsledcích a nenaplněných očekáváníích jak v rámci života církve, tak jejího postoje ke světu.³¹³

Schatz vidí příčinu různých výsledků koncilu především ve skutečnosti, že jeho hlavním cílem byla obnova života církve nejen z hlediska právního ustanovení, ale i z hlediska duchovního a teologického středu, což vedlo i k selektivnímu čtení závěrů koncilu.³¹⁴

V podstatě se shoduje i s Peschem a Petráčkem, kteří jádro stávající interpretace a samotné recepce koncilu spatřují v určité centralizaci života a působení církve v Římě, která kontroluje a vlastně i usměřňuje čtení a hlavně následnou realizaci koncilu.³¹⁵

³¹¹ Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 320-323.

³¹² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 340nn.

³¹³ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 185nn; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 320-323.

³¹⁴ Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 320-321.

³¹⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 347nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 193. Na tomto místě je potřeba upozornit, že římská kurie v posledních letech, během pontifikátu papeže Františka, prošla reformami (srov. *Reforma římské kurie. Kristus a svět*. Dostupné na WWW: <<https://www.hopeforeurope.eu/2022/04/02/reforma-rimske-kurie/>> .

2.4.1.1. Trvalé výsledky

Mezi trvalé výsledky Druhého vatikánského koncilu Pesch, Petráček i Schatz kladou na první místo liturgickou reformu, která ovlivnila vnější podobu liturgie, což bylo patrné i pro nahodilé návštěvníky, kteří se v církevním prostředí nepohybovali.

Otto Hermann Pesch zdůrazňuje užívání národních jazyků v průběhu celé bohoslužby, nejen v některých částech, což předčilo všechny předpoklady koncilu, protože ten pouze nabídl možnost užívání národního jazyka při bohoslužbě.³¹⁶ Tomáš Petráček klade důraz především na očistění liturgie prvních křesťanů, jejího jádra, a přizpůsobení mentalitě současného člověka. Vyzdvihuje nový lekcionář, který ve tříletých cyklech nabízí obsah Nového Zákona a zásadní pasáže Starého Zákona.³¹⁷

Na druhé místo všichni řadí otevření se církve světu. Což lze chápat jako přijetí světa ze strany církve ve smyslu inspirace, kterou jí svět nabízí. Protože svět jsme si definovali jako mentálně odlišné prostředí od církve, na tomto místě pokládáme za vhodné předeslat, že oba autoři svět nahlíží jako oblast, která se nehlasí k žádnému náboženství. Vycházíme ze skutečnosti, že oblasti jako postoj k jiným křesťanským denominacím a nekřesťanským náboženstvím, která my už řadíme do oblasti světa jakožto mentálně odlišného prostředí, z hlediska výsledků Druhého vatikánského koncilu tyto autoři nahlíží samostatně. Stejně tak i pokoncilní podobu liturgie jako výsledek liturgických reforem, kterou my považujeme za mezičlánek církve a světa.³¹⁸

Pesch vyzdvihuje nemožnost církve vrátit se k modelu uzavřené pevnosti, což v jejím rámci předpokládá chránit ovečky před světem. Dále pozitivně hodnotí, že církve už nemůže tvrdit, že svět nemá možnost oslovit srozumitelným způsobem a církve na koncilu se naopak otevřela jiným než euroamerickým kulturám, aby i ony přijaly křesťanství, a šířily je srozumitelným způsobem ve svém vlastním prostředí. Pesch také zdůrazňuje, že svět naopak díky koncilu, jeho pastorální konstituci o působení církve ve světě, dostal možnost poskytovat církvi sociální kontrolu formou otázek, zda církve účinně pomáhá svojí zvěstí, kterou nabízí, tam, kde je to zapotřebí. Což se v realu děje pomocí hromadných sdělovacích prostředků.³¹⁹

Tomáš Petráček velmi pozitivně hodnotí důraz na odpovědnost křesťanů za svět a zdůrazňuje přínos koncilu ve změně pohledu na církve, která už nemá zaujímat vůči světu

³¹⁶ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 185nn.

³¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 185.

³¹⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 340nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 185.

³¹⁹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 340-341, 345-346.

obrannou pozici, ale naopak přijmout svoji dějinnost, na níž poukazuje i Klaus Schatz.³²⁰ Což znamená, že církve s odlišnými myšlenkovými proudy jako modernismem, liberalismem a vědeckými objevy polemizuje, zkoumá, zda nemohou být přínosem i pro samotnou církev, která už se nemůže vydávat cestou jednoznačných a příkrých odsudků. Za viditelný projev v tomto směru Petráček spatřuje i pastorační cesty papežů, zejména Pavla VI., které uskutečňoval ještě během samotného koncilu.³²¹

Na třetí místo zařazujeme u Petráčka i Pesche církve jako Boží lid.

Což v pojetí Otto Hermanna Pesche znamená, že církve nelze rozdělovat na učící a slyšící, ale je slyšící společně, jako společenství Božího lidu. Autorita v církvi má za úkol pouze uchovávat to, co slyšela společně s ostatními služebníky církve, včetně laiků. Nelze tak uplatňovat model subjektu pastorační, který rozhoduje z moci svého úřadu, a pasivního objektu, který se pouze nechává poslušně vést, aniž nese za církve jako společenství osobní odpovědnost.³²²

Tomáš Petráček oceňuje především změny, které mají reformovat vnitřní život církve. Klíčová je aktivní odpovědnost všech křesťanů, tedy i laiků, za situaci církve také uvnitř jí samotné. Za velmi důležitá gesta také považoval, že papež viditelně odložil symboly nadřazenosti. Toto všechno je pro Petráčka známkou, že církve přijala svoji dějinnost a koncil zpečetil její sebepojetí jako společenství putujícího Božího lidu.³²³

Na čtvrté místo u Pesche i Petráčka klademe postoj k odlišným křesťanským denominacím a nekřesťanským náboženstvím.

Pro Otto Hermanna Pesche je klíčové, že Druhý vatikánský koncil odklonil katolickou církev od odsudků nekatolíků a nekřesťanů jako těch, kdo vůbec nehledají Boha a nežijí ani podle svého svědomí, a popírání náboženské svobody jako základního práva, které vyplývá z důstojnosti člověka a jeho svědomí.³²⁴

I Tomáš Petráček hovoří o postoji k nekatolíkům a odlišným náboženstvím, byť nepřimo. V první řadě vyzdvihuje postoj koncilu k Písmu svatému a Tradici, kdy znalost obsahu Bible a množství vědomostí o Bohu a církvi přestávají být ukazatelem, nakolik je věřící dobrým katolíkem. Bibli a Tradici jsou tak vráceny původní záměry, kdy mají být přijaty a nahlíženy jako sebezjevení Boha. Velmi oceňuje i dokument o náboženské svobodě, kde i na příslušníky jiných křesťanských denominací a nekřesťanských náboženství, se vztahuje svoboda

³²⁰ Srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 322.

³²¹ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 185-187, 202, 2099.

³²² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 340.

³²³ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 186.

³²⁴ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 341.

svědomí, což znamená, že nikdo nemá právo násilím potlačovat jeho vlastní náboženské smýšlení nebo mu dokonce vnučovat své vlastní.³²⁵

2.4.1.2. Ambivalentní výsledky

Otto Hermann Pesch i Tomáš Petráček spatřují jádro ambivalentních výsledků Druhého vatikánského koncilu v kompromisních formulacích koncilních dokumentů, jejichž primárním cílem bylo dosažení konsenzu mezi progresivní a konzervativní větví jeho účastníků. Což na druhou stranu umožňuje oběma stranám, zastáncům i odpůrcům reforem, se v případě polemiky odvolávat na koncilní text, což může zastiňovat reformního ducha samotného koncilu.³²⁶

Konkrétně Pesch spatřuje rozporuplnost u následujících otázek:

- Církev jako společenství Božího lidu. Církev jako všeobecná svátost spásy, která je putujícím Božím lidem, tedy společenstvím, v němž jsou služby a stavy rozlišeny na základě charismat versus církev jako instituce postavená na hierarchii, kde převládá poslušnost a disciplína, což může vést k domněnce, že svátost a spása jsou závislé na dodržování příslušných rubrik a právních předpisů.³²⁷

- Kolegialita biskupů versus moc papeže. Výše uvedené se do značné míry týká i kolegiality biskupů versus moc papeže, kdy papež má poslední, rozhodující slovo, takže z případné diskuse může vyjmout jen její část a do závěrečného prohlášení tak zahrnout, co uzná za vhodné.³²⁸

- Nauka o víře věřících a vztah k magisteriu. K předcházejícím dvěma bodům lze přiřadit i otázku nauky o víře věřících ve vztahu k učitelskému úřadu papeže a společenství biskupů. Zde může docházet k napětí mezi postojem konzervativní části římské kurie, která razí centralizaci a tedy výsostné postavení papeže a kolegiality biskupů, jež není v rozporu s výrokem papeže, ale současně má, například při vydávání dokumentů a směrnic, jednat jako sbor, ať už celosvětový episkopát či národní biskupská konference. Věřící tak může být uveden ve zmatek, zda výrok, zvláště pokud nejde o vyslovený *ex cathedra*, je závazný více nebo méně.³²⁹

- Jednota křesťanů a ekumenismus. V otázkách jednoty křesťanů a ekumenismu, kdy jde o předkládanou nauku versus hierarchie pravd. Určité napětí až odmítavost mohou vznikat

³²⁵ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 186, 194.

³²⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 342; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 187nn.

³²⁷ Srov. Tamtéž, s. 343.

³²⁸ Srov. Tamtéž.

³²⁹ Srov. Tamtéž, s. 343, 348.

v případě, že při vzájemném rozhovoru bude necitlivým způsobem nekatolické straně sděleno, že plnost víry je pouze v katolické církvi, což si druhý partner komunikace může vysvětlit a vnímat jako nepřijetí své vlastní konfese či dokonce jeho samotného.³³⁰

- Otevírání se světu. Otto Hermann Pesch vnímá jako sporné i otevírání se světu. Vychází ze skutečnosti, že svět jako prostředí, které se očividně neidentifikuje nejen s žádnou nekatolickou křesťanskou denominací, ale ani s žádným jiným náboženstvím, nemá na koncilu žádný teologický ani kanonický ohlas. Klade si tudíž otázku, jak církev může vstoupit se světem do dialogu?³³¹

- Nová etapa ekumenických koncilů či poslední v této řadě? Do skupiny ambivalentních výsledků můžeme zařadit otázku, zda Druhý vatikánský koncil otevírá novou etapu ekumenických koncilů, či jestli už se jednalo o koncil poslední.³³² Důvodem je především skutečnost, že stále trvá napětí mezi progresivním a konzervativními proudy a jen čas ukáže, zda a v jakých formách bude recepce, tedy uvádění idejí Druhého vatikánského koncilu do života pokračovat nebo zda se bude stále více prosazovat centralizace Říma ve smyslu kontrolních až represivních mechanismů života místních církví, na což bude negativní odezva v podobě reformních proudů, které se budou bránit statickému pojetí církve, což logicky může vyústit do dalšího koncilu.³³³

2.4.1.3. Nenaplněná očekávání a zklamání

Důvody zklamání a nenaplněných očekávání jsou v podstatě stejné jako u ambivalentních výsledků. Tomáš Petráček analyzuje příčiny, které byly způsobeny vnějšími faktory, ze všech uvedených autorů nejvíce. Za jejich jádro pokládá diametrální rozdíly mezi církví a mimocírkevním prostředím. Zatímco církev velkou měrou staví na hierarchii a centralizaci, svět, alespoň západní Evropa a Amerika, je velmi dynamická, převládá zde demokracie. V určitých dějinných etapách se však i zde vyskytovaly anarchie či výstřelky, na něž římská kurie reagovala určitou formou návratu k centrálnímu dohledu nad životem místních církví nebo jeho posílením.³³⁴

Petráček a také Schatz považují za zásadní důvod i prudký nárůst konzumního způsobu života v západním světě, rozpad a odmítání tradičních norem, vztahů a struktur, což se

³³⁰ Srov. Tamtéž, s. 343.

³³¹ Srov. Tamtéž.

³³² Srov. Tamtéž, s. 36; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 321.

³³³ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 364nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 196nn. srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 321.

³³⁴ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 187-193. srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 321.

projevilo především roku 1968, kdy probíhala sexuální revoluce a byla nastolena či posílena cesta individualizace. Oproti tomu jako kontrast byla přítomna církev jako struktura postavená na hierarchii, právní a disciplinární instituce, která měla na výše popsany zvrát poměrů ve světě reagovat nebo v něm alespoň přiměřeně dobové atmosféře fungovat.³³⁵

- Encyklika *Humanae vitae* a její dopad. Pesch, Petráček i Schatz jako jednu z klíčových oblastí neúspěchu koncilu vnímají encykliku *Humanae vitae*, kterou Pavel VI. napsal a vydal právě v kritickém roce 1968.³³⁶ Neuralgickým bodem byla zrovna otázka plánování rodičovství, respektive používání metod povolených církví. Věřící se po jejím vydání rozdělili na dva tábory. Jeden tvořili úzkostliví křesťané, kterým vznikala konflikt ve svědomí, pokud se jim nedařilo obsah encykliky uvádět do praxe beze zbytku. Druhá část katolíků tuto encykliku ignorovala a někteří přestali chodit do kostela a praktikovat víru úplně.³³⁷

- Celibát kněží. Zklamání přinesl také postoj Říma, především papežů Pavla VI. a později Jana Pavla II. v otázce celibátu kněží. Oba pontifikové na jeho zachování striktně a nekompromisně trvali, přestože mnozí kněží z důvodu konfliktu ve svědomí kněžskou službu raději opustili. Přestože už Jan XXIII., předchůdce obou uvedených papežů, na riziko odchodů z kněžství upozorňoval a připouštěl v těchto případech církevní sňatek kněží, na což upozorňuje především Otto Hermann Pesch.³³⁸

- Teologie osvobození. Otto Hermann Pesch a Tomáš Petráček jako další problematyczny bod vnímají zákaz Teologie osvobození v roce 1984, který měl za následek rozkvět letničních církví a jiných náboženských společností i převážně levicových proudů v Latinské Americe, což má za následek jejich společnou nevráživost vůči katolické církvi.³³⁹

Teologii osvobození řadíme mezi myšlenkové koncepce, které měly v první řadě za úkol najít způsob, jak zvěstovat Krista národům i mimo západoevropský a severoamerický prostor, aby místní církve byly schopny spolupracovat na zlepšení životních podmínek tamních obyvatel.³⁴⁰

³³⁵ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 188-189; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 322-323.

³³⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 347; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 189-190; srov. SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, s. 322.

³³⁷ Srov. Tamtéž.

³³⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 348.

³³⁹ Srov. Tamtéž, s. 349; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 190.

³⁴⁰ Srov. OPATRNÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 108.

- Teologické bádání. Protože teologie obecně je ve své podstatě rozumová reflexe naší víry, která se vyvíjí, nelze se vyhnout ani přístupu církve k teologickému bádání.

Pesch i Petráček zde vnímají restriktce ze strany Říma. Tomáš Petráček poukazuje na skutečnost, že zatímco ještě pár let po koncilu, tedy ve druhé polovině šedesátých let a v letech sedmdesátých, teologické fakulty včetně publikační činnosti zažívaly rozkvět, výrazné osobnosti jako Hans Küng či Stephan H. Pfürtner, se později dostávaly do konfliktu s Kongregací pro nauku víry, která jim odňala souhlas k působení v akademické oblasti. Současně upozorňuje, že množství směrnic a nutných přísah v církvi ubíjí tvůrčí atmosféru.³⁴¹ Otto Hermann Pesch v otázce svobody teologického bádání vnímá jako stěžejní, že teologové musí skládat přísahu věrnosti, což je také nesmírně svazující, protože za porušení věrnosti lze v konečném důsledku pokládat jakoukoliv odchylku od myšlenkového schématu instituce, která výše popsany slib jako pravidlo a podmínku ustanovuje a vyžaduje.³⁴²

- Kolegialita biskupů. Druhý vatikánský koncil ve svých dokumentech sice klade důraz na kolegialitu biskupů ve smyslu vlastní odpovědnosti za diecéze, které jim byly svěřeny, a místní církve,³⁴³ zároveň však mají být v jednotě mezi sebou jako sbor a také s papežem.³⁴⁴ Otto Hermann Pesch upozorňuje na stále více požadovanou a vymáhanou loajalitu ze strany římské kurie, která, pokud rovnou nevyklučuje vlastní a tvůrčí zodpovědnost biskupa za místní církev, ji značně omezuje. Přičemž římská kurie vůči biskupům a národním biskupským konferencím neplní úlohu pomocného orgánu, jak jí Druhý vatikánský koncil určil, ale přímo jako dozor(ce).³⁴⁵

- Liturgické reformy a jejich centralizace. Centralizační přístup ze strany Říma se nevyhýbá ani liturgii a liturgickým reformám. I když se mělo původně jednat o reakci na ojedinelé výstřelky,³⁴⁶ byla například zakázána tanzanijská a jiné liturgie, které si vytvořily místní, nejčastěji africké a latinskoamerické církve, a odrážela kulturní projevy domorodých obyvatel, a od římské vykazovala v podstatě jen drobné odchylky, jež vůbec nenarušovaly podstatu.³⁴⁷

³⁴¹ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 191, 196.

³⁴² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 351.

³⁴³ Srov. LG 28

³⁴⁴ Srov. LG 20, 22, 24

³⁴⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 354.

³⁴⁶ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 193.

³⁴⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 350; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 193.

Stejně tak se v liturgii dle Pesche nepřipouští jiné formy svátosti smíření a pokání než individuální, jako je například hromadná svátost smíření a pokání, přestože ta je z teologického hlediska přípustná.³⁴⁸

Otto Hermann Pesch jako německý teolog, který žije a pracuje v zemi, kde jsou hojně zastoupeny protestantské církve, vnímá dosud jako nezrealizované, nebo jen nedostatečně, myšlenky z oblasti ekumenismu.

Pokusy o různé podoby společné Večeře Páně katolické církve společně s reformovanými církvemi, jejichž jádrem mělo být jen přijímání, otevřené pro všechny, byly podle Pesche blokovány.

Právní úpravy podle Pesche brání také ekumenickému sňatku. Stávající pojetí vnímá jako tolerované řešení, které je postaveno na vzájemné domluvě, neboť zde hrají nemalou roli odsouhlasené formuláře pro katolickou či evangelickou svatbu, kdy duchovní ze sesterské církve má pouze roli asistenta. Důvodem je podle něj katolické pojetí církevního manželství, které je právoplatné až po uzavření církevního sňatku, zatímco podle evangelického pojetí je samotný obřad jen stvrzením a požehnáním manželství již uzavřeného.³⁴⁹

- Ekumenický dialog. Otto Hermann Pesch také upozorňuje na rezervovanost evangelických a východních ortodoxních církví v oblasti ekumenického dialogu, neboť dle jejich mínění se katolická církev příliš centralizuje a vjíždí tak do starých kolejí. Katolická církev se zase může domnívat, že ochladnutí ze strany ostatních křesťanů je ve skutečnosti zatvrzelost, a proto také nastupuje kurz rezervovanosti až odtažitosti. Dokonce poukazuje na uzavírání dohod mezi protestantskými církvemi, svěcení žen na biskupky v rámci těchto církví apod.³⁵⁰

- Postavení žen v církvi. Pesch mezi ne zcela naplněné závěry koncilu považuje otázku postavení žen v církvi. Nenaplněnost a možnost blokace spatřuje už v samotné skutečnosti, že samotný Druhý vatikánský koncil vůbec neřešil feministickou teologii ani větší vliv žen.³⁵¹

³⁴⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 349.

³⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 349-350.

³⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 355-356.

³⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 357n.

2.4.2. Nástroje k naplnění závěrů koncilu jako ukazatel vlivu Druhého vatikánského koncilu

V první kapitole jsme jako klíčové pojmy Druhého vatikánského koncilu označili čtení znamení času, jímž jsou aktuální, většinou palčivá témata, která církev reflektuje ve světle evangelia a následně *aggiornamento*, jako proces hlásání evangelia způsobem, který je srozumitelný a přijatelný pro čas a místo, kde církev působí.

V předchozích podkapitolách kapitoly stávající jsme se zaměřili na konkrétní témata. Zamýšleli jsme se, jak je Druhý vatikánský koncil uchopoval. Prostřednictvím těchto témat jsme se snažili zhodnotit, nakolik se církvi podařilo uvádět koncilní ideje do života. Uvedli jsme klasifikaci výsledků koncilu českých i zahraničních teologů.

Církev však putuje dějinami, stejně jako svět se vyvíjí i ona sama. Nabízí se proto otázka, zda výsledkem koncilu není samotný, v podstatě nekončící proces realizace jeho závěrů, což uvádí Otto Hermann Pesch.³⁵² S tímž hodnocením se můžeme, byť ve skrytější podobě, setkat například i u Aleše Opatrného a Karla Skalického, kteří se shodují, že je nezbytné rozlišovat, jaká témata jsou aktuální a která už považovat za překonaná a historická. Oba navíc koncil a jeho dokumenty pokládají za inspiraci, která má církvi pomoci v dnešním světě působit.³⁵³

Což v nás probouzí otázku, zda Druhý vatikánský koncil církev nenasměroval k hledání účinných nástrojů a cest ke kvalitnímu čtení znamení času a *aggiornamento* a v konečném důsledku neovlivňuje tímto postoj a přístup církve ke světu i nadále?³⁵⁴

Pokud ano, o jaké nástroje se jedná a jaký je jejich poměr k Druhému vatikánskému koncilu? Nejdříve se zamyslíme nad vlivem Druhého vatikánského koncilu na samotnou pastorální teologii, která se hledáním a reflektováním účinných nástrojů ve své podstatě zabývá. Poté přejdeme k samotným nástrojům čtení znamení času a *aggiornamento*.

³⁵² Srov. Tamtéž, s. 334.

³⁵³ Srov. OPATRŇY, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

³⁵⁴ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 30nn; srov. KAMIŇSKI, R. *Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982)*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>; srov. OPATRŇY, M. *Přehled metod pastorační práce*, s. 3nn; srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

2.4.2.1. Metody pastorační práce a pastorální teologie a vliv Druhého vatikánského koncilu

Čtení znamená čas a aggiornamento jsme už v první kapitole vyhodnotili jako kroky, které mají vyústit v účinné sebesdělení církve a hlásání evangelia i mimo její vlastní prostředí.³⁵⁵

Zvěstování evangelia a nauky se tak nemá omezovat pouze na teoretické poučky, ale má zahrnovat i životy hlasatelů i příjemců. Což předpokládá schopnost vnímat a vyhodnotit situaci takovou jaká je a otevřenost vůči podmínkám doby a místa, kde církev aktuálně působí.³⁵⁶

Nyní se o to naléhavěji nabízí otázka, jak čtení znamená čas a následné aggiornamento realizovat v praxi? Jaké nástroje jsou k tomu zapotřebí?

Pastorální teologie hovoří o metodách pastorační práce a pastorální teologie, které souhrnně definuje jako hledání a nalézání cest, jejichž výsledkem je optimální forma hlásání evangelia a tím i vyšší pravděpodobnost jeho přijetí.³⁵⁷

Jak je ale chápat a od sebe odlišit?

Určitou odpověď nacházíme například u Pavla Ambrose, který nabízí systematické rozlišení mezi pastorální a pastorační činností. Současně u něj pozorujeme přímé či nepřímé zasazení těchto pojmů do souvislosti se čtením znamená čas a aggiornamentoem.

Termín pastorační Ambros vyjadřuje jako věrné předávání nauky, která se nemění. Samotné předávání však má být autentické a celistvé, což znamená, že není omezeno pouze na argumentaci a teoretické poučky, ale zahrnuje i životy lidí, které se odehrávají v určitém prostoru a čase. Proto je nezbytná už výše zmíněná otevřenost vůči prostředí, kde předávání nauky probíhá, a schopnost i vůle číst klíčové okamžiky, které se tu odehrávají.³⁵⁸ Což zdůrazňuje i Aleš Opatrný, který hovoří o nutnosti snažit se světu porozumět a přijímat jej

³⁵⁵ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 30nn; srov. KAMIŃSKI, R. *Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982)*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>; srov. OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce*, s. 3nn; srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

³⁵⁶ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 6, 9nn; srov. OPATRNÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce*, s. 3.

³⁵⁷ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 72-73; srov. KAMIŃSKI, R. *Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982)*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>; srov. OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce*, s. 3nn; srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

³⁵⁸ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 6, 9nn.

takový, jaký je.³⁵⁹ V tomto případě pastorační můžeme chápat jako čtení znamení času, kdy se vlastně zabýváme obsahem nauky a zároveň analyzujeme podmínky, v nichž má být předávána.

Pojem pastorální Ambros spojuje s osobou pastýře, který samotné předávání nauky realizuje. Pastorální je tedy proces realizace předávání nauky poté, co pastýř otevřeně vnímal, interpretoval zásadní události a našel či dokonce sám vytvořil formu, vhodnou pro prostředí, kde působí. Pastorální je tak v podstatě *aggiornamentem*, neboť evangelium a nauka jsou hlášány způsobem, přiměřeným pro svoji dobu a místo, kde se jejich adresát vyskytuje.³⁶⁰

Metody pastorační práce i pastorální teologie tak mají za úkol zabránit či alespoň minimalizovat napětí mezi čtením znamení času, zde samotným předáváním obsahu nauky i evangelia, a *aggiornamentem*, zde samotným procesem a jeho optimální formou.³⁶¹

Vyjdeme-li ze skutečnosti, že čtení znamení času i *aggiornamento* realizuje církev v osobě pastýře či pastoračního pracovníka a jimi uschopněného věřícího,³⁶² metody pastorační práce tak můžeme pokládat za návod i korektiv aktuální podoby pastorační praxe, a metody pastorální teologie za vědeckou reflexi i zpětnou vazbu nejen pro pastorační činnost církve, ale i samotné metody pastorační práce.³⁶³ Zásadní však je, na což upozorňuje zejména Michal Opatrný, aby metody pastorální teologie nebyly natolik dominantní, že aktuální problémy pastorační praxe nebudou řešeny v praktické rovině, ale zůstane jen u jejich teologické a vědecké analýzy. Proto je nezbytné umět mezi metodami rozlišovat a vhodně je kombinovat.³⁶⁴

2.4.2.1.1. Vliv Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii

Než se z hlediska čtení znamení času a *aggiornamenta* zaměříme na konkrétní metody, zamysleme se nad vlivem Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii, která se jimi zabývá.

V souvislosti s Druhým vatikánským koncilem autoři hovoří spíše o změně koncepce pastorační práce a pastorální teologie jako takové, která vychází z koncilního chápání církve jako společenství Božího lidu, kde jednotlivé služby jsou dány charismaty, a samotná pastorační práce je postavena na návratu k pramenům – Písmu svatému a Tradici a osobě Ježíše

³⁵⁹ Srov. OPATRŇY, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>.

³⁶⁰ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*, s. 9nn, 34-35.

³⁶¹ Srov. Tamtéž s. 32-34.

³⁶² Srov. Tamtéž.

³⁶³ Srov. OPATRŇY, M. *Přehled metod pastorační práce*, s. 3nn.

³⁶⁴ Srov. Tamtéž.

Krista. Odpovědnost za církve a její pastorační situaci i praxi proto nesou všichni křesťané bez rozdílu.³⁶⁵

Pokoncilní pastorační teologie má systematicky a schematicky vycházet ze sebereflexe církve. Což znamená, že církve zkoumá, zda její praxe dostatečně a adekvátně reaguje na svět, který je velmi dynamický a podléhá četným změnám.³⁶⁶ A metody lze v tomto případě považovat za nástroje nebo dokonce měřítka pro adekvátní odpověď na schopnost církve vstupovat do interakce s prostředím, které se od ní liší.

Polský teolog Ryszard Kamiński ve svém článku *Teologie pastoralna w okresie posoborowym (1965-1982)*³⁶⁷ v této souvislosti hovoří o nutnosti znát člověka, jeho religiozitu v dnešním proměnlivém světě. Dále upozorňuje, že církve má do revize své vlastní praxe zahrnovat i míru interakce s ostatními předměty teologie a příbuznými vědeckými disciplínami jako je například filosofie, historie a sociologie. Poté může vytvářet schémata pro svoji pastorační práci a zkoumat jejich účinnost.³⁶⁸

Ve svém pojetí metod pastorační teologie i pastorační teologie samotné se s Kamińským shoduje i Wiesław Przygoda, který vlastně z Kamińského vychází. Rovněž poukazuje na nutnost interakce praktické teologie s ostatními, teologickými i neteologickými disciplínami, a nezbytnost kritické analýzy stávající pastorační situace, jejímž cílem je zefektivnit pastorační praxi. Pastorační práce podle Przygody spočívá nejen v kvalitní reflexi situace církve i místa jejího působení, návratu k pramenům, ale i začlenění dokumentů Magisteria.³⁶⁹

Spjatost s ostatními teologickými i neteologickými disciplínami a nutnost nahlížet Ježíše Krista, jeho vlastní pastorační praxi, jako měřítka při analýze vlastní pastorační praxe církve nahlíží i Paul M. Zulehner ve *Fundamentalpastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*.³⁷⁰ Nabízí určité vodítko, které pomůže pastorační praxi a vlastně i celkovou situaci církve zreflektovat. Kriteriologii předkládá jako základní míru pro stanovené cíle a

³⁶⁵ Srov. OPATRŇÝ, M. Pracovní metody duchovní služby, s. 113-114.

³⁶⁶ Srov. KAMIŇSKI, R. Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982), s. 34nn. Dostupné na WWW: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>>; srov. PRZYGODA, W. Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej. Dostupné na WWW: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>>.

³⁶⁷ Srov. KAMIŇSKI, R. Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982), s. 31-64. Dostupné na WWW: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>>.

³⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 34.

³⁶⁹ Srov. PRZYGODA, W. Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej, s. 32-33. Dostupné na WWW: <<file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>>.

³⁷⁰ Srov. ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, s. 1-2. Dostupné na WWW: <<https://www.zulehner.org/dl/KLsoJKJkNJqx4KJK/FP.pdf>>.

jejich plnění, kairologie má za úkol ověřit načasování použití vhodného nástroje; praxeologie má být měřítkem uskutečněné reformovatelnosti církve.³⁷¹

Podíváme-li se na jeho koncepci pastorální teologie blíže, zjistíme, že nepostrádá analýzu pastorační situace církve v různých oblastech a předkládá i vizi pastorace do budoucna. Základním východiskem je pro něj evangelium a církve jako společenství, které putuje v místě a čase.³⁷²

Na nezbytnost vědecké analýzy pastorační situace a praxe z hlediska jejího růstu a zkvalitňování poukazuje i Pavel Ambros, který nabízí i typ konkrétních otázek, jež si církve musí při tom klást: Proč nemůže pastorace uplatnit standardní postupy a přístupy v oblasti, kde je s pastoračními problémy? Co je zapotřebí ke komunikaci s různorodým světem? Jaké modely na vědecké bázi má církve vytvořit, aby její pastorační působení bylo účinné? Jaké mají být vztahy mezi teologií a dalšími humanitními vědami i v rámci teologických disciplín? Co náleží do odpovědného rozhodování církve? Jaký poměr má teologická reflexe církve k institucím, které pro ni představují autoritu?³⁷³

Ambros, stejně jako výše uvedení autoři, tak poukazuje na nezbytnost komunikace se světem a mezioborové komunikace jak v rámci jednotlivých teologických disciplín, tak i s ostatními vědami. U Ambrose se ale navíc setkáváme i s konkrétnějším vyjádřením vlivu koncilu na pastorační praxi a pastorální teologii, kdy hovoří o intuici papeže Jana XXIII., který samotný Druhý vatikánský koncil inicioval, a vlivu papeže Pavla VI., jež se po smrti svého předchůdce rozhodl v koncilu pokračovat. U obou papežů a v pokoncilním období Ambros schématicky vyjadřuje, že pastorační činnost obnáší zakořeněnost církve v dějinách vlastních i světa a formulovaná víra Božího lidu. Dále zdůrazňuje nutnost předávat evangelium srozumitelně a nakonec vyzdvihuje na snahu církve uplatnit nauku v praktickém životě lidí. Což znamená vytvářet syntézu mezi reálnou skutečností a cílem, jímž je přijetí evangelia a z něj plynoucí životní styl. Vzhledem k proměnlivosti situace ve světě a nezbytné dialogické otevřenosti církve vůči světu, je zapotřebí kvalitní teologická reflexe, jejímž cílem má být revize pastorační činnosti církve a případné hledání nových cest pastorace.³⁷⁴

S přímým vlivem Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii a její metody se setkáváme u Aleše Opatrného, v jeho článku *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Stejně jako ostatní autoři hovoří o Ježíši Kristu a tím i

³⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 2.

³⁷² Srov. ZULEHNER, P. M. Dostupné na WWW: <<https://www.zulehner.org/site/pastoraltheologie>>.

³⁷³ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 34; srov. AMBROS, P. *Pastorace a recepce koncilu. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 5-8.

³⁷⁴ Srov. Tamtéž.

evangeliu jako základním východiskem a středem pastorační činnosti. Přímo se odvolává na Jana XXIII. a obecně na koncilní dokumenty, z nichž vyplývá, že pastorační činnost není o aplikaci systematické teologie, tedy dogmatických pouček do praxe, ale o povolání každého člověka bez výjimky ke vztahu s Bohem. Metoda pastorační práce a vliv *Gaudium et spes* a tím i ostatních (návazných) koncilních dokumentů i u Opatrného spočívá v popisu a analýze situace, jejího posouzení z obecně lidského i křesťanského hlediska a následné návrhy nové praxe. Aby církev mohla ve světě působit, aniž by sama zesvětšela, musí mu porozumět. Což podle Opatrného znamená: spolupracovat s ostatními humanitními vědami, aktuální a palčivé otázky vnímat znamením času a reflektovat je ve světle evangelia, se světem vést dialog a zároveň se v něm nerozmělnit, udržovat rovnováhu mezi působením církve ad intra a ad extra, nezapomínat na antropocentrický ani antropologický charakter církve a také dbát na misijní rozměr, neboť pastorační práce není jen o péči o ty, kdo se ke křesťanství hlásí.³⁷⁵

Michal Opatrný rovněž hovoří o pastorační práci jako o zvěstování evangelia, což podle něj znamená být věrohodným svědkem radostné zvěsti. Důležitost reflexe pastorační situace a praxe i jejich nástrojů vůbec nepopírá. Vyjadřuje však riziko, že vědecká analýza může být samoúčelná a vést k tomu, že reálné problémy, které pojmenovala, nakonec nejsou řešeny v praktické rovině. Proto upozorňuje, že metody se ve skutečnosti prolínají, nebývá užívána jen jedna, a je tedy dobré umět mezi nimi rozlišovat a vhodně je kombinovat.³⁷⁶

Pokud bychom měli krátce shrnout vliv Druhého vatikánského koncilu na pastorální teologii, jeho jádro spatřujeme v důrazu na vztah člověka s Bohem a otevřenost vůči světu jako mentálně odlišnému prostředí.

Zatímco vztah člověka s Bohem je charakterizován návratem k pramenům, tedy k Písmu svatému a Tradici, otevřený postoj ke světu je zde vyjádřen jako spolupráce pastorální teologie s ostatními teologickými disciplínami a dalšími, zejména humanitními, vědami.

³⁷⁵ Srov. OPATRNÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>.

³⁷⁶ Srov. OPATRNÝ, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Dostupné na WWW: <https://fatym.com/abcd/k/000214/0054_t.htm>; srov. OPATRNÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 118nn; srov. OPATRNÝ, M. *Krizové situace jako výzva pro křesťanskou službu druhým*, s. 62-63.

2.4.2.1.2. Metody pastorační práce a pastorální teologie

Metody pastorační práce i pastorální teologie, které jsou předmětem pastorální teologie, mají v tomto případě ukazovat cestu, jak nejúčinněji realizovat vztah člověka s Bohem a otevřenost vůči světu v místě a čase.

O něčem jako o metodách pastorální teologie lze hovořit až od Cardijna, který jako první nabídl konkrétnější systematický popis pastorační práce, z něhož se vyvinula metoda pastorální teologie. Proto jako první volíme metodu vidět-posoudit-jednat, kterou tímto považujeme za základní. Druhá zvolená metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie je už alternativní derivát, který rozvíjí a doplňuje metodu první.

- Metoda vidět-posoudit-jednat.

Její základy, jak už jsme uvedli v předchozím odstavci, položil belgický kardinál Josef Cardijn, zakladatel *Mezinárodního hnutí katolické dělnické mládeže*.³⁷⁷ Kořeny samotného hnutí sahají do roku 1919. Spočívalo v práci jednotlivých skupinek, které tvořili lidé stejného povolání. Členové se měli v rámci skupinky navzájem podporovat, a to formou společného sdílení. Výslednou práci skupin poté hodnotili psychologové a sociologové, kteří vytvářeli program pro celé hnutí na další rok.

Hlavním cílem bylo uvědomit si vlastní lidskou důstojnost a hodnotu svojí práce, i když nebyla společensky atraktivní, a převzít odpovědnost za svůj vlastní život a tím i prostředí, kde se člen hnutí pohyboval.

Přestože metoda vidět-posoudit-jednat nevznikla na akademické půdě, samotný kardinál Cardijn, její zakladatel, ji popsal jako metodu pro praxi ještě před Druhým vatikánským koncilem a církve ji velmi rychle přijala.³⁷⁸

Důvodem snadného přijetí může být skutečnost, že ji zrodilo hnutí, které bylo založeno krátce po první světové válce, kdy ekonomická situace ve většině zemí byla neutěšená, což vedlo i k nárůstu popularity levicově zaměřených hnutí, jež právě dělníkům a drobným zemědělcům slibovala vyřešení jejich sociálních a ekonomických problémů.³⁷⁹

Belgický kardinál Cardijn jako představitel církve, byť na úrovni partikulární, jako alternativu nabídl přístup a postup, který stavěl na důstojnosti člověka a přitom zdůrazňoval

³⁷⁷ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava, průběh, odkaz*, s. 258.

³⁷⁸ Srov. OPATRŇY, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 106; srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 74-76.

³⁷⁹ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 457nn.

osobní vztah s Bohem a z toho vyplývající roli křesťanství v soukromém i občanském životě.³⁸⁰

V první řadě je nutné vidět vlastní situaci objektivně, bez předsudků, se všemi obtížemi, které život přináší. Wiesław Przygoda, polský pastorální teolog, se odvolává na německého pastoralistu Müllera, a v souvislosti s krokem vidět hovoří o zmapování či spíše diagnostikování situace i uvnitř církve a dává je do přímé souvislosti se čtením znamení času.³⁸¹

Dalším krokem je posouzení skutečnosti ve světle víry a evangelia. Zároveň bylo zapotřebí hledat způsoby, jak výsledné poznatky, mnohdy i nový úhel pohledu, uvést do životní praxe. I fázi posouzení bychom mohli nahlížet jako čtení znamení času, neboť se stále jedná o analýzu situace, do níž je včleněno jako měřítko evangelium a víra. Nabízí se však otázka, zda už nehovořit o přechodné fázi mezi čtením znamení času a *aggiornamenta*? Situace je stále popisována a zároveň už probíhá její reflexe optikou evangelia, která může obsahovat konkrétnější návrhy řešení, což lze svým způsobem považovat za proces vedoucí přímo k *aggiornamentu*.

Posledním krokem je jednání, samotné přenášení víry do způsobu života v prostředí, kde se jednotlivci či společenství vyskytují, a tím ovlivňují svou vlastní situaci i okolí, což je samotné naplňování *aggiornamenta*.³⁸² Lidem, kteří mají vůči křesťanství samotnému a katolické církvi obzvláště, předsudky na základě negativní zkušenosti vlastní nebo rodiny, z níž vzešli, tato metoda umožňuje nenásilně nabídnout evangelium jako životní styl, který v budoucnu může postupně vyústit do dobrovolného vztahu s Bohem.³⁸³

- Metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie.

Zatímco výhodou metody vidět-posoudit-jednat je poměrně snadné a rychlé použití pro popis, analytické posouzení situace i následné jednání v daném místě a čase, za nevýhodu je považována absence kritérií a cílů, jichž má být v pastoraci dosaženo.³⁸⁴

Proto byla vyvinuta metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie, která na metodu vidět-posoudit-jednat navazuje v podstatě tím, že ji kriticky hodnotí, a připravuje půdu pro realizaci pastorační praxe na základě jasného plánu a organizace.³⁸⁵ S metodou vidět-posoudit-jednat bývá dokonce zaměňována, ale na rozdíl od ní má zahrnutý požadavek jasně stanovit cíle a

³⁸⁰ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 163; srov. OPATRŇY, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 105nn.

³⁸¹ Srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*, s. 34.

³⁸² Srov. Tamtéž, s. 33nn.

³⁸³ Srov. OPATRŇY, M. *Charita jako místo evangelizace*. 1. vyd. České Budějovice: Teologická fakulta, 2013, s. 63nn.

³⁸⁴ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I.*, s. 75.

³⁸⁵ Srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*, s. 39.

kritéria pastoračního působení, včetně časového horizontu jejich plnění,³⁸⁶ protože pouhé vidění skutečnosti a její následná reflexe může být příliš ovlivněná vlastním úsudkem.³⁸⁷

Samotná metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie vznikla na akademické půdě, jejím autorem je rakouský pastorační teolog Paul M. Zulehner.³⁸⁸

Kriteriologie je prvním krokem. Pro pastorační práci je nezbytně nutné stanovit si kritéria. Výchozí je tradice, zjevení obsažené v Písmu svatém a další teologická reflexe. Paul Zulehner za primární kritérium, tedy cíl, pokládá evangelizaci. Současně si uvědomuje, že jde o velmi širokou oblast, proto hovoří o nutnosti stanovit si i dílčí kritéria, která většinou odráží situaci konkrétního společenství, na jejímž základě evangelizaci specifikují.

Následuje kairologie. Spočívá především v hodnocení a teologické reflexi stávající praxe v kontextu daného prostředí a doby. Nutné je zkoumat znamení času. Rozlišovat, které dílčí cíle je vhodné uplatnit nyní a zde.

Fáze praxeologie už navrhuje novou praxi, respektive změny oproti praxi předcházející poté, co byla stanovena kritéria, příhodný čas pro jejich uplatňování, na základě analýzy praxe stávající.³⁸⁹ Což je v podstatě už přechod ze čtení znamení času k *aggiornamentu*, neboť lze předpokládat, že návrhy nové praxe budou postupně uváděny do života.

Samotná metoda je náročná na rozlišení, zda je příhodný čas pro realizaci toho či onoho cíle. Michal Opatrný upozorňuje, že ne vždy má nejčastěji farní společenství nebo komunita dostatek času a prostoru pro toto zvažování, a proto je její uplatnění vhodné pro dlouhodobější pastorační strategii a plánování budoucího směřování místní církve.³⁹⁰

³⁸⁶ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorační teologie. Pastorační teologie I.*, s. 75.

³⁸⁷ Srov. OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorace*, s. 11.

³⁸⁸ Srov. Tamtéž.

³⁸⁹ Srov. ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, s. 2, 10.

³⁹⁰ Srov. OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorace*, s. 12.

2.4.2.2. Vliv Druhého vatikánského koncilu na metody pastorační práce a pastorální teologie

V předchozí podkapitole jsme základní metodu vidět-posoudit-jednat, která byla nejdříve vyvinuta jako metoda pastorační práce, a z ní odvozenou metodu kriteriologie-kairologie-praxeologie, popsanou jako metodu pastorální teologie, popsali v rovině obecné.

Protože uvedené metody nahlížíme jako nástroje čtení znamení času a *aggiornamenta*, klíčových pojmů Druhého vatikánského koncilu, zamyslíme se nyní, zda a do jaké míry měl na ně tento koncil vliv.

2.4.2.2.1. Metoda vidět-posoudit-jednat a Druhý vatikánský koncil

Přestože metoda vidět-posoudit-jednat vznikla ještě před Druhým vatikánským koncilem,³⁹¹ je s ním spojována přímo.³⁹² Odborníci ji dokonce pokládají za základní metodu koncilu.³⁹³

Což nabízí otázku, zda uvedená metoda, která byla popsána jako vodítko pro pastorační praxi ještě před Druhým vatikánským koncilem, v konečném důsledku neovlivnila samotný koncil a jeho dokumenty?

Určitou odpověď spařujeme u samotného papeže Jana XXIII., v jeho v encyklikách *Pacem in Terris* a *Mater et Magistra*, které napsal ještě před samotným Druhým vatikánským koncilem, v letech 1959 a 1961. Jan XXIII., který v encyklice *Mater et Magistra* dává přímo návod a doporučení na řešení sociálních otázek jasně uvádí, že nejdříve je nutné vidět situaci takovou, jaká ve skutečnosti je, následně ji nahlížet ve světle křesťanských principů a poté udělat pro její řešení vše, co je možné a dostupné.³⁹⁴

Za společného jmenovatele obou uvedených encyklik lze považovat důstojnost člověka. Jan XXIII. zde jasně pojmenovává problémy, které se neslučují s důstojností člověka, danou od Boha.

Zatímco v encyklice *Pacem in Terris* věnuje pozornost otázce lidských práv, včetně nezadatelného práva na život,³⁹⁵ v encyklice *Mater et Magistra* se zaměřuje hlavně na hospodářské a sociální otázky.³⁹⁶

³⁹¹ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 163; srov. OPATRŇÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 105.

³⁹² Srov. OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. PRZYGODA, W. *Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej*, s. 32-33. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

³⁹³ Srov. Tamtéž; srov. OPATRŇÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 121.

³⁹⁴ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*, čl. 217.

³⁹⁵ Jan XXIII. *Pacem in terris*. Dostupné na WWW: <https://kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm>

Fáze vidět je v obou encyklikách patrná už z volby konkrétních aktuálních a zároveň palčivých témat, kdy papež Jan XXIII. jednoznačně popisuje situace, kdy není respektována důstojnost lidské osoby.

Současně je posuzuje z hlediska etických principů křesťanství, která vychází z evangelia.

Za krok jednat pokládáme samotné sepsání obou encyklik, které v podstatě doporučují, jak řešit situace, kdy je důstojnost člověka v soudobém světě napadávána a pošlapávána.

Nyní se nabízí otázka po souvislosti obou encyklik, které byly napsány ještě před Druhým vatikánským koncilem a koncilem samotným?

Obě encykliky posloužily jako základ koncilních dokumentů a jsou v nich, zejména v pastorální konstituci *Gaudium et spes*,³⁹⁷ často citovány.³⁹⁸ Porovnáme-li obsah encyklik *Pacem in Terris* i *Mater et Magistra*³⁹⁹ především s pastorální konstitucí *Gaudium et spes*, zjistíme, že témata i přístup vidět-posoudit-jednat se zde prakticky prolínají a shodují.⁴⁰⁰

Pastorální konstituce *Gaudium et spes* je navíc sama o sobě považována za programové vyjádření samotného Druhého vatikánského koncilu a za návod pro budoucí směřování pastorační církve ve světě.⁴⁰¹ Na což upozorňují Karel Skalický⁴⁰² a zejména Aleš Opatrný, který v konstituci *Gaudium et spes* vidí inspiraci pro pastorální teologii. Vyzdvihuje, že svět je v první řadě nutné vidět takový, jaký opravdu je, bez předsudků. Dále hovoří o nezbytnosti posoudit situaci ve světle evangelia. Jednání zde v první řadě spočívá v rozlišování, zda konkrétní problémy, popsané v koncilních dokumentech,⁴⁰³ zejména ve druhé části *Gaudium*

³⁹⁶ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*. Dostupné na WWW: <<https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>.

³⁹⁷ Srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*, s. 34-35; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 85, 315; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221nn.

³⁹⁸ Srov. GS

³⁹⁹ Srov. Jan XXIII. *Mater et magistra*. Dostupné na WWW: <<https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra>>; srov. GS

⁴⁰⁰ Srov. Jan XXIII. *Pacem in terris*. Dostupné na WWW: <https://kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm>; srov. GS; Srov. OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. OPATRŇÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 121.

⁴⁰¹ Srov. OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>; srov. OPATRŇÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 106; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 333-334.

⁴⁰² Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 7nn.

⁴⁰³ Srov. DH, GE; srov. LG 95 a 96, kde jsou uvedeny pastorační pokyny týkající se mariánské úcty, které měly za úkol korigovat a usměrňovat různé výstřelky, hojně rozšířené zejména v lidové zbožnosti.

et spes, jsou stále aktuální.⁴⁰⁴ Následně je nutné zaměřit se na řešení palčivých otázek, které se v daném místě a čase vynořují.

Koncilní dokumenty jsou však finálními výstupy Druhého vatikánského koncilu, ucelenými a hmatatelnými výsledky příprav, diskusí a jednání včetně schvalovacích procesů, která jim předcházela. Což nabízí otázku, zda metoda vidět-posoudit-jednat působila při zrodu těchto dokumentů?

Částečně jsme na tuto otázku odpověděli v podkapitole, věnovanou světu uprostřed církve, kdy se projevilo, že koncilní otcové si nesli různé zkušenosti z míst, kde sami pastoračně působili nebo z rodinného prostředí, odkud pocházeli. Uvedené diskuse spíše ukazovali na fázi posoudit, kdy se ukázalo jako klíčové rozhodnout, jaký přístup k příslušnému a citlivému tématu zvolit a následně zakomponovat do dokumentu. Zda radikálně odsoudit například válku či myšlenkové směry odporující křesťanství a přirozené plánování rodičovství (viz. kapitola 1.1.3.4.) nebo jestli zvolit formu láskyplného vyjádření postoje církve a naplnit tak vyjádření Jana XXIII., že církev chce světu sloužit, nikoliv mít nad ním moc.⁴⁰⁵

Otcové se nakonec rozhodli jít cestou milosrdenství, což se promítlo i ve stylu vyjadřování koncilních dokumentů.

Uvedené milosrdenství jako jednání ilustrují například kompromisní formulace, na něž je poukazováno nejčastěji. Jejich cílem mělo být dosažení shody nebo alespoň přijatelnosti pro progresivní i konzervativními účastníky koncilu. Michal Opatrný, Jaroslav Vokoun, Otto Hermann Pesch tento styl koncilních dokumentů shodně nahlíží z hlediska interpretace a recepce II. vatikánského koncilu.⁴⁰⁶ Zatímco Michal Opatrný i Otto Hermann Pesch se nejvíce soustředí na hledisko pastorálního charakteru koncilu, kde klíčovou roli hraje dialog jako snaha dobrat se společně pravdy,⁴⁰⁷ Jaroslav Vokoun kompromisní charakter koncilních textů nahlíží především z hlediska dialogu mezi římskokatolickou církví a protestantskými církvemi a vidí v nich možnost nahlížet pravdu celistvě a nevymezovat se tak vůči realitě jen

⁴⁰⁴ Srov. OPATRŇÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>.

⁴⁰⁵ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 21; srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79.

⁴⁰⁶ Srov. Tamtéž., s. 93; srov. VOKOUN, J. K interpretaci 2. Vatikánského koncilu In *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 3, s. 96; srov. PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 150-151, 304, 314-315.

⁴⁰⁷ Srov. OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii.*, s. 93; srov. PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 304, 314-315.

z hlediska konzervativního nebo progresivního proudu.⁴⁰⁸ Aleš Opatrný hovoří o snaze nenásilně integrovat konzervativní menšinu koncilu mezi progresivní většinu.⁴⁰⁹

Za ukázkou milosrdného jednání můžeme pokládat i naplnění požadavku srozumitelnosti, aby koncilní dokumenty byly dostupné i pro širší čtenářskou obec bez odborného teologického vzdělání.

Koncil tak stál před úkolem, aby jeho dokumenty, zejména pastorální konstituce *Gaudium et spes* nebyla ani pouhým souhrnem teologických definic, které nejsou příliš srozumitelné mimo odbornou veřejnost, ani sociologickou, psychologickou či politologickou studií.⁴¹⁰ Jazyk dokumentů je tak nakonec přirozeně právní: obsahuje jak teologické formulace, tak věcný popis konkrétních otázek, jimiž se dokumenty zabývají.⁴¹¹

Celkový jazykový styl a tón dokumentů lze považovat za smírlivý až omluvný, což také ilustruje fázi jednání, postavené na milosrdenství. Církev zde v souladu s Janem XXIII. a později Pavlem VI. vůči světu vystupuje jako služebník v jeho prospěch, nikoliv z mocenské pozice, založené na autoritářství.⁴¹² Což zdůrazňuje zejména třetí článek konstituce *Gaudium et spes* a osmý článek věroučné konstituce *Lumen gentium* kde je zdůrazněn služebný rozměr církve, konkrétně její snaha pokračovat v díle Krista, která není vedena pozemskými zájmy.⁴¹³

Omluvný tón se zřetelně projevuje zejména v pasážích, kdy se církev omlouvá za svá selhání v průběhu dějin. Připouští svůj podíl například na ateismu⁴¹⁴ a také si uvědomuje necitlivý přístup k odlišným, domorodým kulturám při misijním působení v dřívějších dobách.⁴¹⁵

Církev zde současně vyjadřuje vůli svět, ve kterém i ona sama žije a působí, poznávat a ke svým odpůrcům přistupovat otevřeně, bez odsuzování.⁴¹⁶

Pokud bychom se měli souhrnněji zamyslet nad vlivem Druhého vatikánského koncilu na metodu vidět-posoudit-jednat, už samotná příprava koncilu, zahajovací projev Jana XXIII. i dokumenty, včetně encyklik a diskusí, které jim předcházely, ukazují na aktivní užití uvedené metody. Koncil v nich aktuální situaci církve i světa pojmenovával, refleктоval ji ve světle

⁴⁰⁸ Srov. VOKOUN, J. K interpretaci 2. Vatikánského koncilu, s. 96.

⁴⁰⁹ Srov. OPATRŇY, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*, s. 27.

⁴¹⁰ Srov. PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 302nn, 314-315; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 41-43; srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 5-6.

⁴¹¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 304; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 41-43.

⁴¹² Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 21; srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133; srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 78-79.

⁴¹³ Srov. GS 3; srov. LG 8

⁴¹⁴ Srov. GS 19

⁴¹⁵ Srov. LG 15-17

⁴¹⁶ Srov. GS 4, 28

evangelia a následně konkrétním způsobem zapracoval do koncilních dokumentů. Druhý vatikánský koncil uvedené metodě tak dal prakticky oficiální rámec, neboť koncil samotný i jeho výstupy můžeme pokládat za určitý celistvější návod, jak začít s problémy uvnitř církve i ve světě pracovat.

2.4.2.2.2. Metoda kriteriologie-kairologie-praxeologie a Druhý vatikánský koncil

Zatímco metodu vidět-posoudit-jednat jsme vyjádřili jako zmapování, reflektování aktuální pastorační situace v daném místě a čase, které má vyústit v konkrétní jednání, metodu kriteriologie-kairologie-praxeologie jsme nahlíželi už jako vědeckou analýzu metody vidět-posoudit-jednat a s jasnější vizí pastorační praxe do budoucna.

Metoda pastorální teologie kriteriologie-kairologie-praxeologie byla popsána až v akademickém světě, navíc zhruba patnáct let po skončení Druhého vatikánského koncilu. Paul M. Zulehner, její autor, se ke koncilu otevřeně hlásil. Popsaná metoda je tedy jeho logickým vyústěním.

Přesto se nabízí otázka, zda a kde konkrétně se projevily její zárodky už v době samotného koncilu?

Jan XXIII. vedle hlavního cíle, hlásat evangelium způsobem, který bude přijatelný a srozumitelný pro soudobý svět, si stanovil i cíle dílčí, které jsou prakticky obsaženy v zahajovacím projevu koncilu. Jako základní východisko mu posloužilo již nepříjemné piánské nahlížení světa i církve v podmínkách, které se radikálně změnily. Což vyjádřil slovy, že nesouhlasí s viděním světa jako zdroje zkázy a vnímáním působení církve ve světě, její minulosti, jako vítězného triumfu křesťanské víry.⁴¹⁷

Prvním dílčím cílem byla reforma církve. Zde je zásadní, že změny se neměly dotknout obsahu, ale způsobu realizace jednotlivých oblastí života církve a také jejího poslání v soudobém světě. Jan XXIII. například usiloval o nový rozvoj katolické víry, který spočíval v hledání nových formulací dogmat. Papež si zároveň uvědomoval, že i kázeň církve je nutné přizpůsobit aktuální době.

Druhým dílčím cílem byla jednota křesťanů, kterou měla katolická církev budovat jak s protestanty, tak s východními ortodoxními církvemi.⁴¹⁸

Třetím dílčím cílem Jana XXIII. bylo hledání nových cest misijního působení, které měly za úkol svět oslovit, a tak v budoucnu sjednotit celou lidskou rodinu v Kristu.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Srov. MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil, s. 133.

⁴¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 24, 97, 130nn.

⁴¹⁹ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24nn, 113nn.

Na výše uvedená kritéria navázal i papež Pavel VI, který po smrti svého předchůdce ohlásil pokračování koncilu. Koncil vedl prakticky po stejné linii jako Jan XXIII. a tím dodržel i stanovená základní a dílčí kritéria, která tak můžeme pokládat za základ pro fázi kriteriologie.⁴²⁰

Jan XXIII. si jistě byl plně vědom, že naplnění cílů Druhého vatikánského koncilu není otázkou krátkého časového horizontu. Zřejmě proto vyslovil myšlenku svolat koncil, která nebyla jen výsledkem momentálního vnuknutí Ducha svatého, ale i mnoha rozhovorů se svým sekretářem, kardinálem Tardinim.⁴²¹

Následovala nutnost vypracovat ucelenější a krátkodobější i dlouhodobější strategii, která by umožňovala popsaná kritéria naplňovat a církvi posloužila jako určité vodítko pro jednání v daném místě a čase. Což vyžadovalo nejen znalost prostředí, kde církve působila, ale i schopnost pohybovat se v něm. Církev tak byla nucena změnit i pohled na sebe samu a roli jednotlivých stavů a jejich postoje vůči světu. Projevila vůli ke změnám v sebepojetí a otevřenost ke světu už na Druhém vatikánském koncilu?

- Církev jako společenství Božího lidu. Už na koncilu církve začala sebe samu reflektovat jako společenství Božího lidu, kdy jednotlivé služby vychází z rozdílných charismat, navzájem se doplňují, mají tedy stejnou důstojnost i hodnotu⁴²² Což znamená, že odpovědnost za církve, její život i působení v místě a čase, mají všichni bez rozdílu. Uvedené pojetí pak má církvi posloužit jako platforma pro vytváření zejména dlouhodobějších pastorálních strategií a vhodně je kombinovat s krátkodobými plány.⁴²³

- Posílení pravomocí místních církví. Navzdory obavám konzervativního křídla ze ztráty jednoty místních církví s církvi univerzální a ztráty autority papeže, biskupa, kněze ve farnosti,⁴²⁴ nechyběl na koncilu svátostný rozměr církve, který zdůrazňuje, že její hierarchické členění je pouze nástrojem a prostředkem ke sjednocení církve jako Božího lidu.⁴²⁵ Jednota církve tak má být realizována jako jednota v mnohosti. Mnohost představují právě místní církve a jejich pravomoci ve způsobu realizace vlastního poslání zejména ve světě.

⁴²⁰ Srov. PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 34, 58.

⁴²¹ Srov. Tamtéž, s. 31-32.

⁴²² Srov. LG 9, 13

⁴²³ Srov. OPATRNÝ, M. *Pracovní metody duchovní služby*, s. 118nn.

⁴²⁴ Srov. JIRKOVSKÝ, A. *Opozice proti Lumen gentium. Druhá část reakce na článek Lumen gentium versus Pastor Aeternus?*. Dostupné na WWW: <https://www.christnet.eu/clanky/2680/opozice_proti_lumen_gentium.url>; srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 235.

⁴²⁵ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 236-242.

- Sebepojetí jednotlivých stavů dle Druhého vatikánského koncilu.

Papež. V pojetí Druhého vatikánského koncilu papež má větší charisma řídit církve, ale sám o sobě zůstává biskupem, proto je jen uváděn do úřadu a nepřijímá speciální papežské svěcení.⁴²⁶ U koncilních papežů můžeme navíc pozorovat otevřenost vůči necírkevnímu prostředí a snahu jasně dát najevo, že problémy dobového světa vidí a vědí o nich.⁴²⁷

Papež Jan XXIII. projevil otevřenost už při odeslání dotazníků biskupům jednotlivých diecézí a vyšším představeným řeholí už v přípravné fázi Druhého vatikánského koncilu. Cílem dotazníků bylo celoplošné zmapování aktuální situace místních církví, včetně jejich postavení ve společnosti. Biskupové a představení řeholí tak dostali možnost vyjádřit se k podmínkám církve ve svých působistích, která důvěrně znali, nebo se tato znalost alespoň předpokládala a očekávala.⁴²⁸

V otevřenosti vůči prostředí mimo církve pokračoval i papež Pavel VI. Nejvýraznější jsou v této oblasti jeho cesty. V době Druhého vatikánského koncilu navštívil několik kontinentů, což byla do té doby věc nevídaná. Navštívil Jeruzalém, Indii a také sídlo OSN.

Pavel VI. ve svém projevu v sídle OSN prokázal otevřenost církve vůči světu a znalost palčivých otázek své doby. Církve představil především jako služebnici, která chce sloužit všem nestranně a nechce se spojovat nebo dokonce soupeřit s politickou a světskou mocí. Následně vyjádřil solidaritu s chudými a trpícími, jejichž důstojnost je narušována. Vyslovil touhu po míru, projevil soucit s oběťmi válek a vyřkl naději, že OSN bude nadále pokračovat v budování pokoje a míru mezi lidmi v průběhu lidských dějin. Vyzdvihl přínos OSN na poli mezinárodní spolupráce, včetně pokojného řešení konfliktů cestou diplomatických rozhovorů, vyjednávání.⁴²⁹ Hovořil také o nutnosti zajistit důstojný život každému člověku a snažit se zajistit dostatek potravin a základních potřeb pro všechny, nikoliv přijímat jako výlučné řešení regulace populace formou prostředků, které zabraňují početí.⁴³⁰

Papež Pavel VI. tak projevil i vůli s tématy pracovat a zakomponovat je i do pastoračního působení církve zejména ve světě. Což otevřeně vyjádřil ve své encyklice *Ecclesiam suam*, která dobové naléhavé otázky a postoje církve k nim odráží.⁴³¹

⁴²⁶ Srov. Tamtéž, s. 235.

⁴²⁷ Srov. MÁDR, O. JAN XXIII. zahajuje koncil, s. 133.

⁴²⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 71nn; srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 141.

⁴²⁹ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 293-296.

⁴³⁰ Srov. Tamtéž, s. 296.

⁴³¹ Srov. Pavel VI. *Ecclesiam suam*. Dostupné na WWW: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/ecclesiam-suam>>.

Existence palčivých témat a práce s nimi je však dlouhodobější záležitostí. Postoj i přístup Jana XXIII., Pavla VI. i koncilních otců tak lze považovat za položení základu budování dlouhodobějších pastoračních plánů a hledání cest k jejich realizaci do budoucna.

Biskupové. Druhý vatikánský koncil kladl důraz na kolegiální biskupů a jejich jednotu jako sbor.

Biskupové však mají ve skutečnosti zachovávat jednotu s papežem, což znamená, že v diecézi, kterou mají na starosti, tlumočí postoje papeže k nejrůznějším tématům způsobem, který je srozumitelný a přijatelný pro místní církve a pokud možno i společnost, kde působí. Národní biskupské konference, které jsou kolegiem biskupů na místní úrovni, se zabývají otázkami, jež se týkají života partikulární církve v kontextu situace příslušné země.⁴³²

Jak uvedl Jan XXIII., církve nehodlá problémy světa řešit, ale pouze nabízet svůj postoj.⁴³³ Úkolem národních biskupských konferencí a jednotlivých diecézních biskupů by tak mělo být vypracovávání nejrůznějších dokumentů, kde se postoje církve k jednotlivým problémům odráží, a také příslušných směrnic, které mají posloužit jako vodítko k vytváření dlouhodobého a přitom co nejúčinnějšího pastoračního plánu.⁴³⁴

Kněží. Ve farnosti zpřítomňují diecézního biskupa. Což z hlediska vytváření pastoračního plánu znamená, že přijímají směrnice a rozhodnutí národní biskupské konference, svého biskupa a uvádí je do praxe, zde vytváření pastoračního plánu ve své farnosti.⁴³⁵

Laici. Druhý vatikánský koncil laikům věnoval velkou pozornost a vyzdvihoval jejich důstojnost, zdůrazňuje jejich důležitou roli jak uvnitř církve, tak mimo ni. Což je na první pohled paradoxní vzhledem ke skutečnosti, že laici zpočátku nebyli na koncilu přítomni vůbec, ani jako pozorovatelé.⁴³⁶ Koncilní otcové však ve skutečnosti vůbec nemuseli vnímat laiky negativně, jen se mohli držet zažitého modelu, že biskupové vyjadřují hlas celého Božího lidu.⁴³⁷ Otto Hermann Pesch v souvislosti s předkoncilním postavením laiků v církvi hovoří o špatném svědomí církve, které se snažila na Druhém vatikánském koncilu kompenzovat tím, že z nich nakonec učinila „hýčkané děti koncilního pojetí církve.“⁴³⁸

V koncilních dokumentech jsou proto laici vyzdvihováni v souvislosti se všeobecným kněžstvím a jako klíčoví pro působení církve zejména ve světě, neboť lépe než kněží a

⁴³² Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 252-255.

⁴³³ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 226.

⁴³⁴ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 252-255.

⁴³⁵ Srov. LG 23, 28

⁴³⁶ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 306-307; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 21-23.

⁴³⁷ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 199; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 21-23.

⁴³⁸ PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 199.

řeholníci znají mimocírkevní prostředí. Laik je tak nahlížen především jako misionář, apoštol, v prostředí, kde se kněz běžně a za normálních okolností nevyskytuje a blízký spolupracovník kněze, jemuž poskytuje vhled do světského života.⁴³⁹ Laik se tak stává mostem mezi hierarchickou částí církve a světem.⁴⁴⁰

Z hlediska utváření dlouhodobějších pastoračních plánů lze tedy říci, že laici mají mít důležitý poradní hlas a aktivně se podílet na jejich spoluvytváření.⁴⁴¹ Aktivní účast laika na pastoračním plánu má tak dle koncilních dokumentů probíhat spíše tím způsobem, že knězi dává zpětnou vazbu, seznamuje jej se svojí bezprostřední zkušeností s životem nejen z víry ve světě.⁴⁴² Kněz pak následně poznatky, shromážděné od laiků, by měl předávat dál, až by se v rámci hierarchie dostali k diecéznímu biskupovi a národní biskupské konferenci. Následovat by měl dlouhodobější pastorační plán, který vychází z reflexe pastorační praxe v daném místě a čase. Do něj by se měla promítnout kritéria a návrh nové praxe, která příslušnému místu i času odpovídají a jsou pro ně adekvátní.

⁴³⁹ Srov. LG 30-38

⁴⁴⁰ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 95, 307; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 223.

⁴⁴¹ Srov. LG 30-38

⁴⁴² Srov. LG 37

3. Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v českých zemích v době komunismu

V předchozí kapitole jsme se zabývali vlivem Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu obecně, bez vazeb na konkrétní místo.

Souhrnně lze říci, že zčásti koncil navázal na procesy, které v církvi i mimo ni probíhaly, dal jim formu a oficiální rámec, zejména v oblasti liturgie. Církev se zde otevřela světu ve smyslu respektování jeho autonomie a přijala ji jako inspiraci pro hlásání evangelia. Zároveň ji koncil nasměroval k neustálému a intenzivnímu hledání nových, účinnějších nástrojů pro kvalitní čtení znamení času a realizaci *aggiornamenta*, jimiž jsme shledali vytvoření metod pastorální teologie i pastorační práce, které se jistě neustále vyvíjí.

Nyní se zamyslíme nad Druhým vatikánským koncilem a jeho vlivem na postoj i přístup církve ke světu v českých zemích. Zvolili jsme dobu komunismu, kdy církev byla systematicky ze společnosti vytlačována.

Ani zde se nám nejedná o historicko-sociologickou sondu do života církve v konkrétní etapě dějin. Spíše se snažíme o teologickou interpretaci dějin místní církve. Samotné dějiny církve v českých zemích pro nás mají velkou hodnotu, protože se v nich odráží vliv prostředí, kde církev působila a na něž sama reagovala. Naše teologická interpretace dějin je tak založena na čtení znamení času, kdy si církev uvědomovala palčivé problémy prostředí, které ji formovalo a na *aggiornamentu*, jež spočívalo ve způsobu, jak na životní podmínky reagovala.

Nejdříve se proto budeme zabývat celkovou situací církve v českých zemích. Pokusíme se odpovědět na otázku, co pojem svět v době komunismu obsahoval a jaká byla na něj odezva církve.

Poté přejdeme k Druhému vatikánskému koncilu a českým zemím. Vzhledem k nestandardní situaci církve v našich zemích oproti církvím v Západní Evropě a USA, se budeme zabývat otázkou, zda koncil situaci církve v českých zemích a její postoj a přístup ke světu ovlivnil nebo jen oficiálně potvrdil již probíhající procesy.

3.1. Svět jako prostředí odlišné od církve

Co si představit pod pojmem svět v českých zemích během komunismu?

Autoři, kteří se problematikou života církve během této etapy zabývají, za svět shodně považují komunistický režim, který náboženský život cíleně a systematicky vytěsňoval na okraj společnosti a církev se tímto snažil nakonec zlikvidovat.

V zásadě staví do kontrastu až opozice oficiální společenské zřízení a postavení církve v něm.⁴⁴³

Svět tak představuje stát, který se staví vůči církvi odmítavě až nepřátelsky a ona na něj reaguje. Proto se nejdříve budeme zabývat vztahem církve a státu.

3.1.1. Vztah církve a státu

Ucelenější a systematické zmapování přístupu státu vůči církvi nám z novějších prací nabízí hlavně monografie *Katolická církev v Československu 1945-1989*.⁴⁴⁴

Nejdříve nám předkládá celoplošná opatření státu vůči církvi jako celku a poté se zaměřuje na následky represí pro jednotlivé stavy a neopomíjí ani dopad na spiritualitu a mentalitu věřících.⁴⁴⁵

Nevyhýbá se ani reakci církve na podmínky, v nichž existovala.

Na základě odezvy na státní zřízení hovoří o církvi oficiální a skryté. Jako samostatnou skupinu autoři přidávají církev exilovou, která působila v zahraničí, a tvořili ji krajané, kteří po emigraci žili v západních zemích, ale udržovali kontakt s církvi ve své původní vlasti.⁴⁴⁶

Karel Skalický člení církev do několika skupin. Základním východiskem je různorodá odezva na postoj a represivní jednání státu.⁴⁴⁷

První z nich tvoří skupina církve kolaborující. Tvořili ji kněží sdružení v organizacích *Mírového hnutí katolického duchovenstva*, později *Pacem in Terris*.⁴⁴⁸ Našli se mezi nimi jak

⁴⁴³ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále 1. Církev zkoušená: 1945 - začátek 1950*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004; srov. ⁴⁴³ VAŠKO, V. *Dům na skále 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále 3. Církev vězněná: 1950 – 1960*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Nakladatelství Poznání, 2008; srov. MÁDR, O. Jak církev neumírá. K teologii ohrožené církve. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2012-1/Jak-cirkev-neumira-K-teologii-ohrozene-cirkev.html>>.

⁴⁴⁴ BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013.

⁴⁴⁵ Srov. Tamtéž.

⁴⁴⁶ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-245, s. 239-245.

⁴⁴⁷ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 29-37.

⁴⁴⁸ Srov. VLČEK, V. Služebníci nevěrní. *Teologické texty*, 2003, roč 14, č. 2, s. 61-63.

aktivní spolupracovníci StB,⁴⁴⁹ tak pasivní členové, kteří do těchto organizací vstoupili jen proto, aby získali státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti a zajistili veřejné, byť velmi omezené, působení církve ve společnosti.⁴⁵⁰ Přístup kolaborující církve bychom mohli jednoznačně označit jako přijímající: s režimem se ať už niterně či jen formálně ztotožňovala.

Druhou skupinu tvoří církve koexistující. Duchovní se ocitali mezi mlýnskými kameny. Církev se snažili udržet při životě pokud možno bez konfliktu ve svém vlastním svědomí.⁴⁵¹ V praxi to znamenalo, že navenek se příliš neprojevovali. Režimu nekladli odpor, ale také s ním aktivně nespolečovali. Svoji víru žili v mezích, které jim společenské zřízení umožňovalo.⁴⁵² Vedle respektujícího přístupu se zde mohl projevit postoj sebekritický: zejména duchovní z koexistující skupiny církví mohli balancovat na hraně s církví kolaborující a zároveň si vyčítat nízkou míru statečnosti v hájení a šíření víry v nepřátelském prostředí.

Třetí skupina je označována jako církve pasivní rezistence. Církev neodporovala viditelně. Nařízení a zákony však ve skutečnosti ignorovala. Nebylo výjimkou, že duchovní navenek pouze vysluhovali bohoslužby, na veřejnosti nevystupovali protirežimně, ale zapojovali se i do aktivit skryté a podzemní církve.⁴⁵³ Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že společenské zřízení respektovali. Pokud se podíleli i na aktivitách skryté a podzemní církve, kdy sloužili jako distribuční kanály koncilních dokumentů a jiných materiálů od církve exilové pro církve místní, lze hovořit už o pasivní až nenásilné rezistenci. Doručováním informací zejména ze svobodného světa mohli zároveň inspirovat či povzbudit nejednoho křesťana, který se, byť jen svým podpisem, aktivně zapojil do Charty 77 nebo dalších petic.

Čtvrtou skupinu tvoří církve kontestující. Proti komunistickému režimu protestovala a vystupovala otevřeně, veřejně jej usvědčovala z pokrytectví a licoměrnosti, protože režim navenek hlásal svobodu a demokracii, ale věřící ve skutečnosti pod nejrůznějšími záminkami diskriminoval.⁴⁵⁴ Kontestující církve vykazovala jednoznačně napomínající přístup,

⁴⁴⁹ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 140; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 102-112.

⁴⁵⁰ Srov. PETRÁČEK, T. Několik poznámek k problematice kněží a totalitní státní moci v historickém kontextu. *Salve*, číslo 1, 2011, s. 10nn.

⁴⁵¹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, s. 31.

⁴⁵² Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 212, 239-240, 259-260.

⁴⁵³ Srov. Tamtéž, s. 241-259-260, 324; srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 171.

⁴⁵⁴ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 241-259-260.

upozorňovala na nedostatky světa, v čem se odchyloval od křesťanských hodnot, byť hlásal opak.⁴⁵⁵

Jiří Skoblík, který se zaměřuje hlavně na působení a postoj kněží, tuto Skalického klasifikaci nijak nepopírá, připojuje ale další skupinu, a to nekompromitované loajálnosti, která se navenek mohla jevit jako nesamostatná, bez vlastní iniciativy, ale ve skutečnosti se mohlo jednat o připravenost k aktivní službě v omezených podmínkách.⁴⁵⁶ Tahle pátá skupina v podstatě koresponduje s církví koexistující.

Aniž bychom popírali výše popsané postoje církve vůči společenskému zřízení, vnímáme rozdíly mezi církví skrytou a podzemní. Skrytá církev vyvíjela i aktivity mimo bohoslužby v kostele, které jako jediné byly státem povoleny a tolerovány, pouze se odehrávaly ve skrytosti. Nejčastější podobou byly katecheze pro děti i dospělé, modlitební setkání, tajné studium teologie či bytové semináře.⁴⁵⁷ Podstatná ale byla zachovávaná jednota s Římem.⁴⁵⁸ Podzemní církev na rozdíl od skryté, se s pokyny římské kurie a autoritou papeže ne vždy shodovala. Vytvářela si i vlastní struktury a v některých oblastech i svá pravidla. Kněžská svěcení udělovala například i ženám nebo ženatým mužům, světila i vlastní biskupy.⁴⁵⁹

Jestliže se budeme přidržovat popsaného členění reakce církve na svět, jak je souhrnně uvádíme výše, nakolik lze hovořit o jejím odlišném přístupu od zcela diametrálního prostředí, které představoval stát?

Je patrné, že odezva na nepřátelské společenské zřízení nebylo jednotné a utvářelo i nejednotu uvnitř církve samotné.

Skupiny církve oficiální, všechny bez rozdílu, a také exilová, zachovávaly jednotu s Římem co do dodržování struktur a právních předpisů, stanovených kanonickým právem, nakolik jí to stát umožňoval.

Církev podzemní si vytvářela své vlastní postupy a předpisy, které se s Vatikánem ne vždy slučovaly. Navzdory snahám budovat struktury pro fungování církve v totalitě se tak projevovala jako mentálně odlišné prostředí nejen vůči společenskému zřízení, ale i ostatním skupinám církve.

Církev kolaborující, koexistující a také do značné míry nekompromitující loajálnosti vzhledem k režimu, alespoň na první pohled, působily jako spřízněné se státem, a jejich

⁴⁵⁵ Srov. SKOBLÍK, J. Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe), s. 51. In (ed). NOVOTNÝ, V. *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 47-72.

⁴⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 54.

⁴⁵⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-244; srov. MUCHOVÁ, M. et al. *Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny*, s. 77-78.

⁴⁵⁸ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-245, 259nn.

⁴⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 239-245.

jediným odlišným znakem byly náboženské obřady, které probíhaly v kostelích a stát je formálně toleroval. Odlišovaly se však co do vnitřní povahy jednání od skupin církve nejen podzemní a exilové, ale i církve pasivní rezistence a kontestující.

Kde hledat příčiny rozdílného přístupu uvnitř církve? Jak jsme uvedli výše, ne jeden kněz, kterého členství v organizaci *Pacem in terris*, řadilo do církve kolaborující s režimem, mohl ve skutečnosti podléhat obavám, aby stát nezakázal činnost církvi úplně a nezrušil tak její oficiální působení do posledku. Stejně pohnutky mohli mít i ti, jejichž přístup odpovídal církvi koexistující.

Nebyla rozdílná reakce církve na komunistický režim i specifickým projevem čtení znamení času, jímž byla otázka náboženské nesvobody a samotné existence církve uprostřed nepřátelského režimu? Nemůžeme zde hledat také naplňování *aggiornamenta*, což v případě církve kolaborující a koexistující znamenalo podvolování se státu, aby zajistily alespoň její minimální existenci a působení, a v případě církve pasivní rezistence a především kontestující snahu více či méně aktivním způsobem zajistit církvi plnohodnotné fungování ve společnosti?

3.1.2.1. Realizace jednotlivých oblastí života církve

Výše jsme si ukázali, jak církev reagovala na komunistický režim obecněji, s použitím typologie především Karla Skalického a také Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše.

Různé přístupy církve ke společenskému zřízení, které jí vůbec nebylo nakloněno, jsme vyhodnotili jako reakce na podmínky, v nichž církev existovala, jako výsledek čtení znamení času a způsob naplňování *aggiornamenta*.

Nyní se nabízí otázka, jak církev naplňovala jednotlivé oblasti svého života v podmínkách totalitního státu, který jí vůbec nebyl nakloněný?

Stanislav Balík a Jiří Hanuš hovoří zejména o vývoji vztahu církve a státu, proměně životních podmínek a reakce na ně z hlediska jednotlivých stavů uprostřed církve a také mentality věřících i společnosti.⁴⁶⁰ Helena Havlíčková a Drahomíra Venkrbcová, jejichž práce jsou založeny na svědectví pamětníků, spíše mapují životní styl a postavení křesťanských rodin, kde do popředí vystupují výuka náboženství a vzdělávání, různá modlitební setkání i společenství.⁴⁶¹ Svědectví politických vězňů nebo jejich blízkých se zaměřuje spíše na církev jako společenství, ekumenu a především na liturgii.⁴⁶²

⁴⁶⁰ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 15-212.

⁴⁶¹ Srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Nakladatelství Poznání, 2008; srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra pastorální a spirituální teologie. Vedoucí práce M. Altrichter.

⁴⁶² Srov. Osobní svědectví Michaely Freiové, dcery Josefa Myslivce, ze dne 13. 12. 2015.

V předchozích podkapitolách jsme nastínili nejprve společenské zřízení a jeho postoj k církvi a náboženskému životu obecně z hlediska ideového, jako myšlenkový proud. Následně jsme vyjádřili celkové postoje církve.

Nyní se podrobněji zamyslíme, v čem konkrétně stát církev omezoval? Jak se tato omezení projevovala v životě církve, jejích jednotlivých oblastech? Jak na tyto represe církev reagovala a jednotlivé oblasti svého působení realizovala?

Dozor státu nad církvemi. Zásadní byla kontrola církve ze strany státu, jejímž jádrem bylo nerespektování církevního práva a plné podřízení církve státnímu zákonodárství. Což znamenalo i odloučení církve od Říma a její vyjmutí z jurisdikce papeže.⁴⁶³

Na tomto místě pokládáme za stěžejní uvést, že stát nerespektoval ani náboženský život a víru věřících a dokonce je za ně diskriminoval. Kláštery byly rušeny, řeholní komunity rozpouštěny a jejich obyvatelé internováni nebo vězněni, popřípadě vystěhováni často do pohraničí, kde byli zařazováni do výrobního procesu jako dělníci.⁴⁶⁴ Diskriminace se nevyhnula ani laikům. Nevztahovala jen na jednotlivce, ale celé rodiny. Děti často neměly přístup ke vzdělání a zaměstnání, které odpovídalo jejich schopnostem.⁴⁶⁵ Diskriminace a potlačování náboženského života v českých zemích trvalo prakticky až do listopadu 1989.

Výše popsané restriktce lze považovat za praktické uplatňování ideologie režimu, který byl oficiálním státním zřízením, v celoplošném, tedy obecném měřítku. Nyní se proto zamyslíme, co to znamenalo pro jednotlivé oblasti života církve?

Církevní tajemníci. Funkci církevních tajemníků stát zřídil v podstatě jako vrcholný kontrolní orgán. V zásadě se jednalo o úředníky hlavně okresních národních výborů, kteří v rámci okresu kontrolovali církevní a náboženský život.⁴⁶⁶

V součinnosti s církevními tajemníky stát ovlivňoval například obsazování farností kněžími a celkově průběžně mapoval jejich činnost a zejména aktivitu ve farnostech. Pokud kněz aktivně působil ve farnostech, například při práci s mládeží a byl u svých farníků velmi oblíben, velice rychle jej přeložili jinam. Pokud ve své činnosti nepolevil ani na ostatních místech, kam byl často překládán, důsledkem bývalo i odebrání státního souhlasu k výkonu duchovní služby. Ten býval odebrán za více či méně otevřený odpor vůči režimu.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 18-23.

⁴⁶⁴ Srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 117-134.

⁴⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 212-213.

⁴⁶⁶ Srov. Ohlédnutí: Libor Staněk o práci okresních církevních tajemníků. Dostupné na WWW: <<https://www.ustrcr.cz/ohlédnutí-libor-stanek-o-cinnosti-okresnich-cirkevnych-tajemniku/>>.

⁴⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 26-34.

Prorežimní organizace kněží. Prostřednictvím prorežimních organizací stát navenek demonstroval, že církev a náboženské cítění či potřeby svých obyvatel respektuje. Církev existovat a působit teoreticky mohla. Podmínkou však byl slib věrnosti republice, který měli složit biskupové i kněží a tím oficiálně stvrdit svoji loajalitu se státem a tudíž i režimem.

Známkou loajality bylo i členství v organizacích *Mírové hnutí katolického duchovenstva* a nastupující organizace *Pacem in terris*.⁴⁶⁸

Výsledkem bylo určité napětí v rámci církve. Kněží, kteří patřili do uvedených organizací, zejména v padesátých letech, nebyli pro své spolubratry ani řadové věřící důvěryhodní. Nejedem katolík se odmítal u kněze, o němž věděl, že patří do kolaborující organizace, zpovídat. Docházelo i k situacím, kdy prorežimního kněze věřící odmítali pustit do kostela.⁴⁶⁹ Přestože konkrétní duchovní mohl být pouze pasivní člen organizace, aby mohl aspoň nějakým způsobem realizovat poslání svoje i církve.

Cenzura a kontrola tisku. Stát kontroloval a omezoval i vydávání náboženských, především katolických, tiskovin, což nejčastěji zdůvodňoval například sníženými přídělými papíru či nedostatkem finančních prostředků.⁴⁷⁰

Oficiálně vycházela pouze periodika, která nebyla v rozporu s režimem.⁴⁷¹ *Katolické noviny* vycházely jednou týdně, zájemci si je mohli koupit v neděli v kostele, nebyly však k dostání v celoplošném měřítku, například v novinových stáncích.⁴⁷² Časopis *Duchovní pastýř* byl periodikem organizace *Mírové hnutí katolického duchovenstva* a později *Pacem in terris*, a vycházel jako týdeník, určený pro kněze.⁴⁷³

Původně křesťanská nakladatelství jako například Vyšehrad chtělo vydávat kvalitní křesťanskou literaturu i po roce 1948. Spadalo však, stejně jako všechna ostatní, pod Ministerstvo kultury, které muselo konkrétní dílo nejdříve schválit a teprve pak mohlo vyjít.⁴⁷⁴

Katoličtí autoři i jejich díla se dostávali na index.⁴⁷⁵ Začátkem padesátých let byli hromadně zatýkáni a odsuzováni za velezradu. Nejčastějším důvodem zatčení a věznění bylo

⁴⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 34-35.

⁴⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 143nn.

⁴⁷⁰ Srov. VAŠKO, V. *Neumlčená I. Kronika katolické církve v Československu po 2. světové válce*, s. 189; srov. NOVOTNÝ, V. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných. Stav české katolické teologie v letech 1949-1950. *Studia Theologica*, roč. 10, číslo 3, 2008, s. 50-51.

⁴⁷¹ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 87.

⁴⁷² Srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen konzils durch die tschechische Kirche im spiegel von 31 qualitativen interview mit zeitzeugen*, s. 21.

⁴⁷³ Srov. Tamtéž.

⁴⁷⁴ Autor neuveden. Z publikace 70 let nakladatelství Vyšehrad In *Týdeník knihy*, 2014, roč. neuveden, č. 17, s. 14. Dostupné na WWW: < <http://www.ivysehrad.cz/aktuality/serial-k-80-vyro-zalozeni-nakladatelstvi-vysehrad-se-sout-o-krasne-knihy/>>.

⁴⁷⁵ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 196-201.

rozvracení lidově-demokratického zřízení,⁴⁷⁶ jehož důsledkem byla ztráta čestných práv občanských. Kromě toho, že odsouzený, zde spisovatel, nemohl publikovat a působit ve veřejné sféře, po propuštění býval zařazený do dělnické profese.⁴⁷⁷

V rozhlase a televizi neměla církev prostor ve formě vlastních pořadů vůbec.⁴⁷⁸

Odezvou na represe v oblasti publikační činnosti byl samizdat, který spočíval ve vytváření vlastních textů nebo opisu a shánění děl i zakázaných autorů. Nejčastějšími distributory byli lidé, kteří měli kontakty v zahraničí, a zapojeni byli také naši emigranti. Exulanti také zprostředkovávali informace o aktuálním dění ve světové církvi ze svobodného světa.⁴⁷⁹

- Vzdělávání kněží, řeholníků i laiků. Komunistický stát zasahoval i do vzdělávání a formace budoucích kněží.⁴⁸⁰ V čem restrikce státu spočívaly?

Režim nejdříve usiloval o ideologickou výchovu studentů i vyučujících teologických fakult a řádových učilišť. Zaváděl výuku společenských věd v duchu marxistické ideologie. Čemuž se většina vzdělávacích institucí, zaměřených na duchovní i intelektuální formaci adeptů na kněžské povolání bránila.⁴⁸¹

Stát zasahoval do výběru studentů i vyučujících, podmínkou byla jejich loajalita s režimem. Omezoval počet seminaristů, zcela vědomě a záměrně snižoval úroveň výuky.⁴⁸² Řádová učiliště zrušil úplně, teologické fakulty vyňal ze svazku univerzit, ponechal jen jednu pobočku v Litoměřicích, která sloužila pro celou republiku.

⁴⁷⁶ Srov. 70. výročí nakladatelství Vyšehrad 7. Května – 1. Června. Seminář v Zrcadlové kapli 7. 5. v 17 hodin. Dostupné na WWW: <www.nkp.cz/vystavy/2004/vysehrad/vysehrad.htm>; srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 76-175, 193nn.

⁴⁷⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 39-40, 115-127, 156-176, 194-213; srov. NS RČS 1948-1954 In *Společná česko-slovenská parlamentní knihovna*. Dostupné na WWW: <https://psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm> .

⁴⁷⁸ Srov. *Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve*. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>; srov. *Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Augustinem Navrátilem*. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>> .

⁴⁷⁹ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 263-265; srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen konzils durch die tschechische Kirche im spiegel von 31 qualitativen interview mit zeitzeugen*, s. 48-66.

⁴⁸⁰ Srov. JANDOUREK, J. Studium na bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. Osobní zkušenost z let pozdní „normalizace“. *Soudobé dějiny*, 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 439-448. Dostupné na WWW: <<https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2007/02/09.pdf>> .

⁴⁸¹ Srov. NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, s. 67-76.

⁴⁸² Srov. SKOBLÍK, J. Česká eklesiologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe), s. 57.

Vzdělávání laiků legitimní cestou s výjimkou krátkého období Pražského jara, kdy byla na pár let obnovena teologická fakulta v Olomouci, byť jen jako pobočka fakulty v Litoměřicích v rámci Karlovy Univerzity,⁴⁸³ nebylo možné také.

Vyučující i studenti, kteří se odmítali novým podmínkám přizpůsobit a dokonce upozorňovali na porušení církevního práva i jednoty se Svatým stolcem v Římě, byli vylučováni a zatýkáni.⁴⁸⁴

Reakcí církve byl otevřený nesouhlas ze strany biskupů a papeže.⁴⁸⁵

Studium teologie, jehož se účastnili zejména řeholníci a byli do něj zařazeni i zájemci z řad laiků, se přesunulo do podzemí. Probíhalo formou tajných seminářů v soukromých bytech. Lektory a organizátory byli vyučující, kteří si v nejednom případě prošli komunistickým vězením a po návratu nesměli působit v akademické sféře. Patřili mezi ně například Oto Mádr, Josef Zvěřina, kteří formou samizdatu vytvářeli i potřebné studijní materiály.⁴⁸⁶ Existovalo několik skupin, které z bezpečnostních důvodů o sobě navzájem nevěděly, a místa jednotlivých setkání se pokaždé měnila.⁴⁸⁷

- Výuka náboženství. Náboženské vzdělávání velmi úzce souviselo s diskriminací v případě, že rodiče přihlásili své děti do náboženství zcela veřejně. Pokud rodiče nechtěli svým dětem zavřít cestu k přiměřenému vzdělání a pozdějšímu zaměstnání, přestali je na výuku náboženství do škol posílat. Režim tak využil možnosti zrušit výuku náboženství pro nedostatek zájmu zcela legitimně.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Srov. POJSL, M. Obnova Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci a vliv II. vatikánského koncilu na teologické vzdělání. In (ed.) HANUŠ, J. *Historické, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: CDK, 2003, s. 140, 142; srov. POJSL, M. Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v letech 1968-1974. In *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v letech 1990-2010. Sborník. 20 let od jejího obnovení*. 1. vyd. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad se sídlem na Velehradě, s. 38-42; srov. *Diář č. 2 (od 1.1.1970 do 26.11.1970)*. Zemský archiv Opava, pracoviště v Olomouci, karton č. 8 – CMBF.

⁴⁸⁴ Srov. NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*, s. 84nn.

⁴⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 115-133.

⁴⁸⁶ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-244; srov. MUCHOVÁ, M. et al. Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 77-78; srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2013, s. 394-397; srov. OPATRNÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 167-168; srov. SRHOLEC, A. *Spomienka na Myslivca* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 28. července 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále III. Církev vězněná*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 197.

⁴⁸⁷ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 394-397; srov. SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel: tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990*. Bakalářská práce, 2003. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce M. Ryšková; srov. VENKRBCOVÁ, V. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 51, 52-53, 60-62.

⁴⁸⁸ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 218-220.

I výuka náboženství se proto přesunula do soukromí.⁴⁸⁹ Zpravidla se scházely spřátelené rodiny, které se věnovaly katechezím dětí, včetně tvorby učebnic a dalších pomůcek, protože materiály u nás legální cestou nebyly dostupné.⁴⁹⁰

Tyto rodiny pro děti organizovaly také různé tábory, zpravidla pod rouškou turistického kroužku nebo v podobě utajované chaloupky. Součástí těchto aktivit byla také duchovní formace dětí a katecheze.⁴⁹¹

- Modlitební společenství. Setkávání probíhala neveřejně, podobným způsobem jako u teologického vzdělávání a výuka náboženství. Existovala společenství zaměřená nejen na modlitbu, ale také i specificky na četbu Písma, kdy se rozjímaly a vykládaly starozákonní i novozákonní biblické texty.⁴⁹²

Samotná modlitební společenství se zaměřovala na modlitbu všeobecně nebo tematicky, například na modlitbu růžence či chval v duchu Taizé.⁴⁹³

Tajná společenství také plnila funkci výchovnou. Zejména ta, která byla zaměřená i na práci s dětmi a mládeží. Rodiče a jejich přátelé, kteří sdíleli stejné hodnoty, neslučitelné s komunistickým režimem a marxistickou ideologií, vštěpovali svým potomkům i ostatním dětem a mladým křesťanskou víru a tomu odpovídající životní styl.⁴⁹⁴

- Liturgie. Veřejný náboženský život byl zatlačen do kostelů. Liturgie tak byla jediná oblast, která mohla probíhat veřejně.⁴⁹⁵ Věřící tímto byli oficiálně odkázáni na biblická čtení při liturgii, společné modlitby v rámci bohoslužby a homilii, která jim ozřejmila význam biblických čtení. Homilie v rámci liturgie tak byla prakticky jediná cesta k veřejnému a celoplošnému vzdělávání ve víře. Což jako nástroj katecheze doporučoval zejména kardinál František Tomášek.⁴⁹⁶

⁴⁸⁹ Srov. DVOŘÁK, D. Memoáry. Nezávislé náboženské vzdělávání za „normalizace“. Několik osobních příkladů. *Soudobé dějiny*, 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 449-470. Dostupné na WWW: <<https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2007/02/09.pdf>>.

⁴⁹⁰ Srov. Drahomíra VENKRBCOVÁ. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 60, srov. Helena HAVLÍČKOVÁ. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 262-263.

⁴⁹¹ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 37, 60, 62, 75-76; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 264.

⁴⁹² Srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 166; srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 60-62.

⁴⁹³ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 54, 57.

⁴⁹⁴ Srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 262-263; srov. MUCHOVÁ, M. et al. *Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny*, s. 77-78.

⁴⁹⁵ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-245; srov. MÁDR, O. *Takzvaná podzemní církev*. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>>.

⁴⁹⁶ Srov. AMBROS, P. *Počátky recepce Druhého vatikánského koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic*, s. 254.

- Ekumenismus. Protestantské církve už od začátku 20. století projevovaly ekumenické snahy, o dialog s katolíky. Velkým iniciátorem v českých zemích byl protestantský teolog Josef Lukl Hromádka, který se snažil důkladně poznat římskokatolickou církev, což bylo podle něj základ pro kvalitní rozhovory.⁴⁹⁷ Poznání jiných církví bylo podle něj stěžejní i jak pro poznání vlastní církve, tak vlastního pojetí evangelia.⁴⁹⁸ Josef Lukl Hromádka byl také iniciátorem ekumenických seminářů v Jirchářích.⁴⁹⁹ Samotné semináře měly dvě části: přednášku, po níž následovala diskuse. Účastníci zde reflektovali i aktuální dění ve společnosti. Protože protestantské církve komunistický režim toleroval více, seminářům s nelibostí jen přihlížel, můžeme je pokládat i za poloveřejné.⁵⁰⁰ Ve valné většině byla ekumenismus provozována utajovaně, formou bytových seminářů či jiných podob neveřejného setkávání, které organizovaly katolické rodiny, a kam docházeli i kazatelé a přátelé z protestantských církví.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.; HRADÍLEK, P.; RECHLÍK, K. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 141-145.

⁴⁹⁸ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, 1. vyd. Velehrad-Roma, s.r.o. – Olomouc: Refugium, 2014, s. 79.

⁴⁹⁹ Srov. SLOUK, P. *Wie ain Weg durch den Nebel: Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzil durh die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen Interview mit Zeitzeugen*, s. 186-187; srov. VANÁČ, M. *Křesťanské církve v českých zeních v 60. letech (1960-1968)*. Dostupné na WWW: <www.getsemany.cz/node/318>.

⁵⁰⁰ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 375-376; srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 192nn.

⁵⁰¹ Srov. VENRKBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*, s. 59-60, 75nn.

3.2. Druhý vatikánský koncil a české země

V předchozích podkapitolách jsme rámcově nastínili postoj státu vůči církvi a reakci církve na společenské zřízení. Nejdříve v obecné rovině, poté v jednotlivých oblastech života církve, jak nám je předkládá zejména svědectví pamětníků a další citované práce, které vycházely z kvalitativních i kvantitativních výzkumů.

S výjimkou liturgie, která jako jediná mohla být vysluhována v kostelích, se ostatní sféry církevního života přesunuly do ilegality.

Nyní se zaměříme na Druhý vatikánský koncil a jeho vliv na život církve v českých zemích a její postoj vůči světu.

3.2.1. Přístup státu k Druhému vatikánskému koncilu

V předchozí podkapitole jsme načrtli postoj státu k církvi obecně. Vyjádřili jsme jej jako snahu církev nejdříve vytěsnit na okraj společnosti a v konečném důsledku ji zcela odstranit.

Jaký postoj stát zaujal k samotnému Druhému vatikánskému koncilu? Vykazoval stát tendence zabránit, aby se koncil dostal do povědomí širší veřejnosti? Podával o něm informace pravdivě a nezkresleně?

Samotný koncil se těšil velkému zájmu celosvětové veřejnosti, do určité míry na něj měli přístup i novináři z celého světa.⁵⁰² Proto ani komunistické Československo jej nemohlo ignorovat beze zbytku.

Jaká byla informovanost o koncilu v Českých zemích? Oficiální tisk, určený pro nejširší veřejnost, obsahoval jen velmi stručné zprávy na zadních stranách.⁵⁰³

Co se týče stylu a obsahu státem schválených nebo jím předkládaných informací, byly plně v souladu s marxistickou ideologií.

Organizace *Mírové hnutí katolického duchovenstva* a pozdější *Pacem in Terris*, která představovala kolaborující církev, zdůrazňovala solidaritu církve se zeměmi třetího světa, úsilí o světový mír. Komunismus byl pro toto hnutí partnerem v dialogu, který stejně jako křesťanství, chtěl mír ve světě, a tudíž byl ideologicky nejbližší křesťanství.⁵⁰⁴ Také oficiální státní tisk, zejména Rudé právo, zdůrazňoval úsilí papeže Jana XXIII. o mír ve světě.⁵⁰⁵

⁵⁰² Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24-27, 48-49, 82.

⁵⁰³ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 29; srov. JANOTA, P. *Reakce československého tisku na Druhý vatikánský koncil*, s. 33nn; srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen interview mit Zeitzeugen*, s. 50-52.

⁵⁰⁴ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.; *Katolická církev v Československu 1945-1989* s. 290; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 80nn; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 29. Uvedený postoj nejlépe ilustrují slova ze druhého sjezdu *Pacem in terris*, který se konal ve dnech 8. - 9.

Samotný Druhý vatikánský koncil byl kvůli těmto interpretacím a dezinformacím do určité míry zdiskreditován, protože nemohl být viděn jako celek.⁵⁰⁶

O to větší byl pro věřící přínos exilové církve, která byla s církví v tehdejší Československu v kontaktu a pokud možno průběžně zprostředkovávala objektivní informace jak o samotném průběhu koncilu, tak i překlady koncilních dokumentů, a eliminovala tak negativní působení režimu.⁵⁰⁷

Vzhledem k velmi ztížené dostupnosti informací mimo oficiální zdroje, záleželo na individuálním zájmu o Druhý vatikánský koncil. Kdo chtěl opravdu získat ucelenější přehled o koncilu, cestu si k nim našel. Ať už skrze poslech zahraničního rozhlasu nebo osobní kontakty.⁵⁰⁸

Neméně důležitá byla účast na samotném koncilu. Stát zasahoval do výběru účastníků. Druhého vatikánského koncilu se tak mohli účastnit pouze ti biskupové, které stát vnímal jako nezávadné. Přesto je doprovázela delegace složená z loajálních spolupracovníků režimu, která měla za úkol biskupy sledovat a hlásit prakticky každý jejich pohyb.⁵⁰⁹

V předchozím odstavci jsme nahlíželi účast na koncilu ve smyslu fyzické přítomnosti. Jak to ale bylo s aktivní účastí? Měli otcové možnost na Druhém vatikánském koncilu vystoupit? V jaké míře a rozsahu?

října 1979 v Hradci Králové: „Nástupem papeže Jana XXIII. dostalo sdružení historickou možnost ještě zintenzivnit mírovou práci. Další vnitrocírkevní vývoj a zvláště dokumenty II. vatikána ukazovaly, a to nás velmi potěšilo, že naše úsilí už v minulosti bylo správné a že musíme jen rozhodněji a usilovněji pokračovat v započaté cestě, jak je výstižně vyjádřeno v hesle našeho sdružení ‘sloužit a pomáhat’“ (HENDRICH, J. Druhý sjezd sdružení katolických duchovních PIT. ČSR. In (ed.) ČEJKA, M.; HANUŠ, J. *Křesťané a socialismus. Čítanka textů: 1945-1989. Díl 2.* 1. vyd. Brno: CDK, 2009, s. 132); srov. FIALA, P.; HANUŠ, J. Druhý vatikánský koncil v pohledu marxistických teoretiků. In (ed.) FIALA, P.; HANUŠ, J. *Koncil a česká společnost. Historie, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě.* 1. vyd. Brno: CDK, 2001, s. 83.

⁵⁰⁵ Srov. JANOTA, P. *Reakce československého tisku na Druhý vatikánský koncil, 2007.* České Budějovice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin a patristiky. Diplomová práce. Vedoucí práce R. Malý, s. 33nn.; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, ss. 16-1, 817; srov. HENDRICH, J. Druhý sjezd sdružení katolických duchovních PIT. ČSR, s. 134-135.

⁵⁰⁶ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 290; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 102nn.

⁵⁰⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 241, 287, 294-296; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 62-64; srov. Autor neuveden. Druhý vatikánský sněm – Dokumenty., s. 46; srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 27.

⁵⁰⁸ Srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen interview mit Zeitzeugen*, s. 50-56.

⁵⁰⁹ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 25-50, 54-64; srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 286; srov. Antonín BRADNA. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil, s. 164; srov. SKALICKÝ, K. „II. vatikánský koncil ve vzpomínkách“ In *Zbožní a bezbožní.* ČRo 6. vysíláno dne 25. 11. 2010, délka: 00:29:43. Dostupné na WWW: <<https://media.rozhlas.cz/audio/02774369.mp3>>.

Během prvního zasedání čeští ani slovenští biskupové nevystoupili s žádným příspěvkem. Důvodem mohl být ostych, protože v Římě se ocitli po mnoha letech, nebo skutečnost, že nevěděli, jestli se koncilu budou moci účastnit, a proto nebyli na první zasedání připraveni.⁵¹⁰

Z českých zemí vystoupili na Druhém vatikánském koncilu dva biskupové.

Kardinál Tomášek, jehož projev byl z hlediska režimu vnímán jako nezávadný. Hovořil totiž o neutěšené materiální situaci rodin zejména v rozvojových zemích a apeloval na spolupráci různých organizací napříč národy, které by zejména mladým rodinám poskytovaly úvěry, aby si mohly zajistit vyšší životní úroveň a tím i důstojné podmínky pro další generaci. I když Tomášek hovořil o prodeji, distribuci křesťanských textů, které by zajistily nejen finanční pomoc, ale i duchovní potravu, pro režim byl stěžejní sociální faktor ve formě zlepšení hmotných podmínek.⁵¹¹

Projev kardinála Berana o náboženské svobodě, který dokonce ovlivnil stejnojmennou deklaraci, byl zcela kontrastní.⁵¹²

Beran jako emigrant a představitel exilové církve, velmi jasně a stručně shrnul situaci církve a především věřících v Československu. Upozorňoval na diskriminaci ze strany státu, již se mnozí křesťané chtějí vyhnout, a proto se ne bez konfliktu ve svědomí uchylují k pokrytectví. Neopomenul ani situaci kněží, řeholníků a zasvěcených osob, kterým stát klade překážky už před samotnou realizací jejich povolání a znemožňuje jim jejich vlastní poslání naplňovat. Beranův projev komunistický režim, na rozdíl od Tomáškova, vnímal velmi negativně, ačkoliv byl přednesen zejména formou přání, která vyjadřovala, jak by měl stát k církvi přistupovat. Důvodem byl beze sporu fakt, že Beran otevřeně kritizoval přístup státu ke křesťanům, kteří chtěli svoji víru vyznávat a žít zcela veřejně.⁵¹³

Souhrnně bychom o obou projevech mohli říci, že odrážely pohled na situaci církve jako dvou různých světů. Zatímco Tomáškův projev do značné míry, alespoň na první pohled, reprezentoval církev oficiální uvnitř Československa, Beranův zastupoval hledisko především církve exilové, která se nacházela a působila mimo naše území.

⁵¹⁰ Srov. BALÍK., S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 69.

⁵¹¹ Srov. Tamtéž, s. 67-68.

⁵¹² Srov. Tamtéž, s. 69-70.

⁵¹³ Srov. Tamtéž.

3.2.2. Vliv Druhého vatikánského koncilu na život církve

V předchozí podkapitole jsme v hrubém obrysu načrtli postoj státu k Druhému vatikánskému koncilu.

Reflektovali jsme vliv režimu na informovanost o koncilu a také účast našich biskupů, neboť tyto dvě oblasti ovlivňoval nejvíce. Účast biskupů jsme nahlíželi nejdříve z hlediska možnosti účastnit se samotného Druhého vatikánského koncilu na místě, čím byla podmíněna. Následně jsme si všimli také projevů, které od našich biskupů zazněly, a vyjadřovaly tak jejich aktivní účast. Zabývali jsme se jimi ve světle přístupu komunistického režimu k církvi u nás. Zvolili jsme dva projevy, které považujeme za kontrastní, neboť naše státní zřízení na ně zareagovalo zcela odlišně a jejich podoba navíc reprezentovala dva odlišné typy reakce církve na komunistický režim.

Nyní se budeme zamýšlet nad vlivem Druhého vatikánského koncilu na jednotlivé oblasti života církve u nás. Pokusíme se odpovědět na otázku, zda je koncil ovlivnil a do jaké míry?

Nejdříve proto načtneme milníky, které mohou vykazovat shodné znaky s reformami a závěry Druhého vatikánského koncilu. Podáme jejich velmi stručnou charakteristiku a následně jejich vliv na jednotlivé oblasti života církve.

Poté přistoupíme k odpovědi, zda koncil oficiálně potvrdil a schválil změny, které probíhaly, nebo jestli je naopak inicioval.

Které etapy našich dějin byly klíčové a lze je pokládat za mezníky v životě církve a jejího postoje ke světu?

První republiku, kdy katolická církev v českých zemích procházela krizí, která spočívala ve velkém odlivu věřících občanů, včetně odchodu seminaristů z bohosloví i vysvěcených kněží z kněžské služby.⁵¹⁴

Církev tak už za první republiky musela hledat cesty ke své obnově a nové místo ve společnosti.

Padesátá léta dvacátého století, kdy komunistický režim krátce po svém nástupu zahájil velmi tvrdé represe vůči církvi. Mnozí věřící byli zatčeni, odsouzeni a vězněni často na více než deset let. Svoji víru prožívali ve zcela nestandardním prostředí věznic a ve velmi těžkých

⁵¹⁴ Srov. KADLEC, J. Přehled českých církevních dějin 2. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1987, s. 239nn; srov. ŠMÍDOVÁ, L. Legio Angelica – nástroj disciplinace katolických chlapců. Výchova ke kněžství a k laické misijní činnosti Legio angelica pod vedením P. Methoda K. Klementa, OSB v letech 1927-1937. *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2016, roč. 185, č. 3-4, s. 39.

podmínkách. Což ovlivnilo jejich vnímání církve samotné, světa a inspirovalo k hledání nových cest k naplňování poslání církve uvnitř jí samotné a ve světě.⁵¹⁵

Nelze opomenout ani šedesátá léta, kam spadá samotný Druhý vatikánský koncil a zhruba tři roky po jeho skončení krátké období Pražského jara. Kněžské osobnosti, P. Jiří Reinsberg, P. Josef Zvěřina, P. Antonín Mandl, Anastáz Opasek či Alexandr Heidler, které vzešly z Legio Angelica,⁵¹⁶ se společně s Otou Mádrem, vězněm padesátých let, Janem Evangelistou Urbanem i dalšími aktivisty významně podíleli na interpretaci a recepci Druhého vatikánského koncilu u nás, kdy, uplatnili své zkušenosti načerpané z formace během dětství, dospívání v době první republiky i dalších životních zkušeností, které získali například v komunistických žalářích.

Výše uvedení a další aktivisté stáli také u zrodu iniciativy *Dílo koncilové obnovy*, jehož primárním cílem byla obnova plnohodnotného života církve a uvedení myšlenek Druhého vatikánského koncilu do její praxe.⁵¹⁷ Můžeme je považovat za metodickou příručku, jak uvést koncilní závěry do praxe.

Plodem jejich životních zkušeností byl také časopis *Via*, který svým charakterem zprostředkovával pokud možno ucelenější interpretace dokumentů i základních myšlenek koncilu z pera našich i zahraničních autorů, a byl určen pro všechny zájemce o teologii bez rozdílu.⁵¹⁸ Vzhledem ke vzdělávací povaze uvedeného periodika jej lze pokládat za informativní a formační podklad pro praktické naplňování koncilních idejí.

Na *Dílo koncilové obnovy* v osmdesátých letech svojí povahou navazovalo *Desetiletí duchovní obnovy*, u jejichž zrodu stál kardinál František Tomášek spolu s Tomášem Halíkem, kterého formovali výše uvedení aktivisté.⁵¹⁹ I ono mělo především formační charakter a svoji iniciativu zamýšlelo vyvíjet především směrem ke společnosti, kterou chtělo obnovit především morálně. Hnutí současně bylo příručkou s praktickým návodem, jak jednotlivá

⁵¹⁵ Srov. 70. výročí nakladatelství Vyšehrad 7. Května – 1. Června. Seminář v Zrcadlové kapli 7.5. v 17 hodin. Dostupné na WWW: <<https://nkp.cz/vystavy/2004/vysehrad/vysehrad.htm>>; srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 76-175, 193nn; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*, s. 308-313.

⁵¹⁶ Srov. ŠMÍDOVÁ, L. *Legio Angelica – nástroj disciplinace katolických chlapců. Výchova ke kněžství a k laické misijní činnosti Legio Angelica pod vedením P. Methoda K. Klementa, OSB v letech 1927-1937*, s. 41.

⁵¹⁷ Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, In OPATRŇY, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 264.

⁵¹⁸ Srov. *Via*. Dostupné na WWW: <<https://depositum.cz/knihovny/via/index.php?txgame:typ=1&txgame:id=403&dle=rocnik>>.

⁵¹⁹ Srov. *Desetiletí duchovní obnovy*., s. 258. Dostupné na WWW: <Souvislosti_-_desetileti-duchovni_obnovy.pdf>.

témata, která vycházela z Desatera i ze života a díla konkrétního světce, a byla stanovená na konkrétní rok, realizovat v praxi.⁵²⁰

Jak jsme uvedli výše, nyní se zaměříme na konkrétní oblasti. Kritériem jejich výběru jsou výrazné rysy změn, které v nich probíhaly.

3.2.2.1. Liturgie

V první řadě se zaměříme na liturgii, která je obecně definována jako střed a vrchol duchovního života církve.⁵²¹

P. Method Klement koncem dvacátých let minulého století, tedy za první republiky, založil sdružení *Legio Angelica*, které bylo určeno pro ministranty. Přestože primárním cílem tohoto sdružení byla výchova a formace potencionálního kněžského dorostu i laického apoštolátu, největší pozornost věnovalo právě liturgii.

Legio Angelica bylo postaveno na disciplíně a poslušnosti, která však nebyla slepá a bezmyšlenkovitá. P. Klement se dokázal vžít do mentality členů sdružení, oslovit je slovem i písmem. Vydával pro ně časopis a vytvořil pro ně i liturgickou příručku, která jim měla liturgii ještě více přiblížit.

Liturgie a duchovní život tudíž byly hlavní náplní *Legio angelica*. Ministranti se museli povinně účastnit exercicií, duchovně rozjímat, pravidelně chodit ke svátosti smíření, často ministrovat, účast na církevních slavnostech a svátcích byla samozřejmá. Ze znalostí liturgie byli zkoušeni.⁵²²

P. Method Klement se tak stal jedním z průkopníků aktivního hledání cest k porozumění liturgii a tím i jejího prožívání. I když cílovou skupinou byli ministranti jakožto potencionální kněží, nikoliv širší veřejnost.

V padesátých letech dvacátého století se zatčení, odsouzení a uvěznění kněží i laici setkávali v komunistických žalářích. Nestandardní podmínky ve věznicích je vedly i k reflexi stávající, předkoncilní, podoby liturgie, a promýšlení, jak upravit liturgii západního ritu, aby odpovídala současnosti. Klíčovým impulzem byla nemožnost slavit mši v kostele a tím i Eucharistii. Bohoslužby se vysluhovaly tajně na cele, přijímání Těla Páně probíhalo při nástupu. Do krabičky od sirek kněz vložil kousek rohlíku či chleba, který pak posloužil jako eucharistie, podávaná tak, aby dozorcí nic nezpozorovali. Vězni promýšleli i obsah písní. Dosavadní kancionály obsahovaly zpěvy z osmnáctého či devatenáctého století, jejichž texty

⁵²⁰ Srov. *Desetiletí duchovní obnovy*. Dostupné na WWW: <http://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/treti-rok-desetileti_1990_posvec-zivota_ocr.pdf>.

⁵²¹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 221-223; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, 1981, s. 244nn.

⁵²² Srov. Tamtéž.

intelektuál padesátých i šedesátých let století dvacátého považoval za povrchní až sladkobolné.⁵²³

Snad proto, že odsouzení si navzájem sdělovali i své životní zkušenosti,⁵²⁴ rodila se i zamyšlení nad liturgií, která by člověka doprovázela i v dalších životních situacích a v podmínkách, kdy kněží nebudou k dispozici. Mezi tyto návrhy patřila obnova křestního i manželského slibu⁵²⁵ a také úsilí o zavedení obřadu zasnub a bohoslužeb slova.⁵²⁶

Stěžejním nástrojem liturgie měla být homilie, která by vysvětlovala nejen obsah biblických čtení, ale ve větší či menší míře by reagovala i na dění ve společnosti.⁵²⁷

Liturgické reformy po Druhém vatikánském koncilu, jejich realizace v českých zemích, byla ve značné míře plodem úsilí bývalých členů *Legio Angelica* a vězňů komunistických žalářů, kteří již dříve usilovali o její srozumitelnost a zjednodušení.⁵²⁸

Realizaci liturgických reforem usnadnila i skutečnost, že opravdu přinesly vytoužené zjednodušení obřadů, zavedení národního jazyka i možnost aktivní účasti lidu,⁵²⁹ a proto byly přijímány vesměs⁵³⁰ pozitivně.⁵³¹

Jako první je začal uvádět do života P. Jiří Reinsberg, duchovní správce farnosti Panny Marie před Týnem a sv. Havla v Praze.⁵³² „Týnská“⁵³³ farnost v 60. letech patřila mezi nejživější,⁵³⁴ s kvalitním lidským zázemím,⁵³⁵ byla pokládána za místo „inteligentního,

⁵²³ Osobní svědectví Michaely Freiové ze dne 13.12.2015, dcery katolického aktivisty a politického vězně 50. let dr. Josefa Myslivce.

⁵²⁴ Srov. BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil, s. 164.

⁵²⁵ Srov. MYSLIVEC, J. Dialog uvnitř církve. *Via*, 1970, roč. 3, č. 7, s. 112; Srov. MYSLIVEC, J. K otázce středu. *Via*, 1970, roč. 3, č. 5, s. 81.

⁵²⁶ Srov. MYSLIVEC, J. Bohoslužba slova. *Via*, 1970, roč. 3, č. 6, s. 95.

⁵²⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 121; srov. Autor neuveden. *Pracovní texty k bohoslužbě slova Panny Marie před Týnem a sv. Havla 1969-1971*. Praha: vlastním nákladem; srov. AMBROS, P. Počátky recepce koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic, s. 254.

⁵²⁸ Srov. ŠMÍDOVÁ, L. *Legio Angelica – nástroj disciplinace katolických chlapců. Výchova ke kněžství a k laické misijní činnosti Legio Angelica pod vedením P. Methoda K. Klementa, OSB v letech 1927-1937*, s. 41.

⁵²⁹ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 155-158.

⁵³⁰ Našli se i odpůrci, jednalo se o tradičně a konzervativně založené věřící, kteří měli obavy ze zesvětštění církve. Liturgické reformy navíc narušovaly jejich zaběhané zvyky a pořádek (srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 289).

⁵³¹ Srov. KUNETKA, F. Liturgická reforma II. vatikánského koncilu a její realizace v moravských diecézích. In (ed.) FIALA, P.; HANUŠ, J. *Koncil a česká společnost. Historie, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: CDK, 2001, s. 153nn.

⁵³² Současný oficiální název farnosti je Římskokatolická farnost u kostela Panny Marie před Týnem (srov. *Římskokatolická farnost u kostela Panny Marie před Týnem*. Dostupné na WWW: <<https://tyn.cz/cz/>>), obecně je známá spíše pod lidovým názvem „Týnská farnost“ (srov. např. WWW: <<https://navstevapapeze.cz/clanky/Tynska-farnost-zve-dobrovolniky-na-pravidelne-brigady-ve-Stare-Boleslavi.html>>); srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 170-172.

⁵³³ Srov. Tamtéž.

⁵³⁴ Srov. HALÍK, T. *Odešel otec Jiří*. Dostupné na WWW: <https://halik.cz/clanky/odesel_otec_jiri.php>; srov. RADKOVSKÝ, F. Re: PETRA OTYPKOVA - Týnská farnost - otázky k Dr. Myslivcovi [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 25. března 2009 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.; srov. LOBKOWICZ, F. V. Re: *Pro o. biskupa - farnost Matky Boží před Týnem + MYSLIVEC, J. - dotaz*

komunikativního křesťanství“,⁵³⁶ kde se sdružovali studenti, katolická inteligence⁵³⁷ a umělci.⁵³⁸

P. Reinsberg sloužil mše sv. čelem k lidu,⁵³⁹ zavedl pozdravení pokoje.⁵⁴⁰ Věřící se poprvé mohli účastnit mše sv., kterou koncebrovalo několik kněží,⁵⁴¹ a svým zpěvem se aktivně zapojili do liturgie.⁵⁴² Věřící byli do pokoncilní liturgie pravidelně a systematicky uváděni.⁵⁴³

Za patrnými změnami v samotné liturgii ale stála i práce Celostátní liturgické komise, která měla podkomise pro Čechy a Moravu. Měla na starosti zejména překlady liturgických textů, knih a také zajištění jejich vydání.⁵⁴⁴ Už samotná skutečnost, že existovaly dvě uvedené subkomise, vypovídají o vědomí, že obě církevní provincie nemají zcela stejnou mentalitu, a proto práce na překladech bohoslužebných knih neprobíhala hladce.

Obě subkomise řešily otázku, jak nejlépe uchopit v češtině modlitby a formulace bohoslužebných knih, aby vyjadřovaly podstatu a nebyly v žádném směru zavádějící? Což dokládají zápisy z jednání liturgické komise a dochovaná korespondence, kde členové

a prosba [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 17. Zář 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora. Vzhledem k tomu, že život církve se odehrával především v kostelích, k životnosti farnosti přispívala i skutečnost, že mše sv. byla v kostele sv. Havla sloužena ve všední den ve 13:00, v neděli ve 21:00, a proto se těšily hojné účasti. Mše sv. P. Reinsberg vysluhoval dokonce i v několika jazycích, a proto byl kostel sv. Havla označován jako „tuzexový“ (srov. REINSBERG, J.; SVOBODA, B. *Hospodin rozjasnil svou tvář. Rozhovory*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 86; srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj: andělský legionář P. J. R. Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/630>>; srov. Telefonické svědectví Ing. Václava Dvořáka ze dne 26. 9. 2008).

⁵³⁵ Srov. LOBKOWICZ, F. V. Re: *Pro o. biskupa - farnost Matky Boží před Týnem + MYSLIVEC, J. - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 17. Zář 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

⁵³⁶ HALÍK, T. Re: *Týnská farnost + MYSLIVEC, J. - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 18. Zář 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

⁵³⁷ Srov. Telefonické svědectví Ing. Václava Dvořáka ze dne 26. 9. 2008.

⁵³⁸ Srov. HALÍK, T. *Odešel otec Jiří*. Dostupné na WWW: <https://halik.cz/clanky/odesel_otec_jiri.php>.

⁵³⁹ Srov. REINSBERG, J.; SVOBODA, B. *Hospodin rozjasnil svou tvář. Rozhovory*, s. 85.

⁵⁴⁰ Srov. Telefonické svědectví Ing. Václava Dvořáka ze dne 26. 9. 2008; srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. Jiří Reinsberg*, s. 31; srov. KOFROŇ, J. *Čím je Jiří Reinsberg pro nás dnes?*. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/629>>; srov. HALÍK, T. *Odešel otec Jiří*. Dostupné na WWW: <https://halik.cz/clanky/odesel_otec_jiri.php>.

⁵⁴¹ Srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. J. R.* Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/630>>.

⁵⁴² Srov. REINSBERG, J.; SVOBODA, B. *Hospodin rozjasnil svou tvář*, s. 79, 81-82, 89-91, 99; srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. J. R.* Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/630>>; srov. Jan KOFROŇ. *Čím je Jiří Reinsberg pro nás dnes?* Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/629>>.

⁵⁴³ Srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. J. R.* Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/630>>; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 170-171.

⁵⁴⁴ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 159-167.

moravské subkomise projevovali obavy, že některé výrazy budou zavádějící nebo dokonce vyvolávat nežádoucí asociace.⁵⁴⁵

Hotové překlady do národního jazyka měly být zaváděny postupně. Konkrétní instrukce, které spočívaly v závazných doporučeních, kdy a které mešní texty pronášet v národním jazyce, v tomto směru poskytovaly *Acta curiae* příslušných diecézí.⁵⁴⁶

Nedílnou a klíčovou součástí liturgie je homilie. Bezprostředně po koncilu vznikaly homiletické směrnice, určené pro každou diecézi. Spočívaly v ukázkách homilií, které měly sloužit jako vodítko pro výklad biblických textů příslušného cyklu, liturgické doby a dne. Zároveň se v nich měl odrážet výklad aktuálních problémů doby v duchu evangelia.⁵⁴⁷

Nelze opomenout ani liturgický zpěv. P. Jiří Reinsberg, Dr. Josef Myslivec, Bohuslav Korejs a další farníci Panny Marie před Týnem a sv. Havla spolupracovali na zrodu místního, *Svatohavelského zpěvníku*.⁵⁴⁸ Jeho cílem bylo pozvednout liturgickou hudbu na úroveň, která odpovídala rozhledu a vzdělanosti tázajícího se člověka, zbavit její texty i melodie zbytečného sentimentu.⁵⁴⁹

Některé farnosti vytvářely písemnou podobu bohoslužeb slova, které obsahovaly příslušná biblická čtení, homilii, jejíž nedílnou součástí bylo také vysvětlení zaváděných liturgických reforem věřícím.⁵⁵⁰

Liturgické reformy Druhého vatikánského koncilu tak spočívaly v překladu bohoslužebných knih, úpravě liturgického prostoru a způsobu vysluhování samotné liturgie.⁵⁵¹

Periodikum *Via* publikovalo příspěvky, které se liturgie dotýkaly bezprostředně, a proto se věnovaly i takovým tématům jako úrovni přednesu biblických textů, homilie, kancionálu, sakrálního prostoru po liturgických reformách.⁵⁵² I nyní, po více než padesáti letech, poskytují

⁵⁴⁵ Srov. Tamtéž.

⁵⁴⁶ Srov. *Acta curiae Olomouensis*, č.j. 2803/1965 ze dne 5.7.1965, Archiv arcibiskupství olomouckého. Fond neuveden.

⁵⁴⁷ Srov. AMBROS, P. Počátky recepce koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic, s. 256-257.

⁵⁴⁸ Srov. Kolektiv autorů. *Svatohavelský zpěvník. Cantus sangalenses Pragenses*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 7-8.

⁵⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 7-8; srov. Písemné svědectví Bohuslava Korejse ze dne 26. 6. 2008; srov. Osobní svědectví Michaely Freiové ze dne 13. 12. 2015.

⁵⁵⁰ Srov. Pracovní texty pro bohoslužbu slova, které se ve farnosti Panny Marie před Týnem, jejímž duchovním správcem byl P. Jiří Reinseberg zrodily v letech 1969-1971, tedy v období normalizace. Podléhaly oficiálnímu schválení, proto v nich nejsou uváděny údaje ohledně autora, roku vydání (srov. NOVOTNÝ, V. Re: *Dr. MYSLIVEC, J.-dotaz* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 7. února 2011[cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora). Po listopadu 1989 začínaly být uveřejňovány v časopise *Čtení klíčovou dírkou* (srov. např. *Čtení klíčovou dírkou*, 1994, roč. neuveden, č. 1; *Čtení klíčovou dírkou*, 1997, roč. neuveden, č. 2-3) a *Getsemany* (srov. *Getsemany* (2004-2007). Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/search/node/Myslivec>>); srov. *Pracovní texty k bohoslužbě slova Panny Marie před Týnem a sv. Havla 1969-1971*. Pracovní sešit, s. 5-8, 107.

⁵⁵¹ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 153-192.

⁵⁵² Srov. Autor neuveden. Návrh překladu eucharistických modliteb. *Via*, 1969, roč. 2, č. 6, s. 81-84; srov. BOUŠE, B.; KONZAL, V. Několik poznámek k novému jednotnému kancionálu. *Via*, 1968, roč. 1, č. 5, s. 96-

cennou zpětnou vazbu o přínosu a hlavně naplňování samotných liturgických reforem krátce po jejich zavedení v českých zemích.

3.2.2.2. Teologické vzdělávání

Vzhledem k nepříznivé situaci církve mezi dvěma světovými válkami a existenci myšlenkových proudů, které se neslučovaly s její naukou, vyvstala otázka náboženského vzdělávání širší veřejnosti.

Za průkopníka teologického vzdělávání laiků lze považovat Jana Evangelistu Urbana, který koncem dvacátých let založil *Studium catholicum* a dal mu tak, alespoň na místní úrovni, oficiální rámec. Vzdělávání probíhalo formou přednášek, které byly otevřeny všem zájemcům.⁵⁵³

V letech padesátých, zejména v komunistických věznicích, bylo vzdělávání obecně, včetně teologického, organizováno víceméně improvizovaně, samotnými vězni, a fungovalo jako kroužky.⁵⁵⁴

V šedesátých letech se laici mohli účastnit kurzu *Živé teologie* v Praze, který organizoval Oto Mádr, a způsobem provedení tak navázal na stejnojmenný kurz z dvacátých let, iniciovaný a vedený Janem Evangelistou Urbanem. Mádr v souladu s Druhým vatikánským koncilem zdůrazňoval čtení znamení času.⁵⁵⁵

Po relativním uvolnění v době Pražského jara bylo oficiální teologické vzdělání laikům zpřístupněno i v rámci vzdělávacích institucí. Teologická fakulta v Praze chtěla navázat na poválečný katechetický kurz, který by vzdělával a formoval laické katechety pro výuku náboženství. Kurz měl trvat dva roky.⁵⁵⁶ Obnovená olomoucká pobočka kurz pro katechety otevřela také, laikům současně umožnila studovat i katolickou teologii jako studijní obor dálkově.⁵⁵⁷

99; srov. Autor neuveden. Z redakce nového kancionálu. Tamtéž, s. 94-96; srov. REINSBERG, J. Obnova liturgická a obnova kostela z hlediska kněze. *Via*, 1968, roč. 1, č. 6, s. 112-114.

⁵⁵³ Srov. VENTURA, V. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*, s. 26nn.

⁵⁵⁴ Srov. SRHOLEC, A. *Spomienka na Myslivca* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 28. července 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále III. Církev vězněná*, s. 197.

⁵⁵⁵ Srov. MÁDR, O.; NOVOTNÝ, V. Česká teologie ve 20. století. Dostupné na WWW: <teologicketexty.cz/casopis/2011-3/Ceska-teologie-ve-20-stoleti.html>.

⁵⁵⁶ Srov. NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990*, s. 225.

⁵⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 247.

Další možností teologického vzdělávání pro laiky, založené už spíše na samostudiu bez institucionálního rámce, bylo periodikum *Via*, které si zprostředkování teologického vzdělání laikům vytyčilo i jako jeden ze svých cílů.⁵⁵⁸

V sedmdesátých a osmdesátých letech, v době normalizace a po jejím skončení, vzdělávání, jak jsme uvedli výše (viz. kapitola 3.1.2.1), probíhalo formou utajovaných bytových seminářů. Lektory byli Oto Mádr a Josef Zvěřina, kteří zde uplatnili zkušenosti z kurzů *Živá teologie*, ale aplikovali je na aktuální podmínky: nemožnost oficiálního teologického vzdělávání si vynutilo přesun do podzemí, nedostupnost kvalitních studijních materiálů je přivedlo k jejich obstarávání formou samizdatu.⁵⁵⁹

V oblasti teologického vzdělávání se nemalou měrou angažoval i Felix Maria Davídek. Nejdříve založil studijní institut pro mládež *Athenea*, kde vzdělával asi deset mladých mužů, kteří se chtěli stát kněžími. Spolu se spolupracovníky je připravoval ke zkoušce na gymnázium. Osobně jim přednášel teologii a filosofii, připravoval pro ně studijní materiály.⁵⁶⁰

Po svém návratu z vězení založil společenství *Koinótés*, které chápal jako ideální model místní církve v podmínkách totality, a položil tak základ strukturám podzemní církve.⁵⁶¹ Základní myšlenkou bylo posvěcování světa, které je dílem Stvořitele, a proto křesťan nemá mezi sebou a světem stavět neproniknutelnou zeď a dobrovolně ze světa emigrovat či se nechat vyhánět. Naopak se jej má snažit přetvářet.⁵⁶²

Do společenství *Koinótés* zapojil ty, kdo byli padesátých letech z teologických učilišť vyloučeni nebo jim režim studium neumožňoval vůbec. *Koinótés* bylo primárně zaměřeno na vzdělávání kněží, Davídek je však otevřel i laikům. Probíhalo formou víkendových a večerních seminářů. Felix Maria Davídek především u kněží kladl důraz na komplexní vzdělávání, frekventanti měli získávat své znalosti z různých vědních oborů, absolvovat jazykové kurzy, navštěvovat filmová a divadelní představení.⁵⁶³

⁵⁵⁸ Srov. HOLAKOVSKÝ, V. Základy teologie pro ty, kdo se ptají. *Via*, 1969, roč. 2, č. 9, s. 148, srov. Autor neuveden. *Via – její zrod a idea*. *Via*, 1968, roč. 1, č. 1, s. 1; srov. Autor neuveden. Prozatímní redakční rada. Tamtéž, s. 19.

⁵⁵⁹ Srov. OPATRŇY, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 167; srov. *Teologické texty*. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz>>.

⁵⁶⁰ Srov. MRÁČKOVÁ, B. Felix Maria Davídek. *Getsemany*. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/3293>>.

⁵⁶¹ Srov. Tamtéž.

⁵⁶² Srov. DAVÍDEK, F. M. Konkrétní spirituální práce. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/book/export/html/1465>>.

⁵⁶³ Srov. MRÁČKOVÁ, B. Felix Maria Davídek. *Getsemany*. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/3293>>.

3.2.2.3. Církev jako společenství Božího lidu

Výše jsme si ukázali některé aspekty náboženského života v kontextu klíčových mezníků dějin místní církve i národa.

Nyní se nabízí otázka, co mají vybrané oblasti společného? Jako zásadní pojítko spatřujeme ve skutečnosti, že se jedná o realizaci vnitřního života církve v konkrétních podmínkách. Včetně liturgie, která jako veřejně dostupná, už vstupuje i do prostředí mimo církev.

Což vyvolává otázku, jak církev chápala samu sebe? Jak se sebepojetí církve promítalo do jejího života? Nebo naopak životní podmínky ovlivňovaly náhled církve na sebe samu?

O reformu církve už na přelomu dvacátých a třicátých let usilovala *Jednota katolického duchovenstva*. Samotní kněží požadovali zřízení českého patriarchátu, rozšíření církevní samosprávy a větší možnost laiků na správě církve, úpravu práva v oblasti obsazování far, zavedení rodného jazyka do liturgie, změny ve formaci a studiu pro bohoslovce a také zdobrovolnění celibátu.

Požadavek v Římě neschválili, což vedlo k již uvedenému odlivu seminaristů a kněží z aktivní služby a také laiků, kteří v církvi byli jen ze setrvačnosti a neměli k ní niterný vztah.⁵⁶⁴

Důležitost osobního vztahu k církvi a v neposlední řadě k Bohu, si uvědomovaly i takové osobnosti jako P. Method Klement a P. Jan Evangelista Urban.

P. Klement, zakladatel *Legio Angelica*, kladl důraz na osobní vztah k Bohu a také vztahy uvnitř společenství i mimo ně. Schůzky se nesly v duchu skautingu, přestože se o skautskou organizaci nejednalo. Jejich náplní byly vedle modlitby a duchovního vedení i hry a nechyběl ani sociální rozměr. Starší ministranti pomáhali formovat mladší a všichni bez rozdílu byli vedeni k tomu, aby byli vnímaví k potřebám svého okolí.⁵⁶⁵

P. Urban vedle teologického vzdělávání, určeného pro všechny zájemce bez rozdílu, přišel s myšlenkou sociálního apoštolátu a dal mu i institucionální podobu. Apoštolát spočíval v praktické pomoci rodinám, které žily na pražských periferiích, a jejich ekonomická situace byla neutěšená. Sestry, které se apoštolátu aktivně věnovaly, těmto rodinám například hlídaly děti, aby se do pracovního procesu a výdělečné činnosti mohli naplno zapojit oba rodiče.

⁵⁶⁴ Srov. KADLEC, J. Přehled českých církevních dějin 2, s. 240nn.

⁵⁶⁵ Srov. ŠMÍDOVÁ, L. *Legio Angelica – nástroj disciplinace katolických chlapců. Výchova ke kněžství a k laické misijní činnosti Legio Angelica pod vedením P. Methoda K. Klementa, OSB v letech 1927-1937*, s. 41.

Podstatným rysem byla také komunikace s lidmi, jež vylučovala jakékoliv agitování a lanaření do církve.⁵⁶⁶

Zatímco dvacátá až třicátá léta se nesla ve znamení opětovného získání společenského kreditu církve a zamezení odlivu povolání, léta padesátá, kdy církev čelila tvrdým represím ze strany komunistického režimu, byla počátkem úsilí o zachování holé existence.

Institucionální podobu církve stát intenzivně a systematicky ničil. O to více se snažila žít svůj duchovní život a společenství mimo svůj oficiální rámec. Což bylo nejpatrnější v komunistických žalářích.

Zde se setkávali odsouzení všech životních stavů a společenských vrstev: kněží i laici, důstojníci, politici, básníci a spisovatelé, sedláci, studenti, lékaři, kromě Čechů i Slováci, Rusíni a příslušníci dalších národností. Vzájemně si sdělovali své radosti a bolesti, takže odsouzení kněží zblízka poznávali problémy rodinné, manželské, sociální.⁵⁶⁷ Laici tudíž naopak blíže poznávali život kněží. Rodila se tak přátelství mezi kněžími i laiky,⁵⁶⁸ která pokračovala i po návratu z vězení během první poloviny šedesátých let⁵⁶⁹ a také v době probíhajícího koncilu, Pražského jara a následné normalizace.

V komunistických vězeních tak církev žila jako poměrně celistvé společenství Božího lidu, kdy životní stav nevytvářel žádné bariéry.

Léta šedesátá s sebou přinesla nejen Druhý vatikánský koncil, ale i krátké období Pražského jara.

Církev jako instituce se snažila obnovit své struktury a znovu získat adekvátní postavení ve společnosti. V období Pražského jara proto založila *Dílo koncilové obnovy*, které bylo plodem společné práce kněží i laiků, což se odráží i ve struktuře plánované činnosti, jejímž hlavním rysem je respektování jednotlivých stavů v církvi a zároveň kladen důraz na spolupráci mezi nimi i s národem, kde působí.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Srov. VENTURA, V. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*. 1. vyd. Brno: CDK, 2001, s. 15nn.

⁵⁶⁷ Srov. BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil, s. 164.

⁵⁶⁸ Srov. Bohumil Kolář (1924). Životopis. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 91.

⁵⁶⁹ Srov. *Juridictum. Encyklopedie o právu*. Dostupné na WWW: <<https://iuridictum.pecina.cz/w/Amnestie>>; srov. SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech*. Brno, 2010. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce J. Hanuš, s. 95nn; srov. VAŠKO, V. Církev v ohrožení totalitami. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 46-52. s. 50.

⁵⁷⁰ Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 269.

Dílo koncilové obnovy nejdříve analyzovalo situaci církve u nás, její postavení ve společnosti a také ne-možnost zapojit se plnohodnotně do Druhého vatikánského koncilu, zejména jeho přípravné fáze. Poukazovalo také na omezenou účast biskupů na koncilu.⁵⁷¹

Poté představilo svůj akční program, kde se hodlá zasadit o pevnou vazbu na biskupy, biskupský sbor a papeže jako hlavu církve, důraz na farnosti jako základní útvary církevního společenství a jejich oživování, které se od sebe navzájem neizolují, ale naopak jsou v živém kontaktu a společně přispívají k obecnému blahu uvnitř církve i mimo ni.⁵⁷²

Neméně důležitým rozměrem *Díla koncilové obnovy* byly i pastorační záměry. Na první místo kladl duchovní službu, kam zahrnoval liturgii, katechezi, pastoreci, zajišťování stavovských potřeby, spočívající v právním i funkčním poradenství. Cílem bylo zajistit podmínky a kvalitní materiály z domova i ze zahraničí pro realizaci duchovní služby.⁵⁷³

Zásadní byla i kapitola věnovaná péči o laiky, jejich duchovní život. Pozornost měla být věnovaná rodinám, katechezím dětí, mládeži a také duchovnímu růstu a vzdělávání ve víře jednotlivých profesních skupin.⁵⁷⁴

Nechyběl ani záměr vytvořit taková odvětví, která by zajišťovala odbornou činnost ať už v rámci církve nebo mimo ni a vnášelo do ní evangelijní hodnoty. *Dílo koncilové obnovy* plánovalo sekce pro ekumenismus, sdělovací prostředky, charitu, sociální práce, umění, náboženské vzdělávání, spravedlnost a mír, které by organizovaly a zjišťovaly náplň popsanych činností.⁵⁷⁵ Chtělo naplňovat koncilní závěry nejen uvnitř církve, ale i mimo ni.

Periodikum *Via* je považováno za plod *Díla koncilové obnovy*⁵⁷⁶ a snažilo se o vyjádření pravdivého obsahu zásadních pojmů jako svoboda, poslušnost, svatost, svátostiny, autorita, vztah kněží a laiků, neboť vytěšňování církve v předchozích dvaceti letech na okraj společnosti vedlo k jejich zkreslenému chápání.⁵⁷⁷

Šedesátá léta tak můžeme chápat jako systematickou přípravu půdy pro uvedení koncilních myšlenek a především její ekleziologie do praxe církve. Za hmatatelné v tomto směru vedle „Akčního programu“ *Díla koncilové obnovy*⁵⁷⁸ lze považovat příspěvky časopisu

⁵⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 264-269.

⁵⁷² Srov. Tamtéž, s. 269-270.

⁵⁷³ Srov. Tamtéž, s. 270.

⁵⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 270-271.

⁵⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 271.

⁵⁷⁶ Srov. *Via*. Dostupné na WWW: <<http://depositum.cz/knihovny/via/index.php?dle>> .

⁵⁷⁷ Srov. HÁRING, B. O autoritě v církvi. *Via*, 1969, roč. 2, číslo 6, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. Dialog o biskupské autoritě. Tamtéž, s. 97-98; srov. ZVĚŘINA, J. Problém svobody. *Via*, 1968, roč. 1, číslo 1, s. 25; srov. ZVĚŘINA, J. Problém svobody. *Via*, 1968, roč. 1, číslo 2, s. 25; srov. ZVĚŘINA, J. K teologii svátostin. *Via*, 1969, roč. 2, číslo 9, s. 36-38; srov. URBAN, J. E. „Osobnost a autorita v řeholi“ In *Via*, roč. 3, číslo 5, 1970, s. 67-69.

⁵⁷⁸ Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 264.

Via, věnované vztahům mezi jednotlivými stavy v rámci církve: poslušnosti,⁵⁷⁹ na něž navázala série dialogů kněze a laika,⁵⁸⁰ což bylo před koncilem ve veřejném prostoru církve i před společností prakticky nemyslitelné. Jejich jmenovatelem totiž byla kromě dialogu také osobní zodpovědnost. Nelze však vyloučit, že tyto příspěvky, napomohly změně klimatu v nejedné farnosti či řeholní komunitě, která měla alespoň nějakou možnost působit.

Za konkrétní praktickou ukázkou žité koncilní ekleziologie, máme k dispozici korespondenci mezi P. Jiřím Reinsbergem, knězem a duchovním správcem farnosti Matky Boží před Týnem a Sv. Havla⁵⁸¹, jež byla koncem šedesátých let považována za místo komunikativního a inteligentního křesťanství,⁵⁸² a Dr. Josefem Myslivcem, katolickým aktivistou, která se týkala přípravy sešitů k bohoslužbě slova a jsou oba také autory výše uvedené série dialogů v periodiku *Via*⁵⁸³:

„Pater carissime... a pak pro ten Váš nápad s nadpisem, který umožňuje, aby tento (často) pejsek pronikl i za patníky naší farnosti. ... grafickou formu, která by také odpovídala koncepci tohoto pejška: svěží, pestrý, vnitřně vyvážený a přitom ryze pastorační zápisník. Žádná věda ..., ale střední až vysoká úroveň. V naší obci si to můžeme dovolit a ti přespolní, ať si uvědomí, že už Václav Klofáč říkal: K lidu níž, s lidem výš. ... potřeboval bych nějakou heortologickou příručku... jde o víc, než jen vydávat nějaký leták. ... A takovou práci může dělat jen ten, kdo obec zná a kdo zase jí dovede posloužit. ... Očekávám tedy kabelogram s přáními, pokyny atd. Pán Vás opatruj a sil. Josef.“⁵⁸⁴ „...Jde spíše o to, položit obci ucho na srdce a poslouchat a pak teprve psát. Čili „šít časopis na tělo“. Jsem přesvědčen, že lidé nám sami řeknou, kde to škrtí nebo fouká...“⁵⁸⁵

„...Nechtěl byste se zamyslet nad thematem: Písmo svaté v dnešní pastoraci u nás? ... ale myslím si, že by stálo za to něco o tom povědět druhým, kteří si s tím nevědí rady a čekají na oběžník.“ „...Rád bych to zapracoval ..., aby to lidé měli všechno pohromadě. ... ale abych nešířil lži a bludy v dějinách, podívejte se na to, a pak mou informaci pečlivě prozkoumejte. Zřejmě naše práce bude směrnice pro mnohé jiné, musíme být proto opatrní. ...“⁵⁸⁶

⁵⁷⁹ Z příspěvku Jana Evangelisty Urbana *Osobnost a autorita v řeholi* usuzujeme, že situace si leckde vyžadovala změnu. Přečteme-li článek za užití metody protikladu, řeholní poslušnost nebývala spojována s osobní zodpovědností dospělého člověka, ale vyžadovala se nebo byla minimálně očekávána poslušnost dítěte, které nepřemýšlí a nediskutuje. Takový přístup mohl analogicky být i ve farnostech ve vztahu kněze a laika nebo uvnitř hierarchie ve vztahu biskupa a kněze (srov. URBAN, J. E. *Osobnost a autorita v řeholi*, s. 67-69).

⁵⁸⁰ Srov. HÄRING, B. *O autoritě v církvi*, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. *Dialog o biskupské autoritě*, s. 97-98.

⁵⁸¹ Současný oficiální název farnosti zní Římskokatolická farnost u kostela Matky Boží před Týnem (srov. *Římskokatolická farnost u kostela Matky Boží před Týnem*. Dostupné na WWW: <<http://tyn.cz/cz/>>), obecně je známá spíše pod lidovým názvem „Týnská farnost“ (srov. např. WWW: <navstevapapeze.cz/clanky/Tynska-farnost-zve-dobrovolniky-na-pravidelne-brigady-ve-Stare-Boleslavi.html>); srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 170-172.

⁵⁸² Srov. HALÍK, T. Re: *Týnská farnost + MYSLIVEC, J. - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 18. září 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

⁵⁸³ Srov. HÄRING, B. „O autoritě v církvi“, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. *Dialog o biskupské autoritě*, s. 97-98.

⁵⁸⁴ Dopis dr. Josefa Myslivce P. Jiřímu Reinsbergovi. *Čtení klíčovou dírkou*, 1994, roč. neuveden, č. 1, s. 1-2.

⁵⁸⁵ Tamtéž.

⁵⁸⁶ Korespondenční lístky dr. Josefa Myslivce P. Jiřímu Reinsbergovi. Datum neuvedeno, *Centrum dějin české teologie*, Fond Jiří Reinsberg.

Prakticky žitá ekleziologie zde spočívala v otevřené komunikaci mezi jednotlivými stavy církve, která se pokud možno neskrývá ani v rámci společenství, ani před vnějším prostředím. Stejný přístup jistě volily nebo se o něj aspoň poctivě pokoušely i jiné farnosti a církevní společenství.

V době normalizace a osmdesátých letech byl život a působení církve ve společnosti opět zredukované na minimum. Oto Mádr v této souvislosti hovoří o církvi umírající, aby povstala k životu jiným způsobem. Přičemž umírající církev neměla znamenat její zánik, vyjadřovala jen ohrožení její existence.⁵⁸⁷

Oficiální církev byla zatlačena do kostelů a její působení omezeno jen na bohoslužby.⁵⁸⁸ Církev se opět stáhla do podzemí. Vše probíhalo ve formě malých společenství, jejichž členové se důvěrně znali. Malá a uzavřená společenství byla odpovědí na otázku, jak tato společná setkávání realizovat a neohrozit přitom sebe a své blízké?⁵⁸⁹ Nezbytný byl proto konspirativní přístup.⁵⁹⁰ Skautské oddíly a tábory fungovaly pod rouškou turistického oddílu,⁵⁹¹ utajované bytové semináře, modlitební společenství či katecheze,⁵⁹² měly navenek formu přátelské návštěvy či narozeninové oslavy.⁵⁹³ Posluchači tajného teologického studia byli rozděleni do různých skupin, které, jak už jsme uvedli výše, z bezpečnostních důvodů o sobě navzájem nevěděly, a místa jednotlivých setkání pokaždé měnila.⁵⁹⁴

⁵⁸⁷ Srov. MÁDR, O. Jak církev neumírá. K teologii ohrožené církve. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2012-1/Jak-cirkev-neumira-K-teologii-ohrozene-cirkev.html>>.

⁵⁸⁸ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 153nn; srov. MÁDR, O. Takzvaná podzemní církev. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>>.

⁵⁸⁹ Srov. MUCHOVÁ, M et al. Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny, s. 75; srov. SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel: tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990*, s. 21, s. 41nn; srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 51-53.

⁵⁹⁰ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 37, s. 51-53, 60-62, 75-76; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 264; srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 394-397; srov. SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel: tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990*, s. 41nn.

⁵⁹¹ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 37, 60, 62, 75-76; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 264.

⁵⁹² Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 394-397; srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 167-168; srov. SRHOLEC, A. *Spomienka na Myslivca* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 28. července 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále III*, s. 197.

⁵⁹³ Srov. MUCHOVÁ, M. et al. Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny, s. 76; srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*, s. 51-53.

⁵⁹⁴ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 394-397; srov. SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel: tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990.*, s. 41; srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*, s. 51, 52-53, 60-62.

Součástí setkávání v rámci tajného teologického studia byla také soukromá mše svatá a společná modlitba.⁵⁹⁵ Teologická setkávání tudíž byla i formační a lze říci, že do určité míry sloužila i jako modlitební společenství.

P. Josef Zvěřina je považován za výraznou osobnost, která uměla citlivě propojit duchovní vedení, vzdělávání i společnou modlitbu v jeden celek. Pamětníci z řad účastníků seminářů i spolubratří v kněžské službě jej vnímali nejen jako vynikajícího českého teologa, ale i kněze, bratra, učitele a vůdce.⁵⁹⁶

Jádrem Zvěřinovy teologie je svoboda, spravedlnost a láska.⁵⁹⁷ Boha vnímal jako lásku a východisko každé teologie. Což byl zásadně jiný přístup oproti dosud rozšířené západní racionální teologie, založené na filosofických tvrzeních a jasně definovaných dogmat.⁵⁹⁸ Důraz tedy kladl na společenství, které spočívalo nejen v osobních vztazích, ale i ve společném hledání pravdy.

Což se promítlo i do obsahu přednášek, které vyšly pod názvem *Teologie agapé*,⁵⁹⁹ a způsobu vedení seminářů, jež nespočívaly jen v pasivním poslechu lektora, ale i v partnerské diskusi a společném sdílení i modlitbě a slavení mše svaté.

P. Josef Zvěřina je tak dalším příkladem prakticky žité koncilní ekleziologie v době komunistického režimu.

3.2.2.4. Ekumenismus

První snahy o ekumenismus ze strany katolíků sahají do přelomu devatenáctého a dvacátého století. Za průkopníka je považován Antonín Cyril Stojan, který usiloval o jednotu zejména s východními nekatolickými církvemi. Stojan hovořil o jednotě slovanských národů ve víře, což bylo v době Rakouska-Uherska, kdy působil i jako poslanec říšského sněmu, mylně chápáno jako politický akt.⁶⁰⁰ Nástrojem sjednocení Slovanů ve víře měla být modlitba a almužna, která měla být použita na misie ve slovanských národech. Antonín Cyril Stojan založil *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou Panny Marie* a *Akademii Velehradskou*, které se nakonec věnovaly systematické vědecké práci, a jejich účelem bylo východní církve, hlavně pravoslavné, nejdříve poznat, aby s nimi bylo možné navázat kvalitní dialog.⁶⁰¹

⁵⁹⁵ Srov. Tamtéž.

⁵⁹⁶ Srov. SZENDZIELORZ, L. Teologické myšlení Josefa Zvěřiny. *Teologie agapé jako teologie středu. Teologické texty*. Dostupné na WWW: < <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2013-2/Teologicke-mysleni-Josefa-Zveriny-i-Teologie-agape-i-jako-teologie-stredu.html>>.

⁵⁹⁷ Srov. Tamtéž.

⁵⁹⁸ Srov. Tamtéž.

⁵⁹⁹ Srov. ZVĚŘINA, J. *Teologie agapé*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003.

⁶⁰⁰ Srov. SVATONĚ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 171.

⁶⁰¹ Srov. Tamtéž, s. 171-172.

Stojan na Velehradě organizoval kongresy a unijní porady, kterých se účastnili zástupci katolické i pravoslavných a řeckokatolických církví. Náplní byly rozhovory o ekleziologii, nauce o svátostech, roli koncilů i liturgie, způsobů řešení sporných otázek, problematice vývoje dogmatu, úctě ke svatým Cyrilu a Metoději.

Unijních porad a kongresů se účastnili odborníci nejen z řad duchovenstva, ale i laiků.⁶⁰²

Mezi laické odborníky patřil Dr. Josef Myslivec, kunsthistorik, byzantolog a znalec středověké ikony, jehož práce lze považovat za interdisciplinární, neboť mají i teologický rozměr. Na unijních poradách ve čtyřicátých letech prostřednictvím byzantského umění, malířského i architektonického, ostatním účastníkům srozumitelně vysvětloval základy spirituality a liturgie křesťanského Východu.⁶⁰³

Co se týče protestantských církví, postoj k nim, zejména za první republiky, byl velmi emotivní a mnohdy bývaly spojovány s národnostní otázkou a mentalitou.⁶⁰⁴

Na což reagoval protestant, evangelík, Jan Lukl Hromádka snahou vypracovat seriozní protestantskou teologii. Uvědomoval si, že nelze stavět na osobní sympatii k té či oné církvi jako mravním ideálu, ale na evangeliu, které otevírá duši člověka k osobnímu vztahu s Bohem. Usiloval o zasazení české reformace do kontextu světových reformačních církví a jako základ vnímal společnou křesťanskou tradici, jež vychází z Bible, což je považováno za jeho velký přínos ekumenismu, neboť také připomínal, že reformační církve vzešly z církve katolické.⁶⁰⁵ Josef Lukl Hromádka, se proto snažil římskokatolickou církev důkladně poznat, což bylo podle něj základ pro kvalitní rozhovory.⁶⁰⁶ Poznání jiných církví bylo podle něj stěžejní i jak pro poznání vlastní církve, tak vlastního pojetí evangelia.⁶⁰⁷

V šedesátých letech byl Josef Lukl Hromádka také iniciátorem ekumenických seminářů v Jirchářích.⁶⁰⁸ Samotné semináře měly dvě části: přednášku, po níž následovala diskuse. Během těchto seminářů účastníci reflektovali i samotné společenské dění. Protože

⁶⁰² Srov. Tamtéž, s. 173; srov. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*, s. 211-212.

⁶⁰³ Dr. Josef Myslivec přispěl k poznání křesťanského východu větší měrou, podrobněji se jeho přínosem zabýváme v článku Dr. Josef Myslivec (1907-1971) a křesťanský Východ. Jak přispěl k jeho poznání? (srov. OTÝPKOVÁ, P. Dr. MYSLIVEC, J. (1907-1971) a křesťanský Východ. Jak přispěl k jeho poznání? *Theologos*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 193-214); srov. MYSLIVEC, J. Umění byzantské jako projev jejího duchovního života. (Několik myšlenek z přednášky na unijním sjezdu velehradském. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie*, 1946, roč. 33, s. 379-390, 427-432; srov. MYSLIVEC, J. Výtvarná kultura řecké církve. Tamtéž, s. 24-26, 63-65, 101-103, 178-181.

⁶⁰⁴ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 175.

⁶⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 176.

⁶⁰⁶ Srov. BALÍK, S. et al.. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 141-145.

⁶⁰⁷ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 79.

⁶⁰⁸ Srov. SLOUK, P. *Wie ain Weg durch den Nebel: Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzil durh die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen Interview mit Zeitzeugen*, s. 186-187; srov. VAŇÁČ, M. Křesťanské církve v českých zemích v 60. letech (1960-1968). Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/318>>.

protestantské církve komunistický režim toleroval více, seminářům s nelibostí jen přihlížel, můžeme je tedy pokládat za poloveřejné.⁶⁰⁹

Ekumenismus byl v šedesátých letech také jedním z bodů „Akčního programu“ *Díla koncilové obnovy*.⁶¹⁰ Což vyjadřuje snahu církve rozvíjet i tuto oblast.

Ekumenická rubrika nechyběla ani v časopise *Via*. Nechyběl například krátký exkurz do vývoje ekumenismu v Anglii, zemi, kde převažují protestantské církve.⁶¹¹ Periodikum seznámilo čtenáře také s aktuálním děním v oblasti jednoty křesťanů například v Německu, kde biskupská konference společně s protestantskými církvemi vydala směrnice pro výuku náboženství.⁶¹² Časopis *Via* otiskl také čerstvě vydaný ekumenický direktář s pokyny, které se týkaly například křtu,⁶¹³ s myšlenkami ohledně Bible bratra Rudolfa z Taizé, kde nechybělo úvodní krátké představení komunity, složené ze všech křesťanských církví.⁶¹⁴

Nechyběl ani vzhled do kanonického práva křesťanského Východu z hlediska ekumenismu.⁶¹⁵ Nebyly ani popírány překážky a těžkosti ekumenismu, jeho uvádění do praxe.⁶¹⁶

V padesátých letech ekumenické hnutí v českých zemích, které by bylo srovnatelné s idejemi Druhého vatikánského koncilu, v praxi probíhalo v komunistických žalářích. Mezi odsouzenými padesátých let byli také křesťané jiných denominací, kteří se blíže poznávali s katolíky a vznikala tak přátelství i mezi křesťany odlišného vyznání a také mezi katolickými i nekatolickými duchovními.⁶¹⁷ Což bylo také projevem překonání a odstranění dřívějších předsudků mezi nimi. Setkávání a hlubší vzájemné poznávání katolíků a příslušníků jiných křesťanských církví pokračovala i nadále, jen byla, zejména v době normalizace, tedy počátkem sedmdesátých let, až do pádu režimu, uvězněná v soukromí domácností.⁶¹⁸ Rozdíl oproti žalářům byl jen ten, že spřátelené rodiny různých denominací, se už navzájem znaly, neboť z bezpečnostních důvodů bylo vstupenkou do společenství již dříve navázané přátelství, které bylo zárukou určité důvěryhodnosti. Náplní samotných setkávání byly

⁶⁰⁹ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církví: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 375-376; srov. Robert SVATOŇ. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 192nn.

⁶¹⁰ Srov. Příloha č. 10: Akční program *Díla koncilové obnovy*, 3. verze, s. 271.

⁶¹¹ Srov. POLÁŠEK, J. Poznámky k ekumenickému vývoji v Anglii. *Via*, roč. 1, č. 1, 1968, s. 16.

⁶¹² Srov. ADÁMEK, J. Průkopnický čin za jednotu křesťanů. *Via*, roč. 1, č. 3, 1968, s. 55-56.

⁶¹³ Autor neuveden. Ekumenismus. Tamtéž, s. 56.

⁶¹⁴ ŠIMČÍKOVÁ, J. Br. Rudolf z Taizé v Bruntále. Tamtéž, s. 56-57.

⁶¹⁵ Autor neuveden. Východní kanonistika ekumenicky. *Via*, 1970, roč. 3, č. 3, s. 47. ISSN neuvedeno.

⁶¹⁶ Srov. FREI, V. Ekumenismus a jeho problémy. *Via*, 1969, roč. 2, č. 1, s. 2-4.

⁶¹⁷ Srov. Bohumil Kolář (1924). *Životopis*. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 91.

⁶¹⁸ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*, s. 78-79.

přednášky a vzájemné poznávání jednotlivých denominací, přičemž východiskem nebyly rozdíly, ale společné prvky.⁶¹⁹

3.2.2.5. Církev a stát

V podkapitole, věnované vztahu církve a státu, jsme nastínili postoj státu, reprezentovaného komunistickým režimem, vůči církvi a její základní reakce na společenské zřízení (viz. kapitola 3.1.1., 3.1.2.).

Můžeme pozorovat charakteristiky vývoje postoje i přístupu církve vůči státu z hlediska požadavků, které vyjadřovala, před Druhým vatikánským koncilem i v období následujícím?

V období mezi oběma světovými válkami církev mimo jiné požadovala samostatnost, z čehož vyplývá, že podobně jako za Rakouska-Uherska, tedy ještě před vznikem Československé republiky, byla spjata se státem.⁶²⁰

Požadavek nezávislosti církve na státu se objevoval i v následujících obdobích.

V padesátých letech jej do jisté míry latentně spatřujeme například ve vyšetřovacích spisech vězňů, kteří byli odsouzeni za vlastizradu, a ve svých výpovědích poukazovali na to, že stát vůči církvi postupuje terorem.⁶²¹

V letech šedesátých poměrně jasně charakterizoval požadavek nezávislost církve na státu „Akční program“ *Díla koncilové obnovy* tím, že upozorňoval na vměšování státu do záležitostí církve a její rozštěpení na víceméně izolované skupinky a na izolaci církve od světa:⁶²²

- 1) Řada biskupů mimo své diecéze.
- 2) Biskupové mohli být v přímém kontaktu s papežem jen velmi příležitostně.
- 3) Izolace kněží od pastorační praxe, přestože struktura církve nebyla někde narušena.
- 4) Laici z celku pastorační praxe vyloučení zcela.
- 5) Roztroušenost kněží a řeholníků, což také znemožňovalo podílet se na životě církve významnou měrou.
- 6) Nemožný kontakt s církví v zahraničí a tudíž neznalost aktuálního vývoje světové církve.
- 7) Omezená účast biskupů na Druhém vatikánském koncilu, nemožnost podílet se na přípravě samotného koncilu ze strany teologů.
- 8) Omezené kontakty v rámci ekumeny během veřejných seminářů.

⁶¹⁹ Srov. Tamtéž.

⁶²⁰ Srov. KADLEC, J. Přehled českých církevních dějin 2, s. 149-175.

⁶²¹ Srov. „Protokol o výsledku s obviněným JUDr. Josefem Myslivcem“ In *Prokúpek Václav a spol. JUDr. Myslivec Josef a spol. Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti JUDr. Myslivcovi a společníkům*, Archiv bezpečnostních složek, badatelna Brno-Kanice, Fond A8, sign. 1396.

⁶²² Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 269-270.

- 9) Akce, byť organizované ze strany *Mírového hnutí katolického duchovenstva a Pacem in terris*, mohly být realizovány pouze se souhlasem státních orgánů.
- 10) Katolíci zatlačeni do ghetta, a tím prakticky vyloučení ze společnosti, většího vlivu na ni.
- 11) Mizivý dialog s nevěřícími.
- 12) Prakticky nulové povědomí katolíků o solidaritě se zeměmi třetího světa.⁶²³

Lze říci, že na hodnocení situace a následné požadavky o respektování církve jako autonomie, která je na státu nezávislá a zároveň je jí respektovaná, církev navázala po nastolení normalizace, tedy už v sedmdesátých letech. Výrazným krokem byla *Charta 77*,⁶²⁴ jejíž jednání spočívalo v otevřeném upozorňování na konkrétní rozpory mezi ústavou i mezinárodními dohodami o dodržování lidských práv, mezi něž patří i svoboda vyznání a právo vést náboženský život veřejně, a skutečným stavem věcí, kdy tyto úmluvy ze strany státu ve skutečnosti nebyly vůbec respektovány.⁶²⁵ *Charta 77* byl dokument s formou petice, který podepsalo nemalé množství občanů, kteří čelili represím a perzekuci.

V osmdesátých letech byla za velký krok považována petice Augustina Navrátila, laika a katolického aktivisty, která byla sepsána v roce 1988.⁶²⁶ Navrátil zde shrnul situaci církve ve státě a vyjádřil tak požadavky věřících občanů, aby stát:

- 1) Nezasahoval a nevměšoval se do církevních záležitostí v každé její oblasti.
- 2) Nezasahoval do jmenování nových biskupů i ustanovování kněží do farností. A nekorigoval obojí pomocí církevních tajemníků, kteří byli ve službách státní moci.
- 3) Neurčoval počet uchazečů a nezasahoval ani do kvality jejich výběru na teologickou fakultu. Rovněž aby ponechal církvi pravomoce vybírat vyučující na teologické fakulty.
- 4) Obnovil Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci.
- 5) Respektoval rozhodnutí papeže Pavla VI. o zavedení trvalého jáhenství.
- 6) Obnovil činnost mužských i ženských řeholí a umožňoval přijímání nových členů.
- 7) Uznával právo věřících vytvářet laická společenství a sdružení za účelem jejich duchovního růstu, usměrňovaná knězem.

⁶²³ Srov. Tamtéž, s. 264-266.

⁶²⁴ Srov. *Prohlášení charty*. Dostupné na WWW: <https://pages.pedf.cuni.cz/kddd/files/2015/03/Prohl%C3%A1%C5%A1en%C3%AD-Charty-77.pdf>; srov. OPATRŇY, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 30.

⁶²⁵ Srov. *Prohlášení charty*. Dostupné na WWW: <https://scriptum.cz/cs/periodika/charta-77> >; srov. OPATRŇY, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 30; srov. *Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve*. Dostupné na WWW: <https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>.

⁶²⁶ Srov. BLAŽEK, P. *Největší přání*. Dostupné na WWW: https://www.jsns.cz/nove-aktivity/nejvetsi-prani-1989/aktivita_nejvetsi-prani-1989_01_otazky-a-odpovedi.pdf.

- 8) Neredukoval případnou výuku náboženství výlučně na prostory škol a tudíž oficiální vzdělávací zařízení. Přihlášky se mohly podávat výlučně přes ředitele a učitele těchto institucí.
- 9) Umožňoval návštěvu kněží v nemocnicích a věznicích. Lidé ve výkonu trestu aby u sebe mohli mít symboly křesťanství a přístup k náboženské literatuře.
- 10) Umožňoval kněžím i laikům vykonávat duchovní cvičení.
- 11) Umožňoval katolické církvi zřizovat ve farnostech farní radu.
- 12) Umožňoval kontakt s křesťanskými organizacemi ve světě dle vlastního výběru.
- 13) Umožňoval samostatnou organizaci poutí do zahraničí.
- 14) Zajišťoval distribuci a vydávání dostatečného množství náboženského tisku, šíření a opisování duchovní literatury netrestal jako nedovolené podnikání.
- 15) Poskytoval církvi prostor v hromadných sdělovacích prostředcích a nerušil poslech české i slovenské redakce vatikánského rozhlasu.
- 16) Dával církvi stejný prostor k šíření křesťanského učení a reakci na marxismus-leninismus, jaké si osoboval při reakci marxismus-leninismu na křesťanství.
- 17) Vrátil církevní budovy, pořízené z vlastních prostředků věřících občanů, umožňoval i stavbu nových kostelů, kde jich bylo třeba, a ze stávajících budov neodstraňoval svévolně kříže a další náboženské symboly.
- 18) Nediskriminoval věřící v oblasti vzdělání a zaměstnání, nebránil ani šíření petic v problémech, které katolíci z hlediska křesťanské morálky vnímali jako zásadní. A nekriminalizoval veškerou náboženskou činnost.⁶²⁷

Navrátilova petice tak apelovala na stát, aby církvi umožňoval plnit své poslání ve státě zcela legálně a věřícím plnohodnotně, bez jakékoliv diskriminace, praktikovat svoji víru.⁶²⁸ Požadavkem zastavení diskriminace tahle petice navazovala na *Chartu 77*.⁶²⁹ Body, týkající se samostatnosti církve, včetně vzdělávání a formace kněží, řeholníků i laiků, se shodovaly s „Akčním programem“ *Díla koncilové obnovy*.⁶³⁰

⁶²⁷ Srov. Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Agustinem Navrátilem. Dostupné na WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>> .

⁶²⁸ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 262.

⁶²⁹ Srov. *Prohlášení charty*. Dostupné na WWW: <<https://scriptum.cz/cs/periodika/charta-77>> ; srov. OPATRŇÝ, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 30; srov. *Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve*. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>> .

⁶³⁰ Srov. Příloha č. 10: „Akční program Díla koncilové obnovy“, s. 269-270.

I když Charta 77 a petice Augustýna Navrátila vzešly především z řad laiků,⁶³¹ velmi příznivou odezvu postupně našly i u kněží, především hlavy církve, kardinála Františka Tomáška.

Kardinál František Tomášek laiky v iniciativách, které souvisely s dodržováním lidských práv, povzbuzoval.⁶³² Chartu 77 i petici Augustina Navrátila zahrnul také do korespondence s čelními představiteli státu, čímž jako představitel a oficiální hlava církve stvrdil jejich obsah jako aktivitu a jednání církve jako celku.⁶³³ Do budování občanské společnosti se tak Tomášek zapojil osobně.⁶³⁴

V samotné korespondenci s vládou zdůrazňoval, že církev nechce jít cestou konfrontace či dokonce násilí, ale dialogu a chce se podílet na životě i budování občanské společnosti jako rovnocenný partner.⁶³⁵

Shrnu a uvedl následující požadavky:

- 1) Rovnoprávné postavení církve s myšlenkovými směry, které oficiálně uznává společenský, ateistický systém. Což znamenalo moci rovnocenně hlásat křesťanství, stejně jako stát prezentoval ateismus a marxismus. Odtud plynul požadavek mít prostor v tisku, rozhlasu, televizi.
- 2) Dodržování lidských práv, mezi něž patřil veřejný náboženský život jednotlivců i skupin bez vnějších zásahů a represí státu. Odtud plynul požadavek umožnit rodičům, aby v souladu se svým svědomím vštěpovali dětem křesťanské morální hodnoty a bez jakýchkoliv následných represí ze strany státu je posílali na výuku náboženství.⁶³⁶

⁶³¹ Srov. Tamtéž; srov. <<https://encyklopedie.praha2.cz/udalosti/798-zalozeni-charty-77>>.

⁶³² Srov. Augustin NAVRÁTIL. Petice a další aktivity moravských katolíků, In (ed.) Aleš OPATRŇÝ. *Význam kardinála Tomáška v období normalizace a přechodu k demokracii. Sborník textů ze symposia ke 100. výročí narození kardinála Tomáška*. 1. vyd. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2000, s. 78-89; srov. Drahomíra VENKRBICOVÁ. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 58, 63.

⁶³³ Srov. Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>.]; srov. Aleš OPATRŇÝ. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 182.

⁶³⁴ Srov. Dopis kardinála Tomáška Lubomíru Štrougalovi ze dne 23.4.1988. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>; srov. SVOBODA, B. *Na straně národa. Zápas kardinála Tomáška s komunistickým režimem 1965-1989*, 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 2006, s. 155, 162-163.

⁶³⁵ Srov. Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>; srov. Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Agustinem Navrátilem. Dostupné na WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>.

⁶³⁶ Srov. Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>; srov. Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Agustinem Navrátilem. Dostupné na WWW: <<http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>.

- 3) Obsazování biskupských stolců na základě spolupráce se Svatým stolcem ve Vatikánu.
- 4) Obsazování farností kněžími dle vlastního uvážení.
- 5) Možnost pořádat duchovní cvičení i pro laiky, aby mohli duchovně růst.
- 6) Scházení laiků k modlitbě ve společenstvích.
- 7) Výuka náboženství i na farách a církevních budovách, přičemž přihlášky do náboženství by si zajišťovali místní duchovní.
- 8) Zakládání farních rad, jejichž členy mají být i laici a společně s kněžími tak zajistí chod farnosti dle místních podmínek.
- 9) Působení řeholních společenství.
- 10) Vlastní výběr vyučujících na teologických fakultách a stejně tak uchazečů o studium. Obnova teologických fakult, které byly po roce 1948 zrušeny.
- 11) Návštěvy kněží v nemocnicích, léčebných zařízeních a věznicích. Přestože primárně udílí svátosti a vedou duchovní rozhovory s těmi, kdo o jejich návštěvu zažádali, nelze vyloučit navázání kontaktu ze strany hledajícího.
- 12) Z hlediska působení i farní rady. Jejich členy mají být i laici, kteří mají být knězi nápomocni při řešení a zajišťování chodu farnosti a poskytovat tak místní církvi znalosti a zkušenosti ze života z odlišného prostředí.⁶³⁷

Zejména *Dílo koncilové obnovy*, *Charta 77*, petice Augustýna Navrátila a na ně navazující korespondence kardinála Františka Tomáška se stánými představiteli mají charakter legislativních požadavků, aniž by, zejména *Dílo koncilové obnovy* a Tomášková korespondence, postrádaly vstřícný postoj vůči občanské společnosti, na jejímž budování se chce církev rovnocenně podílet.

Církev ve svých legislativních požadavcích, které nepostrádaly reflexi aktuální situace a její pozice ve společnosti, více či méně nepřímou vyjádřila touhu šířit evangelium a vnášet jeho hodnoty i do občanské společnosti.

Současně se nabízí otázka, zda církev nabízela aktivity, které měly vést k obnově křesťanských hodnot a jejich včlenění do života člověka i společnosti přímo?

Za takový projekt je považováno *Desetiletí duchovní obnovy národa*, na jehož počátku stáli kardinál František Tomášek spolu s Tomášem Halíkem a profesorem Petrem Piťhou.⁶³⁸

Desetiletí bylo vyhlášeno roku 1988 a jeho vyvrcholením měl být rok 1997, kdy jsme si připomínali milénium svatého Vojtěcha, jednoho z našich národních světců.

⁶³⁷ Srov. LG 35, GS 44

⁶³⁸ Srov. *Desetiletí duchovní obnovy.*, s. 258. Dostupné na WWW: <Souvislosti_-_desetileti-duchovni_obnovy.pdf>.

Základním východiskem bylo Desatero a světcí nebo blahoslavení. Každý rok obnovy byl věnován jednomu z deseti přikázání a blahoslavenému či svatému.

Témata a světcí byli v jednotlivých letech následující:

- 1) Rok 1988 – služba životu, tehdy ještě blahoslavená Anežka Česká
- 2) Rok 1989 – víra v moderním světě, svatý Jan Nepomuk Neumann
- 3) Rok 1990 – posvěcování života, svatý Norbert
- 4) Rok 1991 – rodinný život, v době vyhlášení Desetiletí duchovní obnovy blahoslavená Zdislava
- 5) Rok 1992 – výchova a vzdělání, svatá Ludmila
- 6) Rok 1993 – pravda a spravedlnost, svatý Jan Nepomucký
- 7) Rok 1994 – práce a společenská odpovědnost, svatý Václav
- 8) Rok 1995 – duchovní a tělesná kultura osobnosti, svatý Prokop
- 9) Rok 1996 – evangelizace a modlitba, svatí Cyril a Metoděj
- 10) Rok 1997 – Kristus, Pán a Otec dějin a věku, svatý Vojtěch.

Desetiletí duchovní obnovy národa nemělo jen zlepšit morální stav společnosti, který byl vnímán jako neutěšený.

Jednotlivá témata mají antropocentrický charakter, který se liší od marxistického pojetí člověka. Pamatují nejen na neměnný tělesný, duševní, ale i duchovní rozměr jednotlivce. Současně ukazují na společenský ráz člověka, kdy přichází ke slovu i takové pojmy jako rodina, pravda, spravedlnost, práce, společenská odpovědnost, a také evangelizace spolu s modlitbou. Postavy světců ukazují na dějinnost. Vše završuje Kristus, který do dějin člověka i společnosti jako celku vstupuje a zároveň je přesahuje, což státní oficiální ideologie odmítala.

Desetiletí duchovní obnovy národa je tak zpětně vnímáno jako úsilí pozvednout jednotlivce i samotnou společnost z deprese, kterou způsoboval neustálý a dlouhodobý tlak režimu, dodat jí naději a podnítit ji k větší aktivitě v boji za svobodu a skutečnou důstojnost člověka i národa.⁶³⁹

⁶³⁹ Srov. *Desetiletí duchovní obnovy*, s. 258-269. Dostupné na WWW: <Souvislosti_-_desetileti-duchovni_obnovy.pdf>.

3.2.3. Vliv Druhého vatikánského koncilu v českých zemích

V předchozích podkapitolách jsme velmi krátce zmapovali vývoj změn v některých oblastech života církve, včetně přístupu ke světu coby prostředí, které se od ní samotné liší, v českých zemích (viz. kapitola 3.1.). Volili jsme dějinné klíčové mezníky před *Druhým vatikánským koncilem* a po něm (viz. kapitola 3.2.2.-3.2.2.4). Zaměřili jsme se na nejzákladnější charakteristiky těchto proměn.

Nyní se zamyslíme a pokusíme vyhodnotit, jestli tyto změny proběhly v návaznosti na koncil nebo zda je pouze potvrdil.

3.2.3.1. Možnosti recepce a interpretace koncilu

Než zreflektujeme vliv *Druhého vatikánského koncilu* na změny postoje církve vůči světu a její působení v něm, pokládáme za důležité předeslat, jaké byly možnosti interpretace a recepce koncilu v českých zemích, kdy církev žila a působila ve zcela odlišných podmínkách než v Západní Evropě či Americe?

Jak jsme uvedli dříve, už samotná informovanost o *Druhém vatikánském koncilu* byla velmi sporadická a ideově tendenční (viz. kapitola 3.2.1.), také účast biskupů na koncilu nemohla být v plném rozsahu.⁶⁴⁰ Naši teologové se nemohli zapojit ani do přípravy samotného koncilu i proto, že církev byla izolovaná od vývoje a aktuálního dění v církvi univerzální (viz. kapitola 3.2.2.3.).

Což dokazuje i překlad a zejména distribuce dokumentů Druhého vatikánského koncilu, řízené státem. Křesťanská Akademie v Římě je sice vydávala prakticky bezprostředně nebo několik málo let po skončení koncilu nebo, ale státní úřady povolily jejich distribuci do českých zemí povolily jen v omezeném rozsahu a s časovou prodlevou. Ještě dvacet let po skončení Druhého vatikánského koncilu byli věřící v celoplošném měřítku odkázáni převážně na překlady, které vydávalo periodikum *Duchovní pastýř*, *Katolické noviny* a v době Pražského jara periodikum *Via*.⁶⁴¹ V letech 1969-1970 se podařilo vydat uceleně věroučnou konstituci *Lumen gentium* a pastorální konstituci *Gaudium et spes*.⁶⁴² Překlad celého souboru koncilních dokumentů však chyběl, na jeho povolení se čekalo ještě v roce 1985, tedy dvacet let po ukončení samotného koncilu.⁶⁴³

⁶⁴⁰ Srov. Přílha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 264.

⁶⁴¹ Srov. Autor neuveden. Druhý vatikánský sněm – Dokumenty, s. 46; srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 18; srov. Redakce. Poznámka. *Teologické texty*, 1986, roč. neuveden, č. 13, s. 29.

⁶⁴² Srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 27.

⁶⁴³ Srov. Autor neuveden. Druhý vatikánský sněm – Dokumenty, s. 46; srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 18-19; srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 27-28; srov. Redakce. Poznámka, s. 29.

Interpretace koncilu a jeho výsledků, i jejich teologická reflexe v celoplošném rozsahu byla u nás do roku 1989 prakticky nemožná.⁶⁴⁴ Výjimkou bylo kratičké období Pražského jara,⁶⁴⁵ kdy periodikum *Via* přímo i nepřímo, svým charakterem, zprostředkovávalo pokud možno ucelenější interpretace dokumentů i základních myšlenek koncilu z pera našich i zahraničních autorů.⁶⁴⁶ Do tohoto období spadá i dříve uvedené *Dílo koncilové obnovy*, jehož „Akční program“ s konkrétními návrhy a směrnicemi pro uvedení koncilních idejí do praxe, vycházel z myšlenek a závěrů Druhého vatikánského koncilu. Nechyběla ani reflexe stávající situace.⁶⁴⁷

Určité snahy o bilanci samotného koncilu i míry jeho realizace, jež vycházela ze všech jeho cílů, probíhala převážně na úrovni samizdatového tisku.⁶⁴⁸

Konkrétnější souhrnné a přitom velmi stručné hodnocení Druhého vatikánského koncilu, jeho realizace v českých zemích, nacházíme v samizdatových číslech *Teologických textů z roku 1986* a v příspěvku „Česká koncilová bilance“⁶⁴⁹ a odpovědi na něj „Nemohu mlčet“⁶⁵⁰ s následným vyjádřením redakce.⁶⁵¹

Oba příspěvky shodně poukazují na liturgické reformy, které se jako jediné mohly realizovat v plném rozsahu.⁶⁵²

Více optimisticky vyznívá článek „Česká koncilová bilance“⁶⁵³. Přestože poměrně otevřeně přiznává, že obnova v duchu Druhého vatikánského koncilu mohla proběhnout jen částečně a důvodem byly vnější okolnosti, a pouze dočasné uvolnění v letech 1968-1970 umožnilo vznik a působení *Díla koncilové obnovy*, se snaží najít pozitivní stránky i na nepříznivých okolnostech, které v konečném důsledku vlivy koncilu na jednotlivé oblasti života církve nezastavily úplně.⁶⁵⁴

Hilarion ve svém příspěvku „Nemohu mlčet“⁶⁵⁵ naopak zdůrazňuje negativa vyplývající ze společenského zřízení na život církve a dokonce odmítá podíl koncilu na rozvoji takových

⁶⁴⁴ Srov. OPATRŇY, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 29.

⁶⁴⁵ Srov. Tamtéž.

⁶⁴⁶ Srov. *Via*. Dostupné na WWW: <https://depositum.cz/knihovny/via/index.php?txgame:typ=1&txgame:id=403&dle=rocnik>.

⁶⁴⁷ Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 264.

⁶⁴⁸ Srov. Autor neuveden. Druhý vatikánský sněm – Dokumenty, s. 46; srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 18; srov. Redakce. Poznámka, s. 29.

⁶⁴⁹ Srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 18-19.

⁶⁵⁰ Srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 27-28.

⁶⁵¹ Srov. Redakce. Poznámka, s. 29.

⁶⁵² Srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 19; srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 28.

⁶⁵³ Srov. Q. Česká koncilová bilance, s. 18-19.

⁶⁵⁴ Srov. Tamtéž.

⁶⁵⁵ Srov. HILARION. Nemohu mlčet, s. 27-28.

aktivit, které probíhaly utajovanou formou. Tvrdí, že tu byly nezávisle na koncilu a jednalo se o sebezáchovné jednání církve a především víry věřících.⁶⁵⁶

Další stěžejní práce, které se recepcí a interpretací Druhého vatikánského koncilu u nás více či méně systematicky zabývají, vykazují podobné rysy. Rozlišují postoje a přístupy církve oficiální i podzemní a skryté jak ke koncilu samotnému, tak k realizaci jeho myšlenek.

U všech se nějakým způsobem setkáme s reflexí či faktografickým zpracováním vlivu koncilu na život některých či všech oblastí činnosti církve.⁶⁵⁷

Větší či menší měrou z nich proto můžeme vyčíst, zda a nakolik změny v církvi i jejího přístupu a tím i postoje ke světu byly ovlivněny samotným koncilem nebo jestli probíhaly nezávisle na něm.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 28.

⁶⁵⁷ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vyd. Brno: CDK, 2012; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Nakladatelství Poznání, 2008; srov. NAVRÁTIL, A. *Petice a další aktivity moravských katolíků*. In (ed.) OPATRŇÝ, A. *Význam kardinála Tomáška v období normalizace a přechodu k demokracii. Sborník textů ze symposia ke 100. výročí narození kardinála Tomáška*. 1. vyd. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2000, s. 78-89; srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003; srov. PETRÁČEK, T. *Několik poznámek k problematice kněží a totalitní státní moci v historickém kontextu*, s. 7-16; srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000; srov. SKOBLÍK, J. *Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe)*, s. 47-72; srov. SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen Konzils durch die tschechische Kirche im Spiegel von 31 qualitativen Interview mit Zeitzeugen*. Wien, 2001. Disertační práce. Universität Wien. Katholisch-Theologische Fakultät. Institut für Pastoraltheologie. Vedoucí práce P. M. Zulehner.; srov. SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel: tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990* Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce M. Ryšková; srov. SVATONĚ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, 1. vyd. Velehrad-Roma, s.r.o. – Olomouc: Refugium, 2014; srov. VAŠKO, V. *Církev v ohrožení totalitami. Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 46-52; srov. VAŠKO, V. *Dům na skále III. Církev vězněná*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008; srov. VENRKBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra pastorální a spirituální teologie. Vedoucí práce M. Altrichter; srov. Autor neuveden. *Kardinál Beran na koncilu o náboženské svobodě. Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 150; srov. VAŇÁČ, M. *Křesťanské církve v českých zenich v 60. letech (1960-1968)*. Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/318>>; srov. VLČEK, V. *Služebníci nevěrní*, s. 61-63; srov. ZVELEBIL, M. *Dílo koncilové obnovy v kontextu Pražského jara 1968*. Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/3182>> .

⁶⁵⁸ Srov. Q. *Česká koncilová bilance*, s. 18-19; srov. HILARION. *Nemohu mlčet*, s. 27-28; srov. Redakce. *Poznámka*, s. 29.

3.2.3.2. Vliv koncilu na církve a její postoj ke světu v českých zemích

Nyní se pokusíme odpovědět na otázku, zda koncil změny v církvi a jejím postoji ke světu potvrdil nebo inicioval?

Stejně jako v předchozích podkapitolách se zaměříme na jednotlivé oblasti (viz. kapitola 3.1.2.1., 3.2.2.1.-3.2.2.5.).

- Liturgické reformy. Liturgické reformy jsou považovány za oblast, kde závěry Druhého vatikánského koncilu byly uvedeny do praxe v nejšířším měřítku, protože veřejný náboženský život v českých zemích byl zatlačen do kostelů a omezen jen na bohoslužby.⁶⁵⁹

Nicméně zůstává otázkou, v čem spočívá míra recepce koncilu v oblasti liturgie?

Stěžejním cílem liturgických reforem byla srozumitelnost liturgie a aktivní zapojení co nejšířšího spektra účastníků.

Jak jsme uvedli již dříve, už Tridentický koncil nařizoval, aby lidem byla vysvětlována mše svatá, její průběh a jednotlivé úkony, které se tu odehrávají (viz. kapitola 2.1.1.).⁶⁶⁰ P. Method Klement, zakladatel *Legio Angelica*, za první republiky, objasňoval členům význam liturgie, její průběh a pořizoval i překlady misálků a modliteb. I když byla v obou etapách hlavním liturgickým jazykem latina, svůj prostor, byť minimální, a to ve formě lidového zpěvu či homilie, měla i čeština jako národní jazyk.⁶⁶¹

Vězni padesátých let za kritérium srozumitelnosti pokládali především zjednodušení obřadů a současně zavedení takových, které by odpovídaly jednotlivým životním situacím člověka.⁶⁶² Navíc vnímali jako zásadní přizpůsobit například i obsah mešních písní a homilie mentalitě dobového člověka.⁶⁶³

Aktivní zapojení i ostatních účastníků, kteří nevysluhovali liturgii u oltáře, ať už přímo v kostele nebo improvizovaného ve vězeňské cele, kromě společného zpěvu však zůstávalo stranou.

Druhý vatikánský koncil, který zavedl užívání národního jazyka do liturgie, zjednodušil obřady, nevylučoval místní kulturní prvky, pokud nebyly v rozporu s obsahem evangelia a učením církve, tak ve své podstatě potvrdil a schválil už probíhající změny, které jsme popsali

⁶⁵⁹ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-245; srov. MÁDR, O. *Takzvaná podzemní církev*. Dostupné na WWW: <https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>.

⁶⁶⁰ Srov. *Dokumenty Tridentického koncilu*, s. 167; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 113, 132.

⁶⁶¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 113; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 96-101.

⁶⁶² Srov. MYSLIVEC, J. Dialog uvnitř církve. *Via*, 1970, roč. 3, číslo 7, s. 112; srov. MYSLIVEC, J. K otázce středu. *Via*, 1970, roč. 3, číslo 5, s. 81; srov. MYSLIVEC, J. Bohoslužba slova. *Via* 1970, roč. 3, č. 6, s. 95.

⁶⁶³ Osobní svědectví Michaely Freiové ze dne 13. 12. 2015, dcery katolického aktivisty a politického vězně 50. let dr. Josefa Myslivece.

výše, celoplošně. Rozdíl spočíval v tom, že před koncilem probíhaly v lokálním měřítku, například v rámci sdružení *Legio Angelica* nebo mezi vězni padesátých let v komunistických žalářích.

Novým, hmatatelným prvkem, patrným i pro náhodně příchozí, bylo nové uspořádání liturgického prostoru ve stávajících kostelích nebo nových sakrálních stavbách. Také průběh mše, kde byl více zapojen i účastník mimo oltář, prvky jako pozdravení pokoje⁶⁶⁴ či koncelebrace více kněží,⁶⁶⁵ národní jazyk napříč celou bohoslužbou, včetně jednotlivých biblických čtení i homilie. Homilie navíc měla sloužit nejen k reprodukci přečteného Božího slova, ale i k jeho aplikaci na aktuální situaci, k čemuž jako manuál měly sloužit i *Homiletické směrnice*,⁶⁶⁶ které Pavel Ambros označuje jako praktický nástroj pro recepci koncilu.⁶⁶⁷

V čem tedy spatřovat vliv koncilu v oblasti liturgických reforem na postoj církve? Jestliže za svět budeme považovat samotného člověka, koncil oficiálním ustanovením liturgických reforem a jejich následným uváděním do praxe vyjádřil respekt církve k člověku v daném místě a čase. Také tím, že zavádění liturgických reforem svěřil i do kompetence biskupských konferencí jednotlivých zemí,⁶⁶⁸ neboť znaly místní aktuální situaci a zvyklosti nejlépe.

- Církvev jako společenství Božího lidu. Církvev na Druhém vatikánském koncilu sebe samu definovala jako společenství Božího lidu, kde jednotlivé služby jsou odlišeny charismaty a laik už není pouhým objektem pastorače, ale subjektem, který také nese za chod církve odpovědnost.⁶⁶⁹

Požadavky na možnost podílet se na chodu církve ze strany laiků probíhaly už ve dvacátých a třicátých letech minulého století.⁶⁷⁰

V komunistických žalářích odsouzené kněze a laiky spojovala stejná životní situace, církvev jako společenství Božího lidu zde tedy fungovala víceméně spontánně jako přirozené vyústění okolností.⁶⁷¹ Podobná situace byla i v období normalizace až do konce osmdesátých

⁶⁶⁴ Srov. Telefonické svědectví Ing. Václava Dvořáka ze dne 26. 9. 2008; srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. Jiří Reinsberg*, s. 31; srov. KOFROŇ, J. Čím je Jiří Reinsberg pro nás dnes?. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/629>>; srov. HALÍK, T. *Odešel otec Jiří*. Dostupné na WWW: <https://halik.cz/clanky/odesel_otec_jiri.php>.

⁶⁶⁵ Srov. HRADÍLEK, P. Loajální, ale svůj. *Andělský legionář P. J. R.* Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/630>>.

⁶⁶⁶ Srov. AMBROS, P. Počátky recepce koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic, s. 256-257.

⁶⁶⁷ Srov. AMBROS, P. Eklesiologická iniciace pastoračního poslání církve. Příspěvek o recepci Druhého vatikánského koncilu. *Studia Theologica*, roč. 17, číslo 3, s. 191-192.

⁶⁶⁸ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 121-123; srov. POLC, J. V. *Posvátná liturgie*, s. 224-237.

⁶⁶⁹ Srov. SVOBODA, R. Josef Hlouch a Katolická akce, s. 184-196.

⁶⁷⁰ Srov. KADLEC, J. Přehled českých církevních dějin 2, s. 240nn.

⁶⁷¹ Srov. Bohumil Kolář (1924). *Životopis*. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 91.

let, kdy sice z hlediska chronologie bylo už po koncilu, ale církev byla vlivem nepřátelského společenského zřízení v ilegalitě, kterou zde můžeme svým způsobem chápat jako určitou formu vězení, jehož vnější podoba byla jiná než v letech padesátých.⁶⁷²

Lze v tomto případě mluvit o vlivu Druhého vatikánského koncilu? Z hlediska časové osy zde můžeme hovořit o koncilu jako o logickém vyústění změn, které už nějakým způsobem probíhaly. Koncil je zařazením do programu svých jednání potvrdil jejich existenci a vzal je tak oficiálně na vědomí. Zapracoval je i do svých závěrů ve formě dokumentů, jež posloužily jako základ pro směrnice v partikulárních církvích, včetně naší.

S výjimkou krátkého období Pražského jara však tyto změny, oficiálně stvrzené koncilem, mohly být u nás celoplošně a veřejně realizovány až po roce 1989, tedy téměř dvacet pět let po skončení Druhého vatikánského koncilu.⁶⁷³

Období Pražského jara přineslo možnost, jak jsme uvedli výše, alespoň prezentovat myšlenky a závěry Druhého vatikánského koncilu. Mezi ně můžeme zařadit i představení koncilního obsahu pojmů jako například autorita či poslušnost, které byly pro život církve stále stěžejní. Autorita byla po koncilu chápána především jako služba nikoliv mocenský nástroj, poslušnost neměla a nemá být zbavována vlastní odpovědnosti za chod církve, ať už se jedná o farní společenství nebo řeholní komunitu. Obojí vyžaduje osobní zralost.⁶⁷⁴

Vliv koncilu na sebepojetí církve jako společenství Božího lidu v českých zemích tak spočíval v potvrzení aktivit a přístupů, které byly teoreticky uchopeny v období Pražského jara, a v praxi realizovány už v padesátých letech, na něž co do způsobu uskutečnění a okolností navazovalo období normalizace na lokální úrovni v rámci malých společenství.

Základním postojem v těchto společenstvích byla otevřenost, důstojnost všech služeb a Bůh byl nahlížen především jako láska, nikoliv přísný a neúprosný soudce,⁶⁷⁵ což můžeme v našem prostředí vnímat jako plod Druhého vatikánského koncilu i protříbenou zkušenost nejvýraznějších osobností naší církve, které prošly komunistickými žaláři.

⁶⁷² Srov. SZENDZIELORZ, L. Teologické myšlení Josefa Zvěřiny. Teologie agapé jako teologie středu. *Teologické texty*. Dostupné na WWW: < <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2013-2/Teologicke-mysleni-Josefa-Zveriny-i-Teologie-agape-i-jako-teologie-stredu.html> >.

⁶⁷³ Srov. OPATRŇY, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 29-30.

⁶⁷⁴ Srov. HÁRING, B. O autoritě v církvi. *Via*, 1969, roč. 2, číslo 6, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. Dialog o biskupské autoritě. Tamtéž, s. 97-98; srov. ZVĚŘINA, J. Problém svobody. *Via*, 1968, roč. 1, číslo 1, s. 25; srov. ZVĚŘINA, J. Problém svobody. *Via*, 1968, roč. 1, číslo 2, s. 25; srov. ZVĚŘINA, J. K teologii svátostin. *Via*, 1969, roč. 2, číslo 9, s. 36-38; srov. URBAN, J. E. Osobnost a autorita v řeholi. *Via*, 1970, roč. 3, číslo 5, s. 67-69.

⁶⁷⁵ Srov. ZVĚŘINA, J. *Teologie agapé*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003; srov. GS 2-3, 12, 14-17, 23-24

- Ekumenismus. Uvedli jsme, že profesor Josef Lukl Hromádka, už ve třicátých letech usiloval o jednotu křesťanů, založené na poznání Bible jako jednotícího prvku a také druhých církví, což umožní lépe poznat a pochopit církve vlastní.

Koncem šedesátých let vedl a hlavně osobně zaštiťoval v Jirchářích ekumenické semináře.⁶⁷⁶ Můžeme je považovat jen za plody Druhého vatikánského koncilu, nebo se zde promítly praktické zkušenosti a myšlenky, se kterými přicházel už ve třicátých letech?

Antonín Cyril Stojan organizoval unionistické porady a kongresy už na přelomu devatenáctého a v první polovině dvacátého století. S Druhým vatikánským koncilem jej spojovala myšlenka východní křesťanské církve nejdříve poznat a poté s nimi vstupovat do dialogu, jehož vyústěním má být jednotu křesťanů.

I v komunistických žalářích probíhal ekumenismus, založený na lidském přátelství katolických kněží a kazatelů jiných církví, které vyplynulo ze stejného prostředí a okolností. Z něj pak vzešly významné osobnosti českého ekumenismu z řad katolíků, mezi něž patřili například Josef Zvěřina, Antonín Mandl.⁶⁷⁷ Do téže kategorie lze řadit i ekumenismus v době normalizace, kdy neprobíhal celoplošně, ale v izolaci bytů mezi spřátelenými rodinami.

Na Druhém vatikánském koncilu situaci českého ekumenismu a jeho praxi ve svém projevu, při projednávání dokumentu O ekumenismu shrnul kardinál František Tomášek. Neopomenul ani kontakty zejména s předválečnou protestantskou teologií, ani úsilí a práci Antonína Cyrila Stojana, kde zdůraznil nutnost východní křesťanské nekatolické církve nejdříve důkladně poznat.

Druhý vatikánský koncil tímto můžeme pokládat za zpečetění aktivit, které v ekumenické oblasti probíhaly již dříve, o což se nakonec zasloužil i kardinál Tomášek.⁶⁷⁸ Kromě toho, že koncil ekumenickou praxi a přístup potvrdil, dal určité vodítko pro jejich další rozvoj tím, že ve svých závěrech načrtl přístupy a postoje k nekatolickým křesťanům. Církev se o nich, alespoň v oficiálních kruzích, nevyjadřuje jako o odpadlících, ale o odloučených bratřích apod.⁶⁷⁹ Jednotlivé denominace jsou povzbuzovány k vzájemnému dialogu, založeném na úctě a respektu ke svým odlišnostem a nabádány k otevřenosti a inspiraci.⁶⁸⁰

Co se týče ekumenismu po Druhém vatikánském koncilu u nás, Robert Svatoň upozorňuje, že jeho hlavními nositeli byli výše uvedení vězni komunistického režimu a také

⁶⁷⁶ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost-přítomnost-perspektivy*, s. 192.

⁶⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 189.

⁶⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 196-197.

⁶⁷⁹ Srov. LG 15, UR 4

⁶⁸⁰ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost-přítomnost-perspektivy*, s. 191.

mladí aktivisté, kteří vypracovali *Dílo koncilové obnovy*, především Václav Frei, Jan Sokol z katolické církve a Ladislav Hejdránek z církve evangelické a také Josef Lukl Hromádka.

Ekumenismus, založený na vzdělávání a reflexi nejen v oblasti víry a života jednotlivých církví, byl záležitostí především inteligence. Mnozí aktivní účastníci se podíleli například i na překladu Bible, přispívali do časopisu *Tvář* nebo organizovali ekumenická setkání a semináře jinde než v Jirchářích.⁶⁸¹

Protagonisté považovali za zásadní, aby reflexe víry a její vyjadřování odpovídalo myšlení moderního člověka, kterého má oslovit.⁶⁸² Což i v oblasti ekumenismu můžeme považovat za stěžejní vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj a přístup církve k nekatolickým křesťanům.

- Církev a stát jako svět. Jestliže svět nahlížíme jako prostředí, mentálně odlišné od církve, které může být v rozporu s obsahem evangelia, z něhož církev vychází a hlásá je, můžeme za svět považovat stát.

Ve dvacátých až čtyřicátých letech dvacátého století, zejména v době velké hospodářské krize, nebyl v souladu s evangeliem ekonomický systém, který prohluboval rozdíly mezi chudými a bohatými.

V padesátých až osmdesátých letech se s naukou církve neslučoval komunistický režim s ateistickým společenským zřízením, který náboženský život systematicky potíral.⁶⁸³

Úkolem církve však bylo hlásat evangelium i v tomto odlišném prostředí. Aby zvěstování bylo co nejúčinnější, nabízí se otázka, jaký ke světu, zde vůči státu, má zaujímat postoj a jak k němu hlavně přistupovat? V době, kdy model církve jako pevnosti, která vše, co se od ní liší, přestával být udržitelný prakticky už od přelomu devatenáctého a dvacátého století?⁶⁸⁴

Tendence vnímat svět jako partnera a nikoliv nepřítele, k němuž je nutné se stavět a priori apologeticky, se v českém prostředí intenzivněji objevovaly ve čtyřicátých letech minulého století, tedy ještě před Druhým vatikánským koncilem. Uvedený postoj začaly vyjadřovat takové osobnosti jako Adolf Kajpr a jeho vrstevníci, mezi něž patřili i Josef Zvěřina, Růžena Vacková či Alexander Heidler.⁶⁸⁵ Což předpokládalo určitou otevřenost vůči světu a hledání cest k němu.

Ve dvacátých a třicátých letech Jan Evangelista Urban, kněz a řeholník, otevřenost vůči světu prokázal sociálním apoštolátem. Apoštolát spočíval v praktické pomoci rodinám, které

⁶⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 192-194.

⁶⁸² Srov. Tamtéž, s. 195.

⁶⁸³ Srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 7nn.

⁶⁸⁴ Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 55-70.

⁶⁸⁵ Srov. QUIS. Adolf Kajpr – kněz, redaktor, vězeň. *Teologické texty*, 1984, roč. neuveden, č. 10, samizdat, s. 47.

žily na pražských periferiích, a jejich ekonomická situace byla neutěšená. Sestry, které se apoštolátu aktivně věnovaly, těmto rodinám například hlídaly děti, aby se do pracovního procesu a výdělečné činnosti mohli naplno zapojit oba rodiče. Důležitým rysem apoštolátu byla konkrétně vyjádřená sounáležitost s cílovými skupinami, která vylučovala jakoukoliv agitaci a lanaření do církve těch, kdo nebyli praktikujícími katolíky a s církví se neidentifikovali.⁶⁸⁶ Lze říci, že do popsaného ekonomického systému apoštolát a charitativní činnost celkově vnášeli evangelní hodnoty tím, že svojí praktickou pomocí vytvářeli takové podmínky, které zmírňovali nebo eliminovali dopad chudoby.

V padesátých až osmdesátých letech míru otevřenosti až náklonnosti církve vůči společenskému zřízení v kostce uvedl Karel Skalický. Od církve kolaborující, přes koexistující až po aktivní rezistenci, která si kladla za cíl stávající režim změnit.⁶⁸⁷

Podobně klasifikuje postoj církve ke státu také Aleš Opatrný. Zejména období normalizace nahlíží jako etapu, kdy církve a občané obecně si více uvědomovali důležitost dodržování lidských práv, včetně na náboženskou svobodu, a začali se aktivně o ně zasazovat.⁶⁸⁸

Ovlivnil tento postoj samotný koncil? Určitou odpověď spatřujeme v projevu kardinála Josefa Berana přímo na Druhém vatikánském koncilu. Beran stručně a výstižně shrnul náboženskou situaci komunistického Československa. Za největší problém považoval diskriminaci věřících ze strany státu, což v mnoha případech, nikoliv bez konfliktu ve svědomí, vede k pokrytectví.⁶⁸⁹

Beranův projev zásadním způsobem naopak ovlivnil nejdiskutovanější koncilní dokument o náboženské svobodě.⁶⁹⁰ Jádrem tohoto i souvisejících dokumentů byl postoj státu vůči církvi, respektování práva věřících na aktivní náboženský život.⁶⁹¹

Vyjdeme-li ze skutečnosti, že Druhý vatikánský koncil svět a tudíž ani své protivníky neodsuzuje, v čem můžeme spatřovat jeho vliv?

Církev nevytváří nátlak, ale apeluje na vlády států, které náboženství a církve odmítají, aby nebránili věřícím žít plnohodnotně život z víry a bez obav ji praktikovat.⁶⁹²

⁶⁸⁶ Srov. VENTURA, V. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*, s. 15nn.

⁶⁸⁷ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církve v dnešním světě*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 28-31.

⁶⁸⁸ Srov. OPATRNÝ, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 29-30.

⁶⁸⁹ Srov. Autor neuveden. Kardinál Beran na koncilu o náboženské svobodě. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 150.

⁶⁹⁰ Srov. Tamtéž; srov. ŠKARVADA, J. Nejdiskutovanější koncilní dokument, s. 24-26.

⁶⁹¹ Srov. DG, GE, GS

⁶⁹² Srov. Tamtéž.

Koncilní vliv tak můžeme spatřovat ve formě vyjadřování postojů, které se s církví, její naukou a ani obsahem evangelia neztotožňují nebo jsou s nimi dokonce v rozporu.

Vyskytlo se i v českém prostředí vyjadřování, odpovídající stylu Druhého vatikánského koncilu?

Už na počátku Pražského jara církev aktivně usilovala o navázání dialogu s vládními představiteli.⁶⁹³ Tento proces pokračoval, jak už jsme uvedli dříve, Chartou 77, peticemi československých katolíků a dalšími aktivitami v osmdesátých letech.

Klíčovou postavou byl v této oblasti kardinál František Tomášek. Jak jsme uvedli dříve, sledoval aktivity zejména podzemní církve a všechny, kdo do nich byli zapojeni, povzbuzoval. Což shrnul ve svém dopise katolickým věřícím Československa, kde jejich úsilí ocenil. Zároveň stručně popsal jejich situaci a dal tak najevo, že ví a plně si uvědomuje, co se děje, a přislíbil jim osobní pomoc.⁶⁹⁴

Výstupy skupin i jednotlivců shromažďoval a lze říci, že vytvořily podklady pro Tomáškovu korespondenci s představiteli státu.

Kardinál František Tomášek se stal nejen koordinátorem, ale také oficiálním mluvčím všech věřících občanů tehdejší Československé socialistické republiky.

Jaký styl měly Tomáškovy dopisy vládním představitelům ČSSR? V první řadě shrnul celkovou situaci a vysvětlil podstatu sepsání petice věřících. Vzápětí vyjádřil požadavek dodržování práv ze strany státu a úmysl nejit cestou konfrontace, ale dialogu, který pokládal za zásadní pro řešení otázku postavení církve ve státě. Upozorňoval na citlivost nejen katolické veřejnosti na faktické dodržování lidských práv. Stejně jako dokumenty Druhého vatikánského koncilu otevřeně vyjadřoval nesouhlas s cíleným potlačováním náboženského života věřících, zároveň však apeloval na platnou legislativu i přirozené právo na život z víry. Existenci státu jako takového tudíž neodmítal, samotné společenské zřízení neodsuzoval přímo. Vyžadoval jen rovnocenné postavení církve a věřících ve společnosti.⁶⁹⁵

⁶⁹³ Srov. BENEŠ, J.; PLOJHAR, J. Dopis našeho duchovenstva ÚV KSČ. *Katolické noviny*, 1968, roč. 20, č. 9, ze dne 3. března, s. 1; srov. Autor neuveden. Delegace MHKD u ministra kultury. *Katolické noviny*, 1968, roč. 20, č. 10, ze dne 10. března, s. 1; srov. Autor neuveden. Od izolace k dialogu. *Katolické noviny*, 1968, roč. 20, č. 14, ze dne 7. dubna, s. 1, 3.

⁶⁹⁴ Srov. Dopis kardinála Tomáška katolickým věřícím v Československu ze dne neuveden. Dostupné na WWW: <https://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/vzkriseni_1988_letnice_ocr.pdf> .

⁶⁹⁵ Srov. Dopis kardinála Tomáška vládě ČSSR ze dne 23. dubna 1988. Dostupné na WWW: <https://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/vzkriseni_1988_letnice_ocr.pdf>; srov. DH, GE.

3.2.3.3. Kontinuita a diskontinuita s Druhým vatikánským koncilem

V předchozích podkapitolách jsme si velmi stručně ukázali stěžejní body, v životě, působení a postoje církve vůči světu v českých zemích před Druhým vatikánským koncilem i v jeho průběhu a po skončení.

Nyní se pokusíme o ucelenější shrnutí, kde se zamyslíme, v čem spočívala kontinuita nebo naopak diskontinuita postoje církve ke světu v českých zemích s koncilem během komunistické totality?

Co si však pod pojmem kontinuita a diskontinuita v souvislosti se specifickými podmínkami církve v českých zemích představit? Kdy recepce koncilu nebyla možná v celoplošném měřítku a v plném rozsahu, protože oficiální náboženský život byl zatlačen do kostelů? ⁶⁹⁶ Kdy neexistovala a ani nebyla myslitelná ucelená reflexe samotného koncilu, dostupná všem bez rozdílu, bezprostředně nebo alespoň prvních pár let po jeho skončení? ⁶⁹⁷ Kdy nešlo vypracovat závazný pastorační plán, pokud možno jednotný pro celou církev a odpovídající koncilním závěrům? ⁶⁹⁸

Kontinuitu můžeme v obecné rovině chápat jako časovou i předmětnou návaznost událostí či postojů na určitý bod, zde Druhý vatikánský koncil.

Diskontinuitu pak lze definovat naopak jako odklon od základního bodu, jímž je v našem případě Druhý vatikánský koncil a jeho závěry, které církev měla uvést do praxe. Přičemž diskontinuita nemusí spočívat v realizaci koncilních idejí po stránce obsahové, ale z hlediska časové chronologie.

Jaká měřítko či vodítka pro stanovení kontinuity a diskontinuity přístupu a postoje církve v našich zemích použít?

I v českých zemích církev existovala a usilovala o realizaci svého poslání ve svých řadách i ve světě v prostoru a čase. Proto za první kritérium považujeme čtení znamení času.

Hledala způsob a cesty, jak hlásat evangelium, v podmínkách komunistického režimu, který církev systematicky vytlačoval na okraj společnosti. Dalším kritériem je tak pro nás *aggiornamento*.

Zmínili jsme, že podmínky znemožňovaly ucelené působení církve v širším měřítku mimo oficiální bohoslužby. Mnohé aktivity proto probíhaly v uzavřených společenstvích. Posledním kritériem je tedy pro nás autonomie a univerzalita.

⁶⁹⁶ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 239-245; srov. MÁDR, O. *Takzvaná podzemní církev*. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>>.

⁶⁹⁷ OPATRŇY, A. *Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě*, s. 29.

⁶⁹⁸ Srov. Tamtéž.

3.2.3.3.1. Kontinuita

Zejména v kratičkém období Pražského jara církev pocítovala za nezbytné dát pravdivý obsah pojmům jako svoboda, důstojnost, poslušnost, autorita, dialog. Otázka jejich obsahu byla velmi palčivá, můžeme je proto vnímat jako intenzivní čtení znamení času.

Aggiornamentem bylo uveřejnění tematických příspěvků, které vycházely zejména v periodiku *Via*, určeném pro všechny zájemce o teologické vzdělání.⁶⁹⁹ Cílem bylo předat jejich nezkrácené chápání co nejširšímu spektru čtenářů.

Za autonomii bychom mohli považovat samotný, nezkrácený obsah každého uvedeného pojmu, a za univerzalitu snahu předat je co nejširšímu spektru čtenářů.

Akční program *Díla koncilové obnovy, Charta 77*,⁷⁰⁰ petice Augustýna Navrátila i dalších aktivistů,⁷⁰¹ a vše zastřešující i zahrnující korespondence kardinála Františka Tomáška lze řadit do kontinuity s Druhým vatikánským koncilem jednoznačně.

Vše probíhalo formou jasného požadavku a nechybělo ani vysvětlení, že církev nehodlá vstupovat se státem do konfrontace, ale chce s ním vést dialog. Což je v souladu s koncilními dokumenty, které přátelsky a bez zášti apelují na představitele států ohledně života věřících.⁷⁰²

Církev v českých zemích požadovala, aby jí stát respektoval jako určitou autonomii, která má vlastní cíl i stav a zároveň chce být včleněna do univerzality společnosti jako rovnocenný partner a podílet se na jejím budování vnášením evangelijních hodnot. Čtení znamení času zde spočívalo ve shrnutí jejího faktického postavení ve státě. Aggiornamentem už byly zmíněné aktivity v podobě programů *Díla koncilové obnovy* i *Desetiletí duchovní obnovy národa*, petic, prohlášení, korespondence, jejichž aktéři, zejména kardinál Tomášek, se snažili hovořit jazykem adresáta.⁷⁰³

⁶⁹⁹ Srov. HÄRING, B. O autoritě v církvi, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. Dialog o biskupské autoritě, s. 97-98; srov. Autor neuveden. *Via – její zrod a idea*. *Via*, 1968, roč. 1, č. 1, s. 1.

⁷⁰⁰ Srov. *Prohlášení charty*. Dostupné na WWW: <<https://scriptum.cz/cs/periodika/charta-77>>.

⁷⁰¹ Srov. *Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Augustinem Navrátilem*. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>.

⁷⁰² Srov. DH, GS, GE

⁷⁰³ Srov. *Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve*. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>; srov. *Alianční týden modliteb*. Dostupné na WWW: <<https://ekumenickarada.cz/aliancni-tyden-modliteb>>.

- Liturgické reformy. Protože veřejný náboženský život se mohl odehrávat pouze v kostelích, stát schválil jen realizaci liturgických reforem.⁷⁰⁴ Spočívaly nejen v překladech liturgických knih do češtiny a užívání národního jazyka při bohoslužbách, ale také, což bylo patrné nejvíce, v úpravě liturgického prostoru a ve zjednodušení obřadů. Čtení znamení času tak znamenalo snahu v maximální možné míře zajistit srozumitelnost a dostupnost liturgie. Aggiornamentem pak byly jednotlivé kroky, jako úprava samotného stávajícího prostoru, stavba nových sakrálních staveb podle koncilních reforem, zavedení lidového jazyka, užívaného při běžné komunikaci a také vysvětlování pokoncilních změn obřadů.⁷⁰⁵ Sebeposvěcení církve i nadále zůstávalo primární funkcí liturgie, a tím si zachovala vůči světu svoji autonomii. Za univerzalitu můžeme pokládat obsah a význam liturgie, který zůstával neměnný bez ohledu na vliv vnějšího kulturního prostředí. Samotné přijetí a včlenění zvyklostí a prvků odjinud tak zajišťovalo její univerzalitu i ve významu propojení se světem, v němž je vysluhována.

- Náboženské vzdělávání. Nejrozšířenějším nástrojem pro náboženské vzdělávání se měla stát homilie, na jejíž význam upozorňoval kardinál František Tomášek. Bezprostředně po koncilu proto vznikaly homiletické směrnice, určené pro každou diecézi. Spočívaly v ukázkách homilií, které měly sloužit jako vodítko pro výklad biblických textů příslušného cyklu, liturgické doby a dne. Zároveň se v nich měl odrážet výklad aktuálních problémů doby v duchu evangelia.⁷⁰⁶ Palčivé či naléhavé otázky představovaly čtení znamení času a proces samotného výkladu ve světle Písma už *aggiornamento*. Univerzalitu představovalo samotné evangelium jako měřítko chápání reflektovaných problémů, autonomií byl samotný zkoumaný předmět.

Stejným způsobem bychom mohli chápat náboženské vzdělávání dětí, které probíhalo povětšinou v rámci setkávání spřátelených rodin. Čtením znamení času byla marxistická ideologie, vštěpovaná dětem už ve škole, neslučitelná s křesťanskými mravními hodnotami. Rodiče stáli před otázkou, jak vštěpovat duchovní hodnoty a vzdělávat je ve víře?

⁷⁰⁴ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 153nn; srov. MÁDR, O. *Takzvaná podzemní církev*. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>>.

⁷⁰⁵ Srov. HÄRING, B. *O autoritě v církvi*, s. 96-97; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. *Dialog o biskupské autoritě*, s. 97-98; srov. REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. *Dialog o biskupské autoritě*. *Via*, 1969, roč. 2, číslo 6, s. 97-98.

⁷⁰⁶ Srov. AMBROS, P. *Počátky recepce koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic*, s. 256-257.

Aggiornamentem bylo vytváření vlastních učebnic i katechetických pomůcek a pořádání setkání, táborů, jejichž součástí byla i přiměřená a srozumitelná duchovní formace.⁷⁰⁷

- Ekumenismus. V oblasti ekumenismu můžeme za kontinuitu pokládat již dříve uvedené semináře v Jirchářích. Čtení znamená čas zde spočívalo v debatách na různá nejen náboženská, ale i aktuální společenská témata.⁷⁰⁸ Aggiornamentem bylo hledání prvků, které katolickou i evangelickou církev spojovaly.⁷⁰⁹ Univerzální zůstával obsah evangelia, jednotný pro všechny církve, autonomní specifika každé jednotlivé církve: věrouka, obřady, struktura.

3.2.3.3.2. Diskontinuita

V kapitole 3.2.3. jsme v souvislosti s uváděním myšlenek Druhého vatikánského koncilu označili časovou návaznost, kdy realizace nemusí probíhat po skončení samotného koncilu.

Nehrály zde roli také specifické podmínky, které časovou i obsahovou synchronizaci uvádění závěrů koncilu do života v celoplošném a oficiálním měřítku znemožňovaly?

Základní okolností byl odpor státu vůči církvi a z toho plynoucí potlačování náboženského života v českých zemích a jeho vytěsňování ze společnosti.

Z tohoto důvodu nemohlo být realizováno *Dílo koncilové obnovy*, které nabízelo ucelenější a systematický pastorační plán.⁷¹⁰ Nebylo tudíž ani prakticky možné rozvíjet účinné nástroje pastorační práce a pastorální teologie, která by pastorační praxi reflektovala.⁷¹¹

Církev, nucená uhájit vlastní existenci, se v důsledku reakce na postoj státu rozdělila na několik skupin, které ne vždy spolu kooperovaly, což celoplošné uvádění koncilních závěrů do života také ztěžovalo. Církev takto byla rozštěpená na církev kolaborující,⁷¹² koexistující,⁷¹³ nekompromitující loajálnost,⁷¹⁴ pasivní rezistence,⁷¹⁵ kontestující,⁷¹⁶ podzemní a exilovou, která působila v zahraničí, a sestávala z našich emigrantů.⁷¹⁷ Diskontinuita v tomto případě znamenala rozdrobenost církve na autonomní podskupiny a tím i absenci

⁷⁰⁷ Srov. VENKRBCOVÁ, D. *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, s. 37, 60, 62, 75-76; srov. HAVLÍČKOVÁ, H. *Dědictví komunismu. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1945-1989*, s. 264.

⁷⁰⁸ Srov. NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církvi: Josef Zvěřina v letech 1913-1967*, s. 375-376; srov. Robert SVATOŇ. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 192nn.

⁷⁰⁹ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 197.

⁷¹⁰ Srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 260nn.

⁷¹¹ Srov. OPATRŇÝ, A. *Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě*, s. 29.

⁷¹² Srov. VLČEK, V. *Služebníci nevěrní*, s. 61-63.

⁷¹³ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, s. 31.

⁷¹⁴ Srov. SKOBLÍK, J. *Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe)*, s. 54.

⁷¹⁵ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 241-259-260, 324; srov. OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna pražské arcidiecéze*, s. 171.

⁷¹⁶ Srov. BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 241-259-260.

⁷¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 239-245.

vzájemně kooperujícího působení ve světě. I když církev, včetně církve podzemní, shromážděné kolem biskupa Felixe Maria Davidka, která měla sice své vlastní struktury, a ne vždy byla v souladu s pravidly a pokyny římské kurie například ohledně kněžského svěcení žen a ženatých mužů, zachovávala věrouku a obsah evangelia⁷¹⁸

Církev v českých zemích na rozdíl od exilové církve nemohla uceleně sledovat aktuální vývoj církve světové,⁷¹⁹ což jí ztěžovalo přísun informací i o samotném koncilu a jeho následnou interpretaci, recepci a uvádění do praxe všech jeho závěrů bezprostředně po jeho skončení a v letech následujících.

Diskontinuita ale spočívala i mezi dobou probíhajících změn a konání samotného koncilu. Mezi jakými oblastmi života i působení církve a průběhem Druhého vatikánského koncilu tato disproporce nastala?

- Působení církve ve společnosti. Druhý vatikánský koncil se konal v letech 1962-1965. Zabýval se otázkou podoby a působení církve ve světě, který v tomto případě reprezentovala občanská společnost. V Českých zemích se současností i budoucností církve zaobírali ti, kdo byli odsouzení v padesátých letech během výkonu trestu v komunistických žalářích. Témata, jimiž se zabývali, se shodovala s okruhy, které řešil Druhý vatikánský koncil. Vězni tuto etapu života církve proto zpětně hodnotili jako koncil před koncilem, který navíc paradoxně zorganizovali samotní komunisté.⁷²⁰

- Liturgie. Zjednodušení obřadů a zařazení kulturních prvků, které odpovídaly místním podmínkám, schválil Druhý vatikánský koncil v rámci liturgických reforem.⁷²¹ V padesátých letech ale v komunistických věznicích liturgie aktuálním podmínkám odpovídala, zejména vysluhování eucharistie. Standardní hostie ani víno neměli vězni k dispozici, a proto použili kousek rohlíku či chleba a rozinky namočené ve vodě.⁷²²

- Společenství Božího lidu. Církev sebe samu na Druhém vatikánském koncilu definovala jako společenství Božího lidu, kde jsou různé služby, které mají stejnou důstojnost, protože jsou založené na charismatech.⁷²³ V komunistických žalářích padesátých let byla koncilní ekleziologie žita v praktické rovině. Kněze, řeholníky i laiky spojovala stejná žitá

⁷¹⁸ Srov. Tamtéž. *Katolická církev v Československu 1945-1989*, s. 241-259-260, 324.

⁷¹⁹ Srov. Příloha č. 10: Akční program Díla koncilové obnovy, 3. verze, s. 264.

⁷²⁰ Srov. BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 163-164; srov. Bohumil Kolář (1924). Životopis. In *Paměť národa*. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>; srov. Bohumil Kolář (1924). Životopis. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>.

⁷²¹ Srov. PESCH, O. H. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*, s. 108-111.

⁷²² Osobní svědectví Michaely Freiové ze dne 13.12.2015, dcery katolického aktivisty a politického vězně 50. let dr. Josefa Myslivce.

⁷²³ Srov. SVOBODA, R. Josef Hlouch a Katolická akce, s. 184-196.

zkušenost politického vězně na témže prostoru, která všechny bez rozdílu sblížovala. Přírozeným důsledkem byla vzájemná komunikace, sdílení životních osudů a tím i důkladnější poznání myšlení a života mezi lidmi napříč jednotlivých stavů církve.⁷²⁴

- Ekumenismus. Papež Jan XXIII. hovořil o nutnosti ostatní křesťany nejdříve poznat a poté s nimi navázat spolupráci.⁷²⁵ Ekumenismus v českých zemích ale v témže duchu probíhal nejdříve na Velehradě v rámci unijních porad a unionistických sjezdů už před druhou světovou válkou a prvních poválečných letech.⁷²⁶ Pokračoval v padesátých letech v žalářích a fungoval na bázi osobních vztahů a komunikaci lidí, které sdružovala aktuální zkušenost politického vězně.⁷²⁷

Pokud bychom měli stručně shrnout, v čem spočívala diskontinuita s Druhým vatikánským koncilem v českých zemích, jako stěžejní body vnímáme především velmi ztížené životní podmínky církve zejména v padesátých letech dvacátého století.

Církev byla už v padesátých letech na jedné straně vytlačována mimo společnost, její výrazné osobnosti zatýkány a umlčovány, na druhé straně o to intenzivněji hledala cesty k přežití a působení ve stávajících podmínkách.

Z hlediska časové chronologie zvažované i probíhající změny zejména v padesátých letech, konání Druhého vatikánského koncilu a jeho následná interpretace i recepce v českých zemích, můžeme jednoznačně hovořit o diskontinuitě.

Diskontinuitu můžeme spatřovat také v období normalizace až osmdesátých let, které můžeme chápat jako mezidobí mezi Pražským jarem a listopadem 1989. Uvedený časový horizont zastavil počátky realizace koncilních idejí v roce 1968 a umožnil její pokračování až po více než dvaceti letech, kdy se vnější podmínky změnilly celkově.⁷²⁸

⁷²⁴ Srov. BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil, s. 164.

⁷²⁵ Srov. Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*, s. 24, 97, 190.

⁷²⁶ Srov. SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, s. 171-172.

⁷²⁷ Srov. Bohumil Kolář (1924). *Životopis*. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>; srov. BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*, s. 91.

⁷²⁸ Srov. OPATRŇY, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě, s. 28.

ZÁVĚR

Ve své disertační práci jsme se zabývali vlivem Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu. V první řadě jsme zvolili postoj církve světové ke světu, protože Druhý vatikánský koncil byl záležitostí univerzální, tedy celosvětové církve.

Protože situace církve v českých zemích byla v době komunismu velmi nestandardní, ilustrovali jsme vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj české, tedy partikulární církve ke světu.

Základní otázka zněla, jestli koncil měl reálný vliv nebo zda jen potvrdil změny, které už v této oblasti probíhaly? První kapitolu jsme proto uvedli krátkým exkurzem, kdy církev reagovala na jevy, které ji v průběhu dějin provázely ještě před samotným Druhým koncilem.

Nejdříve jsme se zaměřili na klíčové pojmy. Prvním z nich byl svět. Ačkoliv jsme respektovali, že samotný koncil se jednoznačně definici světa vyhýbal s tím, že je potřeba se jím jako fenoménem zabývat z teologického hlediska, vyjádřili jsme jej pro naši potřebu jako prostředí, které je mentálně odlišné od katolické církve. Tato odlišnost se odráží ve způsobu uvažování, jednání a v celkovém životním stylu. Pro vyjádření světa jsme volili kritéria, která byla pro působení církve ve světě i uvnitř jí samé, a setkali jsme se s nimi v odborných studiích i v samotných koncilních dokumentech zásadní: vidět, poznávat a přijímat svět jaký je sám o sobě a evangelium i osobu Ježíše Krista brát jako měřítko reflektování světa.

Zjistili jsme, že mentální odlišnosti, vyplývající z různého náhledu na tytéž skutečnosti, byť v mezích legitimního pluralismu, se mohou vyskytovat i uvnitř církve, a proto jsme zahrnuli i kategorii svět uprostřed církve.

Dalším zásadním pojmem bylo čtení znamení času, které, jak jsme zjistili, spočívá v rozlišování událostí, zda je v daném čase a místě považovat za klíčové až palčivé, a následně je interpretovat ve světle evangelia.

Neméně závažným pojmem koncilu bylo *aggiornamento*, jež obnášelo hlásání evangelia uvnitř církve i mimo ni způsobem, který bude srozumitelný a přiměřený pro adresáta. *Aggiornamento* vyplývalo ze čtení znamení času a mělo následovat po evangelijní reflexi konkrétních otázek. Definovali jsme je proto jako hledání co nejúčinnějších cest k naplňování poslání církve i vůči světu.

Poté jsme se věnovali samotnému vlivu *Druhého vatikánského koncilu* na postoj církve ke světu. Nejdříve jsme reflektovali konkrétní témata, jimiž věnoval pozornost i tento koncil. Abychom vliv koncilu mohli vyjádřit uceleněji, snažili jsme se postihnout genezi změn, které ve zkoumaném tématu probíhaly ještě před koncilem, v jeho průběhu a po skončení. Protože

liturgie a následné liturgické reformy byly nejhmatatelnějším vlivem koncilu, oproti ostatním tématům jsme ji popsali podrobněji.

Následně jsme usilovali o postihnouti obecnějších charakteristik vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj univerzální církve ke světu. Důvodem je skutečnost, že koncil respektoval zvyklosti místa a času, jen trval na jednotě s papežem a obsahem evangelia. Což jsme vyjádřili pomocí pojmů autonomie a univerzalita. Zkoumali jsme, kde se projevuje autonomie a kde univerzalita. Protože na Druhém vatikánském koncilu bylo progresivní a konzervativní křídla, zaměřili jsme se na projevy autonomie a univerzality u obou.

Geneze vlivu v jednotlivých oblastech a obecné charakteristiky nás přivedly ke zjištění, že církve na Druhém vatikánském koncilu oficiálně a v celkovém měřítku stvrdila probíhající změny a současně udělila biskupským konferencím jednotlivých zemí pravomoc k jejich realizaci v daném místě a čase. Koncil tak schválil a podpořil postoj otevřenosti církve vůči světu. Přičemž otevřenost také znamenala nechat se světem inspirovat a přijímat tak od něj pomoc. Zároveň vybídl k neustálému a intenzivnímu hledání nových cest k hlásání evangelia, jež jsme ilustrovali v podkapitole, věnované vlivu koncilu na pastorální teologii, která tímto představuje nástroje k uskutečňování *aggiornamenta*.

Ve třetí kapitole jsme se zaměřili na církve v českých zemích, jejíž situace byla specifická. Zde jsme akcentovali postoj vůči světu, který reprezentoval komunistický režim. Ve světle státního zřízení jsme nahlíželi reakci církve na ateistický stát, která byla rozštěpená, nejednotná, a proto světem uprostřed církve. Neopomenuli jsme ani dopad postoje státu na život a působení církve jak uvnitř jí samotné, tak mimo její vlastní prostředí. Opět jsme volili formu geneze vývoje liturgie, ekumenismu, náboženského vzdělávání, postoje k občanské společnosti před Druhým vatikánským koncilem, v jeho průběhu a po něm. Zaměřili jsme se na nejvýraznější momenty. Zjistili jsme, že českým specifikem byla velmi intenzivní reflexe pastorační situace a promýšlení její budoucnosti během první republiky, kdy katolická církev po vzniku samostatné Československé republiky procházela krizí, a také v komunistických žalářích padesátých let. Což se z obsahového hlediska shodovalo s Druhým vatikánským koncilem ještě dříve, než samotný koncil vůbec proběhl. Z tohoto důvodu jsme zařadili podkapitolu, věnovanou kontinuitě a diskontinuitě Druhého vatikánského koncilu, kde své poznatky z hlediska chronologické návaznosti na koncil shrnujeme.

Odpověď na otázku, zda a do jaké míry Druhý vatikánský koncil ovlivnil postoj církve ke světu, podáváme především ve druhé a třetí kapitole.

Naše zjištění jsou následující:

1) Druhý vatikánský koncil nenabízí konečná řešení problémů, ve svých dokumentech⁷²⁹ i projevech⁷³⁰ palčivé situace ale jasně pojmenovává. Dává tak najevo, že církev si je velmi dobře vědoma, co se i ve světě, tedy mimo její základní prostředí, odehrává (viz. kapitola 2.1.-2.1.3.3.3.). Za vliv koncilu proto můžeme pokládat povzbuzení, aby církev na všech úrovních jasně aktuální problémy všude, kde působí, pojmenovávala, a nezůstávala tak vůči světu lhostejná.

2) Druhý vatikánský koncil ale aktuální situaci reflektuje ve světle evangelia, základním vodítkem je pro něj osoba Ježíše Krista.⁷³¹ Koncil tímto církev povzbuzuje, aby přijala dějinnost světa i svou vlastní⁷³² a zároveň se ve světě nerozmělnila a nezesvětštila, ale naopak do něj vnášela evangelní hodnoty.

3) Druhý vatikánský koncil inspiroval církev k neustálému aktivnímu hledání takových forem plnění svého poslání ve světě, které budou pro svět srozumitelné a přijatelné. Koncil církev tímto pobízí, aby respektovala autonomii světa, kde působí a současně se jí nechávala inspirovat (viz. kapitola 2.2.-2.2.3.). Za výsledek tohoto přístupu v první řadě pokládáme přesunutí pravomocí a odpovědnosti na národní biskupské konference, které situaci prostředí působnosti svých zemí znají nejlépe. Neméně důležitým výsledkem je pro nás i systematické propracování metod pastorační práce a pastorální teologie, které mají za úkol cesty k účinné realizaci poslání církve nacházet, uskutečňovat a reflektovat (viz. kapitola 2.4.2.-2.4.2.2.2.).

4) Druhý vatikánský koncil vůči světu užíval empatickou a respektující rétoriku, která nepřikazuje a odpůrce církve neodsuzuje, ale apeluje na jejich svědomí a nevyhýbá se ani vlastní sebereflexi (viz. kapitola 2.1.2.3.). Za výsledek pokládáme, alespoň pro české země, vstřícný styl, který zejména v korespondenci s představiteli státu používal kardinál František Tomášek, kde vyjadřoval respekt církve vůči státu jako odlišné instituci, a její snahu o budování společnosti jako rovnocenný partner (viz. kapitola 3.2.3.2).

Ve čtyřech bodech jsme se pokusili vyjádřit nejzákladnější vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu. S výjimkou čtvrtého bodu jsme uvažovali církev univerzální, tedy celosvětovou. Zvolili jsme body, styčné pro všechny partikulární církve, neboť jsme si plně vědomi, že situace místa a času se neustále vyvíjí a mění. Navíc, jak uvádíme v bodě prvním, koncil nepředložil konkrétní recept na řešení problémů, pouze vytyčil směr k hledání způsobů, jak církev může pokud možno adekvátně reagovat.

⁷²⁹ Srov. GS, LG, DH, GE

⁷³⁰ Srov. Autor neuveden. II. vatikánský sněm. Příprava a průběh, s. 33-34, 77-78.

⁷³¹ Srov. SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*, s. 227-228.

⁷³² Srov. PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*, s. 183.

Nyní se krátce zamyslíme nad vlivem Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v českých zemích v době komunismu.

Vzhledem k tomu, že svět jsme vyjádřili jako prostředí, mentálně odlišné od církve, v největší míře za něj v konečném důsledku pokládáme komunistický stát. Důvodem je jeho charakteristika, která je v přímém kontrastu s církví.

Ohledně samotného vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v rámci českých zemí považujeme za nejvýraznější výsledek občanské iniciativy, které měly za cíl upozornit na diskriminující postoj státu vůči věřícím občanům a snahu tuto situaci změnit (viz. kapitola 3.2.3.2.).

Vzhledem k nízké a selektivní informovanosti o průběhu samotného Druhého vatikánského koncilu ze strany státu, minimální dostupnosti koncilních dokumentů a dění ve světové církvi je diskutabilní, zda realizace takových iniciativ jako neoficiální teologické a náboženské vzdělávání, duchovní cvičení, ekumenismus, modlitební společenství zejména v letech padesátých a v období normalizace i letech následujících, byla výsledkem koncilu. Specifická situace, spojená s utajováním náboženských aktivit a hledání jejich dobově přiměřených forem, byla spíše výsledkem iniciativy jednotlivců. Přičemž vůdčími osobnostmi na tomto poli byli bývalí vězni padesátých let, kteří především zúročili zkušenosti, získané a promyšlené v období zatčení (viz. kapitola 3.1.2.1.).

V podkapitole věnované diskontinuitě Druhého vatikánského koncilu (viz. kapitola 3.2.3.3.2.) jsme uvedli, že myšlenky, které zazněly a byly zapracovány do závěrů samotného koncilu, zejména političtí vězni žili už během výkonu trestu v komunistických žalářích padesátých let, tedy před Druhým vatikánským koncilem. Zde spatřujeme jednoznačnou nezávislost církve vězněné, která naplňovala ducha koncilu, na koncilu samotném.

Kardinálové Josef Beran, jehož projev o situaci věřících v českých zemích přímo na Druhém vatikánském koncilu ovlivnil podobu dokumentu o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, a František Tomášek, jehož koncilní projev měl vliv na dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio*, vycházeli z reálné situace církve v českých zemích ještě před samotným koncilem. V tomto případě šlo naopak o dílčí vliv světa, jímž byla pozice církve v českých zemích v oficiálním státním zřízení, na Druhý vatikánský koncil.

Vedle nejzákladnějšího hodnocení nelze opomenout ani možnosti a limity naší práce.

O Druhém vatikánském koncilu, jeho interpretaci a recepci v měřítku církve světové i v českých zemích byla napsána celá řada prací, z nichž některé uvádíme v biografii. Absence ucelenější studie o celkovém vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu nám umožnila snahu tuto mezeru doplnit naší vlastní prací.

Přesto jsme se nevyhnuli dílčím tématům, která Druhý vatikánský koncil projednával. Posloužily nám jako základ pro vyjádření celkového vlivu koncilu na postoj církve ke světu, ať už se jednalo o církve univerzální nebo českou partikulární.

Za největší výhodu pramenů, které jsme měli k dispozici, pokládáme skutečnost, že mnohé tvoří kvalitativní a kvantitativní výzkumy či osobní nebo písemné svědectví pamětníků, což pokládáme za určitou záruku autenticity a věrohodnosti.

Za limitující naopak považujeme obsažnost témat, kterým jsme se nemohli věnovat v plné šíři, protože, jak uvádíme výše, nám posloužily jako podklad pro vyjádření podstaty věci.

Naše disertace proto naopak může otevřít cestu k podrobnějšímu zpracování vlivu Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu v konkrétních oblastech a zmapovat tak jejich uchopování od samotného koncilu až po současnost. Hledat odpověď na otázky, zda a do jaké míry je Druhý vatikánský koncil pro tu či onu oblast aktuální.

V úvodu naší disertace jsme napsali, že motivem jejího sepsání byl i rozporuplný postoj k samotnému Druhému vatikánskému koncilu i po téměř po šedesáti letech od jeho ukončení. Příčinu vidíme v nepochopení samotného koncilu, jeho základního postoje, který respektuje jedinečnost každé kultury v čase a místě, a pobízí k intenzivnímu hledání cest a forem k naplňování poslání církve v jejím vlastním prostředí i mimo ně. Cestu k překonání rozporu proto spatřujeme v systematickém a celoplošném seznamování se všemi koncily, s důrazem na dobový kontext, kdy byly svolávány a probíhaly. Přičemž by nemělo chybět srovnání s Druhým vatikánským koncilem a dobou jeho zrodu i průběhu a následné interpretace i recepce.

BIBLIOGRAFIE

Seznam použitých zdrojů

Archivní prameny

Acta curiae Olomouensis, č.j. 2803/1965 ze dne 5.7.1965, Archiv arcibiskupství olomouckého. Fond neuveden.

„JUDr. Myslivec a spol. – odnož skupiny Václava Prokůpka a spol. Žádost o přezkoumání rozsudku ze dne 24.9.1963- Zpráva o prošetření stížnosti v trestní věci JUDr. Josefa Myslivce a společníci, provedené na dožádání Generální prokuratury ze dne 3.5.1964 č. j. T 1543/52“ In *Prokůpek Václav a spol. JUDr. Myslivec Josef a spol. Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti JUDr. Myslivcovi a společníkům*, Archiv bezpečnostních složek, badatelna Brno-Kanice, Fond A8, sign. 1396.

Korespondenční lístky dr. Josefa Myslivce P. Jiřímu Reinsbergovi. Datum neuvedeno, *Centrum dějin české teologie*, Fond Jiří Reinsberg.

„Protokol o výsledku s obviněným JUDr. Josefem Myslivcem“ In *Prokůpek Václav a spol. JUDr. Myslivec Josef a spol. Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti JUDr. Myslivcovi a společníkům*, Archiv bezpečnostních složek, badatelna Brno-Kanice, Fond A8, sign. 1396.

Církevní dokumenty

Dokumenty II. vatikánské koncilu. 1. vyd. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1995. ISBN 80-7113-089-13.

Korespondence

HALÍK, T. Re: *Týnská farnost + Josef Myslivec - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 18. září 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

KOREJS, B. Písemné svědectví ze dne 26.6.2008. Dopis ve vlastnictví autora.

LOBKOWICZ, F. V. Re: *Pro o. biskupa - farnost Matky Boží před Týnem + Josef Myslivec - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 17. září 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

LOBKOWICZ, F. V. Re: *Pro o. biskupa - farnost Matky Boží před Týnem + Josef Myslivec - dotaz a prosba* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 29. Března 2009 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

NOVOTNÝ, V. Re: *Dr. Josef Myslivec-dotaz* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 7. února 2011 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

SRHOLEC, A. *Spomienka na Myslivca* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 28. července 2008 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

RADKOVSKÝ, F. Re: *PETRA OTYPKOVA - Týnská farnost - otázky k Dr. Myslivcovi* [elektronická pošta]. Message to: Petra Otýpková. 25. Března 2009 [cit. 25. června 2021]. Osobní komunikace, citováno se svolením autora.

Osobní svědectví

Osobní svědectví Michaely Freiové ze dne 13. 12. 2015.

Telefonické svědectví Václava Dvořáka ze dne 26. 9. 2008.

Primární literatura

ADÁMEK, J. Průkopnický čin za jednotu křesťanů. *Via*, roč. 1, č. 3, 1968, s. 55-56.

ALBERIGO, G. *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*. 1. vyd. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barister&Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-047-7.

AMBROS, P. Eklesiologická iniciace pastoračního poslání církve. Příspěvek o recepci Druhého vatikánského koncilu. *Studia Theologica*, roč. 17, číslo 3, s. 187-202. ISSN 257-9798.

AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie. Pastorální teologie I*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Mgr. Jiří Burget, 1996. ISBN 80-902798-2-1.

AMROS, P. Pastorační a recepce koncilu. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 5-8. ISSN neuvedeno.

AMBROS, P. Pastorační rozlišování – reformní vize papeže Františka pro církvev 21. Století v kontextu recepce pojmu znamení času. *Studia theologica*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 1-20. ISSN 257-9798.

AMBROS, P. Počátky recepce Druhého vatikánského koncilu v českých zemích a vznik Homiletických směrnic. In (ed). NOVOTNÝ, V. *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, s. 254-263. ISBN 978-80-246-1493-9.

Autor neuveden. Delegace MHKD u ministra kultury. *Katolické noviny*, 1968, roč. 20, č. 10, ze dne 10. března, s. 1.

Autor neuveden. Druhý vatikánský sněm – Dokumenty. *Teologické texty*, 1985, 11, samizdat, s. 44-47. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. Ekumenismus. *Via*, 1968, roč. 1, č. 3, s. 56. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. Kardinál Beran na koncilu o náboženské svobodě. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 150. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. K případu profesora Künga. *Teologické texty*, 1981, roč. neuveden, č. 3, samizdat, s. 3-7.

Autor neuveden. Návrh překladu eucharistických modliteb. *Via*, 1969, roč. 2, č. 6, s. 81-84. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. Od izolace k dialogu. *Katolík*, roč. 20, č. 14, ze dne 7. dubna 1968, s. 1, 3.

Autor neuveden. *Pracovní texty k bohoslužbě slova Panny Marie před Týnem a sv. Havla 1969-1971*. Pracovní sešit.

Autor neuveden. Prozatímní redakční rada. *Via*, 1968, roč. 1, č. 1, s. 19. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. Via – její zrod a idea. *Via*, 1968, roč. 1, č. 1, s. 1. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. Východní kanonistika ekumenicky. *Via*, 1970, roč. 3, č. 3, s. 47. ISSN neuvedeno.

Autor neuveden. *II. vatikánský sněm. Příprava a průběh*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie. ISBN neuvedeno.

BALÍK, S.; HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 2013. ISBN 978-80-7325-130-7.

BALÍK, S. et al. *Letnice dvacátého století. Druhý vatikánský koncil a české země*. 1. vyd. Brno: CDK, 2012. ISBN 978-80-7325-130-7.

BENEŠ, J.; PLOJHAR, J. Dopis našeho duchovenstva ÚV KSČ. *Katolické noviny*, 1968, roč. 20, č. 9, ze dne 3. března, s. 1.

BOUBLÍK, V. *Boží lid*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-71923-07-9.

BOUŠE, B.; KONZAL, V. Několik poznámek k novému jednotnému kancionálu. *Via*, 1968, roč. 1, č. 5, s. 96-99. ISSN neuvedeno.

BRADNA, A. Jak jsem prožíval Druhý vatikánský koncil. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 163-164. ISSN neuvedeno.

Čtení klíčovou dírkou, 1994, roč. neuveden, č. 1. ISSN neuvedeno.

Čtení klíčovou dírkou, 1997, roč. neuveden, č. 2-3. ISSN neuvedeno.

Dopis dr. Josefa Myslivce P. Jiřímu Reinsbergovi. *Čtení klíčovou dírkou*, 1994, roč. neuveden, č. 1, s. 1-2. ISSN neuvedeno.

FIALA, P.; HANUŠ, J. Druhý vatikánský koncil v pohledu marxistických teoretiků. In (ed.). FIALA, P.; HANUŠ, J. *Koncil a česká společnost. Historie, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: CDK, 2001, s. 70-89. ISBN 978-80-85959-75-8.

FREI, V. Ekumenismus a jeho problémy. *Via*, 1969, roč. 2, č. 1, s. 2-4. ISSN neuvedeno.

HÄRING, B. O autoritě v církvi. *Via*, 1969, ročník 2, číslo 6, s. 96-97. ISSN neuvedeno.

HENDRICH, J. Druhý sjezd sdružení katolických duchovních PIT. ČSR. In (ed.). ČEJKA, M.; HANUŠ, J. *Křesťané a socialismus. Čítanka textů: 1945-1989. Díl 2*. 1. vyd. Brno: CDK, 2009, s. 130-140. ISBN 978-80-7325-089-199-4.

HILARION. Nemohu mlčet. *Teologické texty*, 1986, roč. neuveden, č. 13, s. 27-29. ISSN neuvedeno.

HOLAKOVSKÝ, V. Základy teologie pro ty, kdo se ptají. *Via*, 1969, roč. 2, č. 9, s. 148. ISSN neuvedeno.

JANOTA, P. *Reakce československého tisku na Druhý vatikánský koncil*, 2007. České Budějovice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin a patristiky. Diplomová práce. Vedoucí práce R. Malý.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1987. ISBN neuvedeno.

Kolektiv autorů. *Svatohavelský zpěvník. Cantus sangalenses Pragenses*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7192-459-3.

KUNETKA, F. Liturgická reforma II. vatikánského koncilu a její realizace v moravských diecézích. In (ed.) FIALA, P.; HANUŠ, J. *Koncil a česká společnost. Historie, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: CDK, 2001, s. 140-166. ISBN 80-85959-75-5.

LEHMANN, K. Evangelium a dialog. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 151-154. ISSN neuvedeno.

MÁDR, O. Jan XXIII. zahajuje koncil. *Teologické texty*, 2002, roč. 13, č. 4, s. 133. ISSN neuvedeno.

MUCHOVÁ, M. et al. Zápas o svobodu – zkušenosti katolické rodiny. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 75-78. ISSN neuvedeno.

MYSLIVEC, J. Bohoslužba slova. *Via*, 1970, roč. 3, č. 6, s. 95. ISSN neuvedeno.

MYSLIVEC, J. Dialog uvnitř církve. *Via*, 1970, roč. 3, č. 7, s. 112. ISSN neuvedeno.

MYSLIVEC, J. K otázce středu. *Via*, 1970, roč. 3, č. 5, s. 81. ISSN neuvedeno.

MYSLIVEC, J. Umění byzantské jako projev jejího duchovního života. (Několik myšlenek z přednášky na unijním sjezdu velehradském). *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie*, 1946, roč 33, s. 387, 429-430. ISSN neuvedeno.

MYSLIVEC, J. Výtvarná kultura řecké církve. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie*, 1946, roč 33, s. 24-26, 63-65, 101-103, 178-181. ISSN neuvedeno.

NAVRÁTIL, A. Petice a další aktivity moravských katolíků. In (ed.) Aleš OPATRŇÝ. *Význam kardinála Tomáška v období normalizace a přechodu k demokracii. Sborník textů ze symposia ke 100. výročí narození kardinála Tomáška*. 1. vyd. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2000, s. 78-89. ISBN neuvedeno.

NOVOTNÝ, V. *Běda církvi... Bonaventura Bouše burcující*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2009-1.

NOVOTNÝ, V. Česká katolická ekleziologie na počátku druhé poloviny 20. století. In (ed.) NOVOTNÝ, V. *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, s. 9-46. ISBN 978-80-246-1493-9.

NOVOTNÝ, V. *Katolická teologická fakulta 1939-1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1369-7.

NOVOTNÝ, V. *Odvaha být církvi. Josef Zvěřina v letech 1913-1967*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2432-7.

NOVOTNÝ, V. Plán akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných. Stav české katolické teologie v letech 1949-1950. *Studia theologica*, ročník 10, číslo 3, 2008, s. 49-62. ISSN 257-9798.

OPATRŇÝ, A. Jak byl čten koncil v Čechách a na Moravě. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 28-31.

OPATRŇÝ, A. *Kardinál Tomášek a pokoncilní proměna Pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. ISBN 80-7192-778-3.

OPATRŇÝ, M. *Sociální práce a teologie. Inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-408-2.

OPATRŇÝ, M. Krizové situace jako výzva pro křesťanskou službu druhým. In OPATRŇÝ, M. et al. *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012, s. 52-64. ISBN 978-80-7394-391-2.

OPATRŇÝ, M. Pracovní metody duchovní služby. In OPATRŇÝ, M. et al. *Východiska a perspektivy duchovní služby u policie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2012, s. 105-126. ISBN 978-80-7394-391-2.

OTÝPKOVÁ, P. Dr. Josef Myslivec. (1907-1971) a křesťanský Východ. Jak přispěl k jeho poznání? *Theologos*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 193-214. ISSN 1335-557.

PESCH, H. O. *Druhý vatikánský koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-194-6.

PETRÁČEK, T. Několik poznámek k problematice kněžství a totalitní státní moci v historickém kontextu. *Salve*, 2011, roč. 21, č. 1, s. 7-16. ISSN 1213-6301.

PETRÁČEK, T. *Církev, tradice, reforma. Odkaz Druhého vatikánského koncilu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-643-7.

PLANNER, F. *Misijní činnost církve*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1976. ISBN neuvedeno.

POJSL, M. Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v letech 1968-1974. In *Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v letech 1990-2010. Sborník. 20 let od jejího obnovení*. 1. vyd. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad se sídlem na Velehradě, s. 38-47. ISBN 978-80-86157-30-6.

POJSL, M. Obnova Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci a vliv II. vatikánského koncilu na teologické vzdělání. In (ed.) HANUŠ, J. *Historické, politické a teologické aspekty přijímání II. vatikánského koncilu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: CDK, 2000, s. 138-147. ISBN 80-85959-75-5.

POLÁŠEK, J. Poznámky k ekumenickému vývoji v Anglii. *Via*, roč. 1, č. 1, 1968, s. 16. ISSN neuvedeno.

POLC, J. V. *Posvátná liturgie*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1981. ISBN neuvedeno.

Q. Česká koncilová bilance. *Teologické texty*, 1985, roč. neuveden, č. 11, s. 18-19. ISSN neuvedeno.

QUIS. Adolf Kajpr – kněz, redaktor, vězeň. *Teologické texty*, 1984, roč. neuveden, č. 10, samizdat, s. 47-49.

RAHNER, K; VORGLIMER, H. *Teologický slovník*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-934-8.

Redakce. Poznámka. *Teologické texty*, 1986, roč. neuveden, č. 13, s. 29. ISSN neuvedeno.

REINSBERG, J. Obnova liturgická a obnova kostela z hlediska kněze. *Via*, 1968, roč. 1, č. 6, s. 112-114. ISSN neuvedeno.

REINSBERG, J.; MYSLIVEC, J. Dialog o biskupské autoritě. *Via*, 1969, ročník 2, číslo 6, s. 97-98. ISSN neuvedeno.

REINSBERG, J; SVOBODA, B. *Hospodin rozjasnil svou tvář. Rozhovory*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-724-3.

REINSBERG, J.; SVOBODA, B. *Legio Angelica a P. Method K. Klement OSB*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2000. ISBN 80-86036-30-8.

SEIBEL, W. K. výročí koncilu. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 146. ISSN neuvedeno.

SCHATZ, K. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*. 2. vyd. Brno: CDK, 2014. ISBN 978-80-7325-345-5.

SCHÜRMAN, H. Duchovní střed koncilu. *Teologické texty*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 148-150. ISSN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. Geneze koncilního dokumentu o zjevení. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 22-24. ISSN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. *Radost a naděje*. 1. vyd. Řím: Křesťanská Akademie, 1968. ISBN neuvedeno.

SKALICKÝ, K. *Radost a naděje: církev v dnešním světě*, 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-430-X.

SKOBLÍK, J. Česká ekleziologie padesátých let v teorii a praxi (reminiscence, nikoliv reflexe). In: (ed). NOVOTNÝ, V. *Česká katolická ekleziologie druhé poloviny 20. století*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 47-72. ISBN 1802-9159.

SLABOTÍNSKÝ, R. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech*. Brno, 2010. Disertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce J. Hanuš.

SLOUK, P. *Wie ein weg durch den nebel. Rezeption des Zweiten vatikanischen konzils durch die tschechische Kirche im spiegel von 31 qualitativen interview mit zeitzeugen*. Wien, 2001. Disertační práce. Universität Wien. Katholisch-Theologischen Fakultät. Institut für Pastoraltheologie. Vedoucí práce P. M. Zulehner.

SROVNALOVÁ, M. *Josef Zvěřina – kněz a učitel. Tajné studium dogmatiky na Moravě v letech 1975-1990*. Praha, 2003. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce M. Ryšková.

SVATOŇ, R. *Duchovní cesty českého ekumenismu. Minulost, přítomnost a perspektivy*, 1. vyd. Velehrad-Roma, s.r.o. – Olomouc: Refugium, 2014. ISBN 978-80-7412-188-3.

SVOBODA, B. *Na straně národa. Zápas kardinála Tomáška s komunistickým režimem 1965-1989*, 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-843-6.

SVOBODA, R. Josef Hlouch a Katolická akce. *Studia theologica*, 2013, roč. 15, č. 3, s. 184-196. ISSN 257-9798.

ŠIMČÍKOVÁ, J. Br. Rudolf z Taizé v Bruntále. *Via*, 1968, roč. 1, č. 3, s. 56-57. ISSN neuvedeno.

ŠKARVADA, J. Nejdiskutovanější koncilní dokument. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 1, s. 24-26. ISSN neuvedeno.

ŠMÍDOVÁ, L. Legio Angelica – nástroj disciplinace katolických chlapců. Výchova ke kněžství a k laické misijní činnosti Legio angelica pod vedením P. Methoda K. Klementa, OSB v letech 1927-1937. *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 2016, roč. 185, č. 3-4, s. 39-48. ISSN 1214-0627.

TINEQ, H. Deset klíčových slov Druhého vatikánského koncilu. *Teologické texty*, 1985, roč. neuveden, č. 11, samizdat, s. 11.

URBAN, J. E. Osobnost a autorita v řeholi. *Via*, 1970, ročník 3, číslo 5, s. 67-69. ISSN neuvedeno.

VAŠKO, V. Církev v ohrožení totalitami. *Teologické texty*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 46-52. ISSN neuvedeno.

VAŠKO, V. *Dům na skále 1. Církev zkoušená: 1945 - začátek 1950*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-891-7.

VAŠKO, V. *Dům na skále 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 80-7192-892-8.

VAŠKO, V. *Dům na skále III. Církev vězněná*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7192-893-5.

VAŠKO, V. *Neumlčená I. Kronika katolické církve v Československu po 2. světové válce*, 1. vyd. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1990. ISBN 80-7113-035-4.

VENRKBCOVÁ, D. *Duchovní klima ve městě Olomouci po roce 1990*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra pastorální a spirituální teologie. Vedoucí práce M. Altrichter.

VENTURA, V. *Jan Evangelista Urban – život a dílo. Sonda do dějin české teologie a spirituality*. 1. vyd. Brno: CDK, 2001. ISBN 80-85959-77-1.

VLČEK, V. Služebníci nevěrní. *Teologické texty*, 2003, roč 14, č. 2, s. 61-63. ISSN neuvedeno.

VOKOUN, J. K interpretaci 2. Vatikánského koncilu. *Teologické texty*, 1996, roč. 7, č. 3, s. 95-96. ISSN neuvedeno.

ZVĚŘINA, J. K teologii svátostí. *Via*, 1969, ročník 2, číslo 9, s. 36-38. ISSN neuvedeno.

ZVĚŘINA, J. Problém svobody. *Via*, 1968, ročník 1, číslo 2, s. 25. ISSN neuvedeno.

ZVĚŘINA, J. *Teologie agapé*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-432-5.

Sekundární literatura

ČAPEK, R. *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnotících metod.* Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3450-7.

Dokumenty tridentského koncilu. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-75-5.

KUNETKA, F. *Úvod do liturgie svátostí.* 1. vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 34. ISBN 80-7192-618-3.

METALLINOS, G. „Vyznávám jeden křest. Výklad kánonu a ustanovení In *Fórum pastorálních teologií VIII. Křest a iniciace.* 1. vyd. Olomouc-Velehrad: Centrum Aletti-Refugium, 2011, s. 255-266. ISBN 978-80-7412-72-5.

METZ, J. B. *Úvahy o politické teologii.* 1. vyd. Praha: Oikúmené, 1993. ISBN 80-85241-69-2.

OPATRNÝ, M. *Charita jako místo evangelizace.* 1. vyd. České Budějovice: Teologická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7394-250-2.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie,* 1. vyd., Praha: Zvon. České katolické nakladatelství, 1996. ISBN 80-7113-175-X.

Internetové zdroje

Autor neuveden. Reforma římské kurie. *Kristus a svět*. [online]. [cit. 2023-11-12]. Dostupné na WWW: <<https://www.hopeforeurope.eu/2022/04/02/reforma-rimske-kurie/>>.

Alianční týden modliteb. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <https://ekumenickarada.cz/aliancni_tyden_modliteb>.

BLAŽEK, P. *Největší přání*. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <jsns.cz/nove-aktivity/nejvetsi-prani-1989/aktivita_nejvetsi-prani-1989_01_otazky-a-odpovedi.pdf>.

Bohumil Kolář (1924). Životopis. In *Paměť národa*. [online]. [cit. 2018-10-16]. Dostupné na WWW: <https://pametnaroda.cz/witness/index/id/776/#cs_776>.

Centrum dějin české teologie. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://ktf.cuni.cz/KTF-1243.html>>.

Cirkev.cz. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://www.cirkev.cz/>>.

Círky a náboženská společenství. In *Paměť národa*. [online]. [cit. 2023-01-22]. Dostupné na WWW: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/cirke-nabozenska-spolecenstvi>>.

DAVÍDEK, F. M. Konkrétní spirituální práce. [online]. [cit. 2023-11-17]. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/book/export/html/1465>>.

Desetiletí duchovní obnovy. [online]. [cit. 2021-12-24]. Dostupné na WWW: <http://scriptum.cz/soubory//scriptum/%5Bnode%5D/treti-rok-desetileti_1990_posvec-zivota_ocr.pdf>.

Desetiletí duchovní obnovy. [online]. [cit. 2023-03-16]. Dostupné na WWW: <[Souvislosti_-_desetileti-duchovni_obnovy.pdf](#)>.

Dopis kardinála Tomáška katolickým věřícím v Československu. [online]. [cit. 2023-06-18]. Dostupné na WWW: https://scriptum.cz/soubory/scriptum/%5Bnode%5D/vzkriseni_1988_letnice_ocr.pdf .

Dopis kardinála Františka Tomáška předsedovi vlády ČSSR Lubomíru Štrougalovi požadující zahájení dialogu o vztahu státu a katolické církve. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html> .

Duše a hvězdy. [online]. [cit. 2018-05-08]. Dostupné na WWW: <http://www.duseahvezdy.cz/> .

DVOŘÁK, D. Memoáry. Nezávislé náboženské vzdělávání za „normalizace“. Několik osobních příkladů. *Soudobé dějiny*, 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 449-470. [online]. [cit. 2023-02-04]. Dostupné na WWW: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2007/02/09.pdf> .

HALÍK, T. *Odešel otec Jiří.* [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: https://halik.cz/clanky/odesel_otec_jiri.php .

HALÍK, T. *Vzpomínky.* [online]. [cit. 2021-12-24]. Dostupné na WWW: <http://halik.cz/cs/o-halikovi/vzpominky/> .

HALÍK, T.; MÁDR, O.; OPATRŇÝ, A.; PIŤHA, P.; VLK, M. *Příloha desetiletí duchovní obnovy.* [online]. [cit. 2021-12-24]. Dostupné na WWW: <http://souvislosti.cz/197/197d.pdf> .

HRADÍLEK, P. „Loajální, ale svůj. Andělský legionář P. Jiří Reinsberg“. [online]. [cit. 2021-06-28]. Dostupné na WWW: <https://www.getsemany.cz/node/630> .

Jan XXIII. *Mater et magistra.* [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <https://kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/mater-et-magistra> .

Jan XXIII. *Pacem in terris.* [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <https://henryklahola.nazory.cz/JAN23PIT1963CZ.htm> .

JANDOUREK, J. Studium na bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. Osobní zkušenost z let pozdní „normalizace“. *Soudobé dějiny*, 2007, roč. 14, č. 2-3, s. 439-448. [online]. [cit. 2023-02-04]. Dostupné na WWW: <<https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2007/02/09.pdf>>.

JIRKOVSKÝ, A. *Opozice proti Lumen gentium. Druhá část reakce na článek Lumen gentium versus Pastor Aeternus?*. [online]. [cit. 2022-07-06]. Dostupné na WWW: <https://www.christnet.eu/clanky/2680/opozice_proti_lumen_gentium.url>.

Juridictum. Encyklopedie o právu. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://iuridictum.pecina.cz/w/Amnestie>>.

KAMIŇSKI, R. Teologia pastoralna w okresie posoborowym (1965–1982). [online]. [cit. 2022-05-07]. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/tom06-02-kaminski.pdf>. *Kněžské bratrstvo svatého Petra*. [online]. [cit. 2018-05-08]. Dostupné na WWW: <<https://fssp.cz/home/zakladni-informace/>>.

Kněžské bratrstvo svatého Pia X. [online]. [cit. 2018-05-08]. Dostupné na WWW: <<https://fsspx.cz/>>.

KOFROŇ, J. Čím je Jiří Reinsberg pro nás dnes? [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/629>>.

MÁDR, O.; NOVOTNÝ, V. Česká teologie ve 20. století. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <teologicketexty.cz/casopis/2011-3/Ceska-teologie-ve-20-stoleti.html>.

MÁDR, O. Jak církev neumírá. K teologii ohrožené církve. [online]. [cit. 2021-06-28]. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2012-1/Jak-cirkev-neumira-K-teologii-ohrozene-cirkve.html>>.

MÁDR, O. Takzvaná podzemní církev. [online]. [cit. 2021-06-20]. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Takzvana-podzemni-cirkev.html>>.

MRÁČKOVÁ, B. Felix Maria Davídek. *Getsemany*. [online]. [cit. 2023-09-17]. Dostupné na WWW: <<https://www.getsemany.cz/node/3293>>.

NS RČS 1948-1954. In *Společná česko-slovenská parlamentní knihovna*. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <https://psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm> .

Ohlédnutí: Libor Staněk o práci okresních církevních tajemníků. [online]. [cit. 2023-11-15]. Dostupné na WWW: <<https://www.ustrcr.cz/ohljednuti-libor-stanek-o-cinnosti-okresnich-cirkevnych-tajemniku/>>.

OPATRNÝ, A. *Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://pastorace.cz/tematicke-texty/konstituce-gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii-ales-opatrný>>.

OPATRNÝ, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <https://fatym.com/abcd/k/000214/0054_t.htm>.

OPATRNÝ, M. *Přehled metod pastorační práce. Skriptum předmětu Speciální okruhy pastorace*. [online]. [cit. 2020-10-20]. Dostupné na WWW:< <https://docplayer.cz/23617890-Prehled-metod-pastoracni-prace.html>>.

Paměť národa. Církev a náboženská společnost. [online]. [cit. 2021-06-30]. Dostupné na WWW: <<https://pametnaroda.cz/cs/cirkve-nabozenska-spolecenstvi>>.

Papežův komentář k novému motu proprio o předkoncilní liturgii. [online]. [cit. 2021-08-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2021-07/papezuv-komentar-k-novemu-motu-proprio-o-predkoncilni-liturgii.html>>.

Pavel VI. *Ecclesiam suam*. [online]. [cit. 2021-06-05]. Dostupné na WWW: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/ecclesiam-suam>>.

Petice Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů, sepsaná katolickým laikem Augustinem Navrátilem. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://89.usd.cas.cz/cs/dokumenty-a-texty-obcanske-spolecnosti-1987-1989.html>>.

POSPÍŠIL, C. V. Teologie dějin a česká teologie. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz/casopis/2009-1/Teologie-dejin-a-ceska-teologie.html>>.

Prohlášení charty. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://scriptum.cz/cs/periodika/charta-77>>.

PRZYGODA, W. Paradygmaty metodologiczne we wspolczesnej teologii pastoralnej. [online]. [cit. 2022-05-07]. Dostupné na WWW: <file:///C:/Users/PC/Downloads/3085-3064.pdf>.

Římskokatolická farnost u kostela Matky Boží před Týnem. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.tyn.cz/cz/>>.

SKALICKÝ, K. II. vatikánský koncil ve vzpomínkách. In *Zbožní a bezbožní*. ČRo 6. vysíláno dne 25. 11. 2010, délka: 00:29:43. [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://media.rozhlas.cz/audio/02774369.mp3>>.

SZENDZIELORZ, L. Teologické myšlení Josefa Zvěřiny. Teologie agapé jako teologie středu. *Teologické texty*. [online]. [cit. 2023-03-31]. Dostupné na WWW: <<https://www.teologicketexty.cz/casopis/2013-2/Teologicke-mysleni-Josefa-Zveriny-i-Teologie-agape-i-jako-teologie-stredu.html>>.

Teologické texty. [online]. [cit. 2021-06-25]. Dostupné na WWW: <<https://teologicketexty.cz>>.

UGEUX, B. Univerzalita a diverzita kultur. *Teologické texty*, 2007, roč. 18, č. 3. [online]. [cit. 2022-02-11]. Dostupné na WWW: <<https://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Univerzalita-a-diverzita-kultur.html>>.

VAŇÁČ, M. Křesťanské církve v českých zeních v 60. letech (1960-1968). [online]. [cit. 2021-05-21]. Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/318>>.

Vira.cz. [online]. [cit. 2021-06-05]. Dostupné na WWW: <<https://vira.cz/texty/knihovna/mala-detska-bible>>.

ZULEHNER, P. M et al. *Fundamental pastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*. [online]. [cit. 2021-05-16]. Dostupné na WWW: <<https://www.zulehner.org/dl/KLsoJKJkNJqx4KJK/FP.pdf>>.

ZVELEBIL, M. Dílo koncilové obnovy v kontextu Pražského jara 1968. [cit. 2021-05-16]. Dostupné na WWW: <<https://getsemany.cz/node/3182>>.

70. výročí nakladatelství Vyšehrad 7. Května – 1. Června. Seminář v Zrcadlové kapli 7. 5. v 17 hodin. [online]. [cit. 2021-05-16]. Dostupné na WWW: <<https://nkp.cz/vystavy/2004/vysehrad/vysehrad.htm>>.

SEZNAM ZKRATEK

AA	Apostolicam actuositatem
AG	Ad gentes
DV	Dei verbum
DH	Dignitatis humanae
GS	Gaudium et spes
GE	Gravissimus educationis
ChD	Christus Dominus
IM	Inter mirifica
LG	Lumen gentium
NAe	Nostra aetate
OT	Optatam totius
OE	Orientalium Ecclesiarum
PC	Perfectae caritatis
PO	Presbyterorum ordinis
SC	Sacrosanctum Concilium
UR	Unitatis redintegratio

ABSTRAKT

OTÝPKOVÁ, Petra. *Vliv Druhého vatikánského koncilu na postoj církve ke světu. Ilustrace na teologii dějin církve v českých zemích v době komunismu*. České Budějovice, 2023. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra sociální a charitativní práce. Školitel: doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Klíčová slova: Druhý vatikánský koncil, vliv, církev, svět, čtení znamení času, aggiornamento, ateismus, komunismus, kontinuita, diskontinuita

Cílem disertační práce je najít odpověď na otázku, zda Druhý vatikánský koncil ovlivnil postoj církve ke světu, což konkrétně ilustrujeme na životě církve v českých zemích během komunismu, kdy rozdíly mezi církví a světem byly nejvíce patrné.

Vycházíme ze základních pojmů Druhého vatikánského koncilu, jimiž jsou čtení znamení času a aggiornamento.

Jako hlavní zdroje nám slouží především dokumenty Druhého vatikánského koncilu, jejich komentáře, které tvoří jeho ucelený výstup, a práce věnované přímo koncilu.

Situaci církve českých zemí nahlížíme z hlediska postoje státu k církvi a reakce církve na ně, což ovlivnilo i vnímání a recepci samotného Druhého vatikánského koncilu. Ilustrujeme je především na základě tematických prací a svědectví pamětníků.

Vliv Druhého vatikánského koncilu obecně spatřujeme zejména v cílené reflexi situace církve a společnosti i cest, které církev pro šíření evangelia volí. V českých zemích Druhý vatikánský koncil katolíky povzbudil především k aktivnímu jednání v oblasti občanské angažovanosti jako odpovědnosti za společnost, k níž koncil také ve svých dokumentech vybízí.

ABSTRACT

OTÝPKOVÁ, Petra. *Impact of Second Vatican Council on attitude to Church towards World. Example of Theology of Churchs' history in the Czech countries in the course of communistic period.* České Budějovice, 2023. Dissertation. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Social and Charity Work. Supervisor: doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Key words: Second Vatican Council, Church, World, Impact, read the sings of times, aggiornamento, continuity, discontinuity, atheism, communism

The dissertation deals with impact of Second Vatican Council in attitude of the Catholic Church to World and it is illustrated in life of the Church in Czech countries in the course of communistic period, because of marginal differances between Church and World.

Read the sings of times and aggiornamento are key concepts of Second Vatican Council. Main source are documents of Council and works dedicated to Second Vatican Council, what give us the most comprehensive information.

Situation of the Church in the Czech countries from the point of view of systém of government, what effort to eliminate the Church, and response of the Church to it, what impacted reception of Second Vatican Council, and it is illustrated in thematic works and contemporary witness of communist regime.

Generally impact of Second Vatican Council find to reflection directed to situation of the Church and society and the ways, what Church choices for spreading of Gospel.

In the Czech countries the Second Vatican Council encourage catholics to be active and take responsibility for civic society.